

Rozi

mega

fon

**Dva koraka naprijed, jedan
natrag – LGBTIQ prava u
Hrvatskoj između stagnacije
i sudskih pobjeda**

Izveštaj Zagreb Pridea o
stanju ljudskih prava LGBTIQ
osoba u Republici Hrvatskoj
2018. – 2022.

Rozi
megafon:
Dva koraka
naprijed,
jedan natrag

**LGBTIQ prava u Hrvatskoj
između stagnacije i sudskih
pobjeda**

Izveštaj Zagreb Pridea o
stanju ljudskih prava LGBTIQ
osoba u Republici Hrvatskoj
2018. – 2022.

Impresum

Rozi megafon: Dva koraka naprijed, jedan natrag – LGBTIQ prava u Hrvatskoj između stagnacije i sudskih pobjeda. Izvještaj Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2018. – 2022.

Izdavač: Zagreb Pride

Autori: Marko Jurčić i Franko Dota

Za izdavača: Barbara Gregov

Hvala na doprinosu u izradi ovog izvješća i na suradnji: Natalija Labavić, Irena Matković, Ana Bandalo, Leonardo Mikac, Ela Lugarić, Barbara Gregov, Petar Dukić, Suzana Kunac, Nikica Hamer Vidmar

Kontakt: info@zagreb-pride.net | www.zagreb-pride.net |

www.zivotnpartnerstvo.com

Naslovnica i prijelom: Mikser

Tisak: ACT Printlab d.o.o.

Tiskano u siječnju 2023.

CIP zapis je dostupan u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001160420.

ISBN: 978-953-8170-07-2

Iceland
Liechtenstein
Norway

**Active
citizens fund**

Publikacija je objavljena u sklopu dvogodišnjeg projekta „Dosta je brutalne stvarnosti: zaštitimo prava LGBTIQ osoba“. Projekt je podržan sredstvima Fonda za aktivno građanstvo u Hrvatskoj kroz financijske podrške Islanda, Lihtenštajna i Norveške u okviru EGP grantova. Sadržaj ove publikacije isključiva je odgovornost udruge Zagreb Pride i ne odražava nužno stavove država donatorica i Upravitelja Fonda.

Partnerice na projektu

Queer Sport Split
LGBT centar Split

FRI
(Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold)
norveška organizacija za seksualnu i rodnu raznolikost

Sadržaj

Uvod	08
O Zagreb Prideu: misija, vizija, područje djelovanja	09
O izvještaju	09
Sažetak	11
1. Društveno, političko i institucionalno okruženje za LGBTIQ osobe	16
1.1 Društveno okruženje za LGBTIQ osobe	17
1.2 Političko okruženje za LGBTIQ osobe	21
1.3 Institucionalno okruženje za LGBTIQ osobe	24
1.4 Javno i političko djelovanje LGBTIQ pokreta, osoba i zajednice	25
1.5 Preporuke za unapređenje prava na javno i političko djelovanje LGBTIQ osoba	34
2. Brutalna stvarnost LGBTIQ osoba u Hrvatskoj	36
2.1 Metodologija i uzorak	37
2.2 Iskustva nasilja	39
2.3 Diskriminacija	43
2.4 Otvorenost o spolnoj orijentaciji, spolnim karakteristikama, rodnom identitetu i/ili rodnom izražavanju	45
2.5 Zadovoljstvo i osviještenost LGBTIQ zajednice	48
2.6 Zaključak	50
3. Temeljna prava i pravo na život bez nasilja	52
3.1 Opći antidiskriminacijski okvir	54
3.1.1 Preporuke za unapređenje općeg antidiskriminacijskog okvira	62
3.2 Zločin iz mržnje protiv LGBTIQ osoba	64
3.2.1 Nasilničko ponašanje protiv LGBTIQ osoba	68
3.2.2 Zločini iz mržnje – primjeri iz prakse	71
3.2.3 Preporuke za unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od zločina iz mržnje	75
3.3 Govor mržnje protiv LGBTIQ osoba	78
3.3.1 Govor mržnje – primjeri iz prakse	79
3.3.2 Preporuke za unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od govora mržnje	86
3.4 Pravo na zakonsko priznanje roda i samoodređenje spola	90

3.4.1	Promjena osobnog imena	92
3.4.2	Promjena upisa spola	93
3.4.3	Prepreke u ostvarivanju prava na zakonsko priznanje roda	96
3.4.4	Preporuke za zakonsko priznanje roda i samoodređenje spola	98
4.	Pravo na rad i zaštitu od diskriminacije na radu	100
4.1	Položaj LGBTIQ osoba na radnom mjestu	103
4.2	Diskriminacija LGBTIQ osoba u području rada – primjeri iz prakse	106
4.3	Preporuke za unapređenje položaja LGBTIQ osoba u području rada	108
5.	Pravo na pristup socijalnoj skrbi i uslugama socijalne skrbi bez diskriminacije	110
5.1	Položaj LGBTIQ osoba u pristupu socijalnoj skrbi	114
5.2	LGBTIQ osobe i rizik od beskućništva	115
5.3	Suzbijanje obiteljskog nasilja i nasilja u vezama koje uključuju LGBTIQ osobe	116
5.4	Udomiteljstvo	117
5.5	Preporuke za unapređenje prava LGBTIQ osoba u području socijalne skrbi	120
6.	Pravo na pristup zdravstvenoj zaštiti bez diskriminacije	124
6.1	Zdravstvena skrb za trans osobe – iskustva iz prakse	129
6.2	Preporuke za unapređenje prava LGBTIQ osoba u području zdravstvene zaštite	132
7.	Pravo na pristup obrazovanju i obrazovanje bez diskriminacije	134
7.1	Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – vjeronauk	138
7.2	Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – sveobuhvatna seksualna edukacija	140
7.3	Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – građanski odgoj i obrazovanje	142

7.4	Položaj i potrebe LGBTIQ osoba u području obrazovanja i slobodnog vremena	145
7.5	Preporuke za unapređenje položaja LGBTIQ osoba u obrazovanju	152

8.	Pravo na obiteljski život	154
-----------	----------------------------------	------------

8.1	Životno partnerstvo i ostvarenje prava LGBTIQ osoba na obiteljski život	155
8.2	Diskriminacija životnih partnera_ica	158
8.3	Diskriminacija neformalnih životnih partnera_ica	161
8.3.1	Diskriminacija neformalnih životnih partnera_ica – primjeri iz prakse	163
8.4	8.4. Mogućnosti planiranja LGBTIQ roditeljstva i pravna regulacija odnosa životnih partnera_ica i njihove djece	166
8.4.1	Roditeljska skrb životnog_e partnera_ice o djetetu	168
8.4.2	Partnerska skrb o djetetu	169
8.4.3	Pravo na posvajanje djece bez roditeljske skrbi	169
8.5	Preporuke za unapređenje i zaštitu prava istospolnih parova, životnih partnerstava i duginih obitelji	172

9.	Prava LGBTIQ izbjeglica	176
-----------	--------------------------------	------------

9.1	9.1. Tražitelj_ice azila – primjeri iz prakse	180
9.2	9.2. Preporuke za unapređenje prava tražiteljica i tražitelja međunarodne zaštite	184

Zaključak	186
------------------	------------

Uvod

O Zagreb Prideu: misija, vizija, područje djelovanja

Zagreb Pride je queer feministička i antifašistička udruga koja se zalaže za ostvarenje aktivnog društva solidarnosti i ravnopravnosti, slobodnog od rodnih i spolnih normi i kategorija te bilo koje druge vrste opresije, uvažavajući pritom puno pravo svake osobe na samoodređenje, samoidentifikaciju i samodefiniciju.

Kroz edukaciju, istraživanje, javno zagovaranje, osnaživanje i direktnu akciju, Zagreb Pride bori se za LGBTIQ osobe i zajednicu, nenormativne obitelji i društvo u cjelini te radi na dokidanju svih oblika diskriminacije, uz punu promociju, poštivanje i zaštitu ljudskih prava.

Zagreb Pride djeluje kroz tri programa:

- 1 — Zagovaranje jednakopravnosti LGBTIQ osoba;**
- 2 — Edukacija, istraživanje, izdavaštvo i**
- 3 — Rad prema i u LGBTIQ zajednici.**

Zbog potrebe da se suprotstavimo zločinima iz mržnje, diskriminaciji i nasilju protiv LGBTIQ osoba, nasilju koje smo i sami_e doživjeli_e, 2010. godine pokrenuli_e smo Rozi megafon – besplatnu pravnu službu koja žrtvama nasilja i diskriminacije nudi pravno savjetovanje i, po potrebi, pravno zastupanje uz pomoć odvjetničkog ureda Bandalò i Labavić s kojim surađujemo od 2010. godine. Radeći direktno sa žrtvama diskriminacije i nasilja, provodeći istraživanja i surađujući s drugim organizacijama i institucijama, stječemo uvid u stanje ljudskih prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj i ukazujemo na ključne prepreke u ostvarivanju tih prava. Stoga, periodično izrađujemo i objavljujemo izvještaj o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj kojemu prilažemo i niz mjera i preporuka za donositelje_ice odluka, ali i druge LGBTIQ i srodne organizacije koje se bave javnim zagovaranjem.

O izvještaju

¹ Jurčić, Marko. 2013. *Rozi megafon: Od Zakona o suzbijanju diskriminacije do ustavne zabrane istospolnog braka. Izvještaj Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2010. – 2013.* Zagreb: Zagreb Pride. Dostupno na: <https://zagreb-pride.net/wp-content/uploads/2022/01/IZVJES1.pdf>

Pred vama je treće izdanje „Rozog megafona“.¹ Ovaj izvještaj se odnosi na razdoblje od 2018. do 2022. godine u kojemu možemo općenito reći da je došlo do stagnacije u razvoju i poštivanju ljudskih prava u Republici Hrvatskoj. Razlog tome je loša primjena već postojećih

zakona za zaštitu od diskriminacije i nasilja, zaustavljanje daljnjeg razvoja normativnog okvira koji se odnosi na LGBTIQ osobe i negativni politički i društveni trendovi u Hrvatskoj, ali i nekim drugim zemljama u Europskoj uniji i našem okruženju.

Izveštaj je rađen na temelju dostupnih istraživanja koja se odnose na razdoblje od 2018. do 2022. godine, dok smo u nekoliko slučajeva koristili² i starija istraživanja ako ne postoje recentnija; sudskih presuda, praćenja sudske prakse i pružanja pravnog savjetovanja kao kontinuiranih aktivnosti Zagreb Pridea; te preporuka i mišljenja stručnjaka³ s kojima surađujemo.

Izveštaj je nastao kao dio velikog dvogodišnjeg projekta „Dosta je brutalne stvarnosti – zaštitimo prava LGBTIQ osoba” kojemu je glavni cilj suzbijanje i borba protiv nasilja i diskriminacije nad LGBTIQ osobama u Hrvatskoj. Projekt je podržan sredstvima Fonda za aktivno građanstvo u Hrvatskoj u okviru EGP-a i Norveških financijskih mehanizama 2014. – 2021. S nama je na projektu kao glavni partner sudjelovao Queer Sport Split te grupe i organizacije okupljene u LGBT centru Split. Posebno je važno osnaživati i jačati LGBTIQ zajednicu izvan Zagreba, kao i kapacitete lokalnih organizacija u suzbijanju nasilja i diskriminacije. Također, u projektu su kao partnerice sudjelovale i stručnjakinje iz organizacije FRI (Foreningen for kjønns- og seksualitetsmangfold), norveške organizacije za seksualnu i rodnu raznolikost.

Izveštaj je namijenjen prije svega LGBTIQ osobama i organizacijama koje zagovaraju prava LGBTIQ osoba, kao i donositeljima⁴ odluka u Hrvatskom saboru, izvršnoj i sudbenoj vlasti, političkim strankama, sindikatima, obrazovnim i znanstvenim institucijama, pružateljima⁵ javnih usluga, istraživačima⁶, kao i međunarodnim tijelima i organizacijama za zaštitu ljudskih prava.

Sažetak

U posljednjih petnaestak godina RH je napravila **značajne korake u pravnoj zaštiti lezbijki², gejeva³, biseksualnih⁴, trans⁵, interspolnih⁶ i queer⁷ (LGBTIQ) osoba**: od 2009. zabranjena je svaka diskriminacija u svim područjima života na temelju spolne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja; od 2013. godine pooštrene su kazne i bolje je reguliran zakon koji se odnosi na zločine iz mržnje jer je uz osnovu spolne orijentacije prepoznata i osnova rodnog identiteta; od 2014. godine istospolni parovi mogu se vjenčati, odnosno sklopiti obiteljsku zajednicu životnog partnerstva koja jamči gotovo jednaku pravnu zaštitu kao bračna zajednica, uključujući i mogućnost reguliranja roditeljske skrbi nad djecom; od 2015. godine trans osobe mogu podnijeti zahtjev za promjenu upisa oznake spola, što je značajan napredak u odnosu na ranije, kada se promjena upisa spola uvjetovala često i neželjenim operacijama prilagodbe spola.

Najznačajniji institucionalni pomaci za zaštitu ljudskih prava LGBTIQ osoba do sada su ostvareni u sklopu šire reforme zakonodavnog i institucionalnog okvira Republike Hrvatske (RH) i prilagodbe pravnoj stečevini Europske unije (EU), dakle u sklopu pretpripravnih pregovora između 2005. i 2011. godine. Nedugo nakon pristupanja punopravnom članstvu u Europsku uniju, odnosno neposredno nakon povratka Hrvatske demokratske zajednice (HDZ) na vlast krajem 2015. godine, stvorilo se izrazito nepovoljno političko okruženje za LGBTIQ zajednicu, s obzirom na to da su u koaliciji s HDZ-om u Hrvatski sabor po prvi puta ušle kraj-

nje desne i desno-klerikalne stranke koje su u kampanji i nakon ulaska u parlament neprestano napadale prava LGBTIQ osoba i drugih manjinskih skupina. U izvještajnom razdoblju (2018. – 2022.), tokom dviju vlada Andreja Plenkovića, djelomično je umanjen utjecaj desno-klerikalnih stranaka. Međutim, ni te vlade, s dominantnim utjecajem HDZ-a u koaliciji sa zastupnicima nacionalnih manjina nisu učinile nikakav spomena vrijedan iskorak u pravcu zaštite ili poboljšanja LGBTIQ prava.

Najznačajniji institucionalni pomaci za zaštitu ljudskih prava LGBTIQ osoba u izvještajnom razdoblju (2018. – 2022.) ostvareni su kroz pravosuđe, točnije sudskom borbom LGBTIQ zajednice uz podršku udruga civilnog društva. Godine 2020. Ustavni sud donio je odluku kojom je u suštini utvrdio da **životni_e partneri_ice imaju pravo postati udomitelji_ice** iako u Zakonu o udomiteljstvu nisu izrijekom spomenuti⁷. Ustavni sud utvrdio je kako

² Lezbijka — osoba ženskog spola i/ili roda koju fizički i emotivno privlače osobe ženskog spola i/ili roda.

³ Gej — osoba muškog spola i/ili roda koju fizički i emotivno privlače osobe muškog spola i/ili roda.

⁴ Biseksualna osoba — osoba koju fizički i emotivno privlače osobe bez obzira na njihov spol i/ili rod.

⁵ Trans osoba — osoba čiji je rodni identitet različit od spola pripisanog pri rođenju i/ili osoba koja svoj rodni identitet želi izražavati drugačije od roda koji joj je pripisan pri rođenju.

⁶ Interspolna osoba — osoba rođena sa spolnim karakteristikama koje se ne uklapaju u medicinske i društvene norme ženskih ili muških tijela.

⁷ Queer osoba — izvorno pogrdan engleski pojam za LGBT osobe koji su prisvojile osobe čiji se rod, rodno izražavanje i/ili spolnost ne podudaraju s društvenim očekivanjima niti se uklapaju u definicije LGBT identiteta. Izraz je prepoznat i usvojen u hrvatskom jeziku te se sve češće pojavljuje i u obliku „kvir”.

se njihovim izostavljanjem, odnosno prešućivanjem iz prava na pristup udomiteljstvu, stvaraju diskriminatorni učinci za osobe koje žive u životnim i neformalnim životnim partnerstvima. U upravnom postupku koji je započeo još 2016. godine **par životnih partnera izbio je pravo na pristup procjeni da postanu posvojitelji i budu upisani u registar potencijalnih posvojitelja_ica**. Naime, godine 2022. Visoki upravni sud našao je da bi drugačije postupanje značilo diskriminaciju na temelju spolne orijentacije. Sud je jasno naveo da njihov odnos kao osoba istog spola u životnom partnerstvu ulazi u pojam obiteljskog života, jednako kao i odnos osoba suprotnog spola u jednakoj situaciji. Presuda je snažno odjeknula u hrvatskoj javnosti i LGBTIQ zajednici koja ju vidi kao još jedan ključan korak naprijed prema punoj bračnoj i obiteljskoj jednakosti. Ovim je presudama osnažen institut životnog partnerstva reguliran kroz postojeći Zakon o životnom partnerstvu, a LGBTIQ zajednica je ohrabrena da pravnim putem pred domaćim sudovima može izboriti pravo na jednako postupanje u svim područjima života, uključujući i jednakost naših obiteljskih zajednica.

Kao i u prethodnom izvješću, prava intersponih osobe nisu poboljšanja, te one **ni dalje nisu pravno prepoznate niti zaštićene od diskriminacije**. Pravni okvir ne prepoznaje spolne karakteristike i one se ne spominju niti u jednom zakonskom propisu kao niti u jednoj od postojećih javnih politika, uključujući i nacionalne politike i programe u zdravstvu.

Poznato je kako su LGBTIQ osobe često žrtve fizičkog, verbalnog i psihičkog nasilja i uznemiravanja. Također, LGBTIQ osobe nerijetko su i žrtve diskriminacije, u javnom prostoru, u školi ili na fakultetu, na radnom mjestu ili u obitelji. Zbog nepovjerenja prema policiji i pravosuđu veliki dio doživljenog nasilja i diskriminacije ostaje neprijavljeno i nikada ne dospije pred sudove, a dio se niti ne dokumentira u izvještajima organizacija civilnog društva. Ukoliko LGBTIQ osobe nasilje i prijave, policija ga ponekad tretira kao prekršaj protiv javnog reda i mira, umjesto kao zločin iz mržnje, odnosno kazneno djelo za koje je Kaznenim zakonom propisano strože kažnjavanje. U svim dosadašnjim izvješćima o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba, Zagreb Pride je upozoravao na ovu praksu policije. Osim što pogađaju dostojanstvo žrtve, neprovođenje postojećih zakonskih propisa i nesankcioniranje zločina iz mržnje ostavljaju dugoročne negativne posljedice za cijelu LGBTIQ zajednicu, poput nepovjerenja u policiju i pravosuđe, čime se nastavlja začarani krug neprijavlivanja nasilja. Naše višegodišnje upozoravanje na štetne posljedice policijske i pravosudne prakse neprocesuiranja zločina iz mržnje potvrđene su u siječnju 2021. presudom Europskog suda za ljudska prava (ESLJP) u predmetu Sabalić protiv Hrvatske⁸. ESLJP je presudio da je Hrvatska

⁸ Sabalić v. Croatia (broj predmeta: 50231/13)
Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng/#/%22itemid%22%22001-207360%22>

prekršila članke 3. (zabrana mučenja) i 14. (zabrana diskriminacije) Europske konvencije o ljudskim pravima jer je propustila adekvatno kazniti počinitelja koji je Sabalić fizički pretukao i vrijeđao po osnovi spolne orijentacije. Naime, umjesto kaznenog progona u vezi sa zločinom iz mržnje hrvatsko pravosuđe je počinitelja kaznilo tek običnim prekršajem za što je platio kaznu od svega 39 €. Predmet Sabalić protiv Hrvatske je najvažniji strateški slučaj Zagreb Pridea od našeg osnutka i presuda predstavlja trajnu obavezu RH da fizičko nasilje protiv LGBTIQ osoba (i svih drugih skupina koje su prepoznate Kaznenim zakonom) tretira kao zločin iz mržnje.

U sklopu ovog izvješća predstavljamo i rezultate **velikog terenskog istraživanja koje je Zagreb Pride proveo 2019. godine. Istraživanje je pokazalo kako je čak 64 posto ispitanih doživjelo neku vrstu nasilja na osnovu spolne orijentacije, rodnog identiteta, rodnog izražavanja i/ili spolnih karakteristika**. Trećina LGBTIQ osoba zbog straha od diskriminacije ili nasilja prilagođava svoje ponašanje tako što skrivaju svoje identitete ili izbjegavaju pokazati nježnost i prisnost prema voljenoj osobi. Čak 88% ispitanih LGBTIQ osoba preživjelo nasilje nikada nikome nije prijavilo.

Slično kao i u nekim drugim zemljama, posebno Srednje i Istočne Europe, posljednjih godina suočeni smo s napadima na dostojanstvo, ljudska prava LGBTIQ osoba i reproduktivna prava. Te napade vode organizacije, grupe i inicijative povezane s Katoličkom crkvom i dijelom desnog političkog establišmenta. Općenito bilježimo **znatno povećanje govora mržnje protiv LGBTIQ osoba, kao i povećanje broja zločina iz mržnje i drugih oblika nasilja**. Prema istraživanju Eurobarometra iz 2019. u Hrvatskoj manje od polovice ispitanih osoba, njih samo 44%, smatra da bi LGBTIQ osobe trebale imati ista prava kao i heteroseksualne.

Sveprisutan govor mržnje razlog je za veliku zabrinutost za sve manjinske skupine u Hrvatskoj. Vlada RH ne pruža odgovarajuće mjere za podizanje svijesti za sprječavanje i osudu govora mržnje protiv LGBTIQ osoba. Sudska praksa je neadekvatna i nedosljedna, unatoč jasnim zakonskim odredbama. Iako je zakonski okvir za **kažnjavanje zločina iz mržnje** zadovoljavajući, provedba zakonskih odredbi je i dalje u nekim segmentima neučinkovita i nedovoljna.

Zakonsko priznanje roda nije dostupno na brz i transparentan način, i na temelju samoodređenja roda. Javna administracija usporava proces promjene upisa spola što čini postupak dugotrajnijim, a trans osobe unutar sustava javnoga zdravstva doživljavaju diskriminaciju i uznemiravanje, kao i kršenje prava na privatnost. K tome, trans osobe bile su izložene neviđenom govoru mržnje i histeričnoj kampanji u kontekstu rasprava o

potvrđivanju Konvencije Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (poznata kao Istanbulska konvencija) kojima ih se nastojalo dehumanizirati i zaustaviti svaki daljnji pokušaj ostvarivanja njihovih temeljnih ljudskih prava.

Diskriminacija na osnovi spolne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja zabranjena je i u području rada i kod pristupa tržištu rada, **no istraživanja pokazuju da su LGBTIQ osobe često izložene diskriminaciji poslodavaca_ki**, stoga najveći broj LGBTIQ osoba svoju spolnu orijentaciju ili rodni identitet taji na poslu ili prilikom traženja posla.

Za mnoga područja života navedena u ovom izvještaju, Vlada RH nije donijela nikakve posebne mjere za ostvarivanje zajamčenih prava LGBTIQ osoba kroz nacionalne strategije, politike i planove. To uključuje područje zdravstvene zaštite, socijalne skrbi i prava migranata_kinja i izbjeglica. Programi javne zdravstvene zaštite ne spominju LGBTIQ osobe, osim u kontekstu prevencije HIV/AIDS-a. **Ne postoji zakonska osnova za ostvarenje posebne zdravstvene skrbi trans osoba**, neki medicinski postupci u Hrvatskoj nisu ni dostupni, a postupci koje je moguće obaviti u Hrvatskoj nisu adekvatni niti dostupni svima. Posebno uznemirujuća jest činjenica da je Vlada odgađala donošenje novih nacionalnih planova zaštite i promicanja ljudskih prava i suzbijanja diskriminacije te za ravnopravnost spolova.

Nije se poboljšala ni situacija na području sustava obrazovanja. Trećina maturanata_ica i nakon što završe obrazovanje u Hrvatskoj vjeruje da je homoseksualnost neka vrsta poremećaja ili bolesti. **Školsko nasilje protiv LGBTIQ učenika_ica, kao i onih koji su tako prepoznati_e, i dalje je rasprostranjeno i najčešće nije adekvatno sankcionirano.** Školsko osoblje i nastavnici_ice nemaju dovoljno znanja i kapaciteta za podučavanje učenika_ica o spolnoj orijentaciji, rodnom identitetu i rodnom izražavanju u sklopu obaveznog kurikulumu. Vlada nije predložila nikakve mjere za borbu protiv homofobije i transfobije u školama, niti je do sada provedena kampanja za prihvaćanje LGBTIQ osoba kroz obrazovni sustav. Nije uvedena sveobuhvatna seksualna edukacija. Kurikulum za međupredmetnu temu Zdravlje za osnovne škole i srednje škole sveo je tematiku spolnosti na minimum, izbačene su teme spolni/rodni stereotipi, rodna ravnopravnost, seksualne i rodne manjine te promicanje pozitivnih stavova prema seksualnosti među mladima. Unutar programa Građanskog odgoja i obrazovanja nije predviđeno obrađivanje tema koje stavljaju naglasak na prava LGBTIQ osoba.

Zaključno, LGBTIQ osobe u RH i dalje su svakodnevno izložene različitim oblicima nasilja i diskriminacije. Borba protiv zločina iz mržnje, a osobito protiv govora mržnje ostaje glavni izazov za cijelo naše društvo. Osim toga, Vlada RH bi kao jedan od glavnih prioriteta trebala osigurati donošenje propisa za zakonsko priznanje roda koji bi se odnosio na sva područja života. Također, nužno je dokinuti diskriminaciju životnih i neformalnih životnih partnera_ica pri zajedničkom posvajanju djece bez roditeljske skrbi dopunama postojećeg Obiteljskog zakona. Konačno, potrebno je učiniti mnoge značajnije i učinkovitije pomake za poboljšanje prava LGBTIQ osoba u svim područjima koje obrađuje ovaj izvještaj. Na tome treba raditi daljnjim razvojem pravnog okvira za osiguravanje jednakih prava za sve građane_ke, neovisno o spolnoj orijentaciji, rodnom identitetu, rodnom izražavanju i spolnim karakteristikama, promicanjem prava LGBTIQ osoba u zemlji i inozemstvu, kao i učinkovitim borbom protiv nedemokratskih i radikalno desnih pokreta koji prijetu pravima LGBTIQ osoba i reproduktivnim pravima.

1. Društveno- no, političko i instituci- onalno okruženje za LGBTIQ osobe

1.1 Društveno okruženje za LGBTIQ osobe

Društveno okruženje za LGBTIQ osobe u Hrvatskoj je nepovoljno. Diskriminacija je prisutna u svim područjima života. Nasilje protiv LGBTIQ osoba je i dalje visoko, a predrasude i socijalna distanca prema LGBTIQ osobama izrazito su velike.

⁹ Eurobarometer on the social acceptance of LGBTIQ people in the EU – 2019. Dostupno na: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/lesbian-gay-bi-trans-and-intersex-equality/eurobarometer-social-acceptance-lgbtiq-people-eu-2019_en#documents

Prema istraživanju Eurobarometra⁹ iz 2019. u Hrvatskoj manje od polovice ispitanih osoba, njih samo 44%, smatra da bi LGBTIQ osobe trebale imati ista prava kao i heteroseksualne, dok ih se u sličnom istraživanju provedenom 2015. na isto pitanje pozitivno izjasnilo 48%, što ukazuje da je trend negativan. Time je Hrvatska na začelju Europe, a udio ispitanika_ica koji_e podržavaju jednakopravnost LGBTIQ osoba niži je još jedino u Rumunjskoj, Bugarskoj i Slovačkoj. Prosjek na razini svih članica Europske unije (koja je tada uključivala i Veliku Britaniju i Sjevernu Irsku) bio je 76%.

Istospolne brakove 2019. godine podržalo je 39% osoba koje su sudjelovale u Eurobarometrovj anketi u Hrvatskoj.

Isti udio (39%) pozitivno je odgovorio i na pitanje smatraju li da bi trans osobe trebale imati pravo izvršiti promjene u svojim dokumentima kako bi one odgovarale njihovom rodu.

Većina ispitanih u Hrvatskoj pokazuje veliki stupanj nelagode prema iskazivanju nježnosti i prisnosti između dviju osoba istoga roda u javnom prostoru (kao što su ljubljenje ili držanje za ruke na ulici ili u kafiću). Tako 63% osjeća nelagodu ili odbojnost na pomisao da dvije muške osobe u javnosti pokazuju prisnost, odnosno 55% ukoliko se radi o dvije ženske osobe. Gotovo isti rezultati bili su i 2015.

Odnos prema LGBTIQ kolegama_icama je nešto pozitivniji. Tako 52% ispitanih iskazuje da ne bi osjećalo nikakvu nelagodu raditi s lezbijkom, gej ili biseksualnom osobom, dok ih 26% pokazuje neki stupanj nelagode prema takovoj mogućnosti. Socijalna distanca je nešto veća prema trans i interspolnim osobama.

S druge strane, razina homofobije, bifobije i interfobije posebno je visoka kada se ispitanike_ice pitalo kako bi se osjećali_e da im je sin ili kći u „romantičnoj vezi“ s LGBTI osobom. Ukoliko bi se radilo o istospolnoj vezi, negativne osjećaje iskazalo je 54% ispitanih, prema trans partneru_ici negativno bi reagiralo 57%, a prema interspolnoj osobi 55%.

Ohrabruje jedino podatak da je većina ispitanih u Hrvatskoj ipak izrazila neku razinu slaganja s tvrdnjom da bi nastavni sadržaji

(predavanja i udžbenici) trebali sadržavati informacije o spolnoj orijentaciji (58%), transrodnosti (59%) i interspolnosti (59%).

Agencija Europske unije za temeljna prava objavila je 2020. rezultate opsežnog istraživanja¹⁰ o stavovima, iskustvima i polo-

žaju LGBTIQ osoba u svim članicama Europske unije te u Srbiji i Sjevernoj Makedoniji. Na online anketu odazvalo se gotovo 140 tisuća osoba, što to istraživanje čini najvećim po broju LGBTIQ ispitanika_ca. Naslov objavljene studije – *Dug put do LGBTI jednakosti* – sažima i glavne nalaze i zaključke. Naime, na razini Unije (i dvije zemlje kandidatkinje uključene u studiju) nametnuo se ovaj glavni zaključak:

„Rezultati pokazuju tek skroman napre-

dak u proteklih sedam godina. Broj ljudi koji otvoreno iskazuje da su LGBTI jest u porastu, ali većina i dalje izbjegava držati partnera_icu za ruku u javnosti. Čini se da za to imaju vrlo dobre razloge. Naime, među onima koji su vrlo otvoreni prema tome da su pripadnici_e LGBTI zajednice, njih 40% navodi da su doživjeli_e neko uznemiravanje. Fizički ili seksualni napadi također su razlog za brigu: svaki deseti sudionik_ca ankete kaže da je doživio_la takvo nasilje u zadnjih pet godina. Također, diskriminacija u svakodnevnom životu je i dalje sveprisutna. LGBTI osobe susreću se s njom na poslu i u školi; u kafićima, restoranima i noćni klubovima; prilikom traženja stana; kod pristupa zdravstvenim ili socijalnim uslugama; u trgovinama.“

Prikupljeni podaci za Hrvatsku se ne razlikuju mnogo od onih iz terenskog istraživanja koje je proveo Zagreb Pride 2019. godine (*Brutalna stvarnost II*), a koje detaljno donosimo u idućem poglavlju.

Tako 84% LGBTIQ sudionika_ica iz Hrvatske¹¹ navodi da uvijek ili često izbjegava u javnosti za ruke držati svog_ju istospolnog_u partnera_icu, dok ih 43% izbjegava određena mjesta iz straha da bi mogli biti napadnuti_e. U svojoj je okolini aut 27% ispitanih LGBTIQ osoba, dok se na razini cijele Europske unije taj postotak penje na 47%. Gotovo 38% navodi da su u Hrvatskoj bili_e barem jednom izloženi_e nekom obliku uznemiravanja, a nasilje je iskusilo njih 13%. Tek svaka deseta osoba to je nasilje i prijavila.

U Hrvatskoj u zadnjih pet godina nisu rađena veća nacionalna istraživanja o stavovima prema LGBTIQ osobama i našim pravima. Stoga ovdje ponavljamo glavne nalaze i zaključke iz nešto starijih studija, ali čiji podaci, prema našim spoznajama, i dalje u dobrom dijelu odražavaju društveno okružje i kontekst u kojem živi LGBTIQ zajednica u Hrvatskoj.

Prema istraživanju agencije Ipsos za Zagreb Pride i CESI iz 2014.¹² godine na reprezentativnom nacionalnom uzorku, 62% ispitanih tvrdilo je da ne poznaje „homoseksualnu osobu“. Na pitanje o podršci bračnoj

¹⁰ European Union Agency for Fundamental Rights. 2020. *A long way to go for LGBTI equality*. Dostupno na: <https://fra.europa.eu/en/publication/2020/eu-lgbti-survey-results>

¹¹ Dostupno na: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/lgbti-survey-country-data_croatia.pdf

¹² Istraživanje je dostupno kod Zagreb Pridea.

jednakosti, pravo na sklapanje građanskog braka istospolnih parova podržavalo je 39% ispitanih. No, na pitanju o pravu gej i lezbijskih parova na posvojenje djeteta pokazalo se, očekivano, najviše predrasuda. Čak 81% ispitanih se protivilo posvajanju djece od strane gej parova, dok se 70% protivi posvajanju djece od strane lezbijskih parova. Kao što je bilo i za pretpostaviti, među osobama do 25 godina starosti je najviše onih koje su tvrdile da imaju u obitelji, ili među prijateljima_icama, osobu koja je homoseksualne orijentacije (24% ispitanih u odnosu na opću populaciju gdje je prosjek 11%). Možemo pretpostaviti da je u međuvremenu taj broj i veći.

Ova i druga istraživanja pokazuju kako najviše utjecaja na javno mnijenje o pravima i sadržaju prava LGBTIQ osoba ima osobno iskustvo poznavanja i direktnog kontakta s LGBTIQ osobama. Posebno je primjetna razlika u generacijama mladih osoba, koje pokazuju veće prihvaćanje LGBTIQ osoba u odnosu na starije generacije, unatoč stereotipima koji se usvajaju kroz obavezno obrazovanje i medije. Ovakav trend potvrđen je kroz više od dvadeset godina održavanja Povorki ponosa u Hrvatskoj i općenito djelovanja LGBTIQ pokreta, udruga, organizacija i inicijativa. Društveno okružje za LGBTIQ osobe u manjim mjestima u Hrvatskoj posebno je nepovoljno i neprijateljsko u odnosu na ono u većim gradovima. Za razliku od LGBTIQ turista_kinja koji svoje vrijeme u turističkim krajevima provode kraće i rjeđe nailaze na probleme, LGBTIQ osobe iz manjih sredina žive većinom u skrivanju svojih LGBTIQ identiteta.

¹³ Redakcija *Telegram*. 23. veljače 2020. „Ovo je Hrvatska danas. Na karnevalu u Imotskom spalili figuru gej para s djetetom“. Dostupno na: <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/ovo-je-hrvatska-danas-na-karnevalu-u-imotskom-spalili-figuru-gay-pa-ra-s-djetetom/> | Redakcija *Net.hr*. 5. veljače 2018. „Šokantni komentari na Facebooku nakon spaljivanja slikovnice s gay roditeljima u Kaštelima: 'Pa što, nešto je loše u tome?'“. Dostupno na: <https://net.hr/danas/hrvatska/sokantni-komentari-na-facebooku-nakon-spaljivanja-slikovnice-s-gay-roditeljima-cudim-se-da-i-tebe-nisu-spalili-74b96bdc-b1c2-11eb-be2e-0242ac13002c> | Toma, Ivanka. 2020. „Karneval mržnje u Imotskom: Spalitelj lučke gay udomitelja tri kaznene prijave, ali DORH još ne zna hoće li protiv njega ista poduzeti“. *Jutamij list*, 25. veljače 2020. Dostupno na: <https://www.jutamij.hr/vijesti/hrvatska/karneval-mrznje-u-imotskom-spalitelj-lutke-gay-udomitelja-tri-kaznene-prijave-ali-dorh-jos-ne-zna-hoce-li-protiv-njega-ista-poduzeti-10013443>

¹⁴ Vladislavljević, Anja. 2020. „Torched Effigy of Gay Couple Causes Outrage in Croatia“. *Balkan Insight*, 24. veljače 2020. Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2020/02/24/torched-effigy-of-gay-couple-causes-outrage-in-croatia/> | Redakcija *Euronews*. 25. veljače 2020. „Outrage after same-sex couple effigy burned at Croatian festival“. Dostupno na: <https://www.euronews.com/2020/02/25/outrage-after-same-sex-couple-effigy-burned-at-croatian-festival> | Smith, Hannah Lucinda. 2020. „Cheers as effigy of gay men and baby burnt at Croatian carnival“. *The Sunday Times*, 26. veljače 2020. Dostupno na: <https://www.thetimes.co.uk/article/effigy-of-kissing-gay-couple-and-their-child-is-burnt-at-croatian-carnival-mjswtzt9p>; Ring, Trudy. 2020. „Effigy of Gay Couple With Child Burned at European Carnival“. *The Advocate*, 24. veljače 2020. Dostupno na: <https://www.advocate.com/world/2020/2/24/effigy-gay-couple-child-burned-european-carnival>

Pučka pokladna homofobija

Jedna od novozapaženih manifestacija neprijateljskog okružja za LGBTIQ osobe u manjim sredinama u Hrvatskoj su karnevalske priredbe i mesopust – ceremonijalno spaljivanje slamnate lutke ili drugog lako gorućeg materijala koja u jednom dijelu hrvatske karnevalske tradicije simbolički predstavlja personifikaciju zla i čijim paljenjem se označava završetak poklada.

Međutim, u najmanje dva slučaja u izvještajnom razdoblju (2018. – 2022.) personifikaciju zla predstavljale su LGBTIQ osobe, što je izazvalo osude domaće¹³ i svjetske javnosti¹⁴.

Prvi slučaj smo zabilježili_e u veljači 2018. godine na dječjem karnevalu u organizaciji Kaštelanska krnjevalska udruga „Poklade“. Organizatori su pripremili platno obojano duginim bojama na kojem se s obje strane nalazio veliki natpis „SLIKOVNICA“, a ispod kojeg je s jedne strane pisalo „mama + mama“, a s druge strane „tata + tata“. Ovaj mesopust, koji je predstavljao slikovnicu izdavača udruge Dugine obitelji namijenjenu djeci životnih partnera_ica, spaljen je pred nekoliko stotina djece i njihovih roditelja te predstavnika_ica medija.

Zagreb Pride je nakon saznanja o događaju iz medija podnio kaznenu prijavu Općinskom državnom odvjetništvu u Splitu za kazneno djelo javnog poticanja na nasilje i mržnju (čl. 325. st. 1. Kaznenog zakona, a vezano za čl. 87. st. 21) protiv pravnih i odgovornih osoba iz Poklada. Nakon tri mjeseca, ODO Split odbacilo je prijavu uz obrazloženje da je do paljenja zastave došlo na karnevalu koji predstavlja događaj koji karakterizira slobodnije i opuštenije ponašanje te izrugivanje aktualnih društvenih pojava, te da je namjera organizatora bila da aktualnu društvenu temu prikaže kroz zabavni i šaljivi sadržaj.

Dvije godine kasnije, 2020. na karnevalu u Imotskom, u organizaciji Kulturnog društva Bakove svečanosti, pred stotinjak prisutnih osoba, uključujući djecu vrtičke i školske dobi, spaljene su dvije lutke koje predstavljaju istospolni par koji drži dijete. Kao i u prethodnom slučaju, protiv pravne osobe i odgovorne osobe ispred organizatora (čije fotografije na društvenoj mreži Facebook obiluju nacističkom ikonografijom) podnijeli_e smo prijavu za kazneno djelo javnog pozivanja na nasilje i mržnju (čl. 325. st. 1. Kaznenog zakona). Više od dvije godine od podnošenja ove prijave, kazneni postupak je i dalje u tijeku.

Ovi primjeri pokazuju kako se homofobni politički diskurs prenosi na svakodnevni život u Hrvatskoj. Naime, incidenti s paljenjem mesopusta dogodili su se tijekom ili nakon javne rasprave o pravima životnih partnera_ica. Nakon medijskih napisa o oba događaja, društvene mreže je kroz komentare na događaj dodatno poplavila ogromna količina homofobne mržnje.

1.2 Političko okruženje za LGBTIQ osobe

Političko okruženje za LGBTIQ osobe postalo je sve nepovoljnije nakon što 2013. godine nije spriječeno održavanje referenduma o zabrani istospolnog braka. Stav Zagreb Pridea je kako je osnovni cilj referenduma bio politička mobilizacija desno-klerikalnog pokreta i jačanje njihovog utjecaja na procese donošenja odluka. Ovaj pokret čini više organizacija, udruga, stranaka, inicijativa i političkih zaklada, blisko povezanih s dijelom vrha Katoličke crkve u RH te radikalno-desnim i anti-LGBTIQ međunarodnim organizacijama kao što su World Congress of Families i CitizenGO.¹⁵ O negativnom utjecaju tih organizacija na društveno-političke odnose napravljeno je više iznimno važnih istraživanja, znanstvenih radova i posebnih izvještaja.¹⁶

Negativno političko okruženje dodatno se pogoršalo nakon parlamentarnih izbora održanih u studenom 2015. godine, kada su u koaliciji s HDZ-om, u Hrvatski sabor po prvi puta ušle izrazito desne i desno-klerikalne stranke, koje su u kampanji i nakon ulaska u parlament neprestano napadale prava LGBTIQ osoba i drugih manjinskih skupina. Vlada Tihomira Oreškovića, u kojoj su kao politički lideri dominirali Tomislav Karamarko (HDZ) i Božo Petrov (Most) djelovala je relativno kratko, niti cijelu 2016. godinu, ali je otvorila razne političke, medijske i institucionalne prostore protivnicima_cama LGBTIQ prava, pa i strankama koje su u javnosti otvoreno zagovarale njihovo smanjenje ili dokidanje.

Tek s drugom vladom Andreja Plenkovića, nakon izbacivanja Mosta iz koalicije 2017., djelomično je umanjen utjecaj desno-klerikalnih stranaka i političara. No, ni vlade od 2017. godine dalje, s dominantnim utjecajem HDZ-a u koaliciji sa zastupnicima nacionalnih manjinskih nisu učinile nikakav spomena vrijedan iskorak u pravcu zaštite ili poboljšanja LGBTIQ prava. Nisu se donosile nove antidiskriminacijske politike i strategije, nastavilo se smanjivati javna sredstva za rad organizacijama civilnog društva koje se općenito bave zaštitom ljudskih prava i demokratizacijom. U cijelom razdoblju koje pokriva ovaj izvještaj, Hrvatska je bila bez Nacionalne politike (ili plana) za ravnopravnost spolova. Homofobnih i transfobnih izjava, komentara i stavova političara_ki iz dominantnog desnog i radikalno desnog i nacionalističkog političkog spektra bilo je vrlo mnogo. Neki su bili i vulgarni.

¹⁵ Vidov, Petar. 2018. „Hrvatske ekstremiste podržava moćni ruski oligarh, Petar Vidov“. *Faktograf*, 3. travnja 2018. Dostupno na: <https://www.faktograf.hr/2018/04/03/hrvatske-ekstremiste-podrzava-i-mocni-ruski-oligarh/>

¹⁶ Jovanović, Srdan M. 2018. „Antemurale Heterosexus: Securitization in Croatia via Contemporary Online Homophobia in the Case of the Portal 'Narod'“. *Balkan Social Science Review* 11, str. 81-95. Dostupno na: <http://js.ugd.edu.mk/index.php/BSSR/article/view/2304/2026> | Kuhar, Roman i David Paternotte (ur.). 2017. *Anti-Gender Campaigns in Europe: Mobilizing against Equality*. Lanham: Rowman and Littlefield | Petričević, Antonija, Mateja Čehulić i Dario Čepo. 2017. „Conservative Religious-Political Movement in Croatia“. *Croatian Political Science Review*, 54(4), str. 61-84. Dostupno na: <https://hrcak.srce.hr/file/280561> | Kahlina, Katja. 2020. „On Behalf of the Family and the People: The Right-Wing Populist Repertoire in Croatia“. In *Discursive Approaches to Populism Across Disciplines: The Return of Populists and the People*, urednik Michael Kranert, str. 227-250.M. (ed.). London: Palgrave Macmillan | Juroš, Tanja Vučković, Ivana Dobrotić i Sunčica Flego. 2020. „The Rise of the Anti-Gender Movement in Croatia and the 2013 Marriage Referendum“. *Europe-Asia Studies*, 72(9), str. 1523-1553.

Građanska inicijativa *Istina o Istanbulskoj* [konvenciji]

Istanbulska konvencija¹⁷ je međunarodni ugovor Vijeća Europe koja države potpisnice obvezuje na sprječavanje nasilja protiv žena, zaštitu žrtava i okončavanje nekažnjivosti počinitelja. Republika Hrvatska je konvenciju potpisala 21. siječnja 2013. godine, a ratificirala 12. lipnja 2018. uz deklaratornu izjavu da provođenje Konvencije „ne sadrži obvezu uvođenja rodne ideologije u hrvatski pravni i obrazovni sustav, kao ni obvezu izmjene ustavne definicije braka“¹⁸, čime su Hrvatski sabor i Vlada RH kroz međunarodni ugovor prvi na svijetu legitimirali postojanje „rodne ideologije“ kao koncepta iz teorije zavjere konstruiranog za borbu protiv prava žena i LGBTIQ osoba.

Od 2017. godine, prije nego li je Hrvatska ratificirala konvenciju, pokrenuta je kampanja lažnih vijesti o značaju, učincima i pravnim posljedicama konvencije. Kampanju potpisuje takozvana „Građanska inicijativa Istina o Istanbulskoj“, koju čine klerikalne udruge predvođene Grozdom i TeenStarom. Njihov je suosnivač i bivši voditelj Ladislav Ilčić koji je od srpnja 2021. zastupnik u Europskom parlamentu, inače iz stranke Hrast, a potom Hrvatski suverenisti.

Sadržaj kampanje lažnih vijesti artikuliran je oko pojma „rod“ i „rodno uvjetovano nasilje“, na način da se značenje „roda“ izjednačava s „rodnom ideologijom“, a trans osobe predstavljene su kao utjelovljenje te ideologije i ultimativna prijetnja za čovječanstvo. „Rodna ideologija“ konstruirana je kao međunarodna liberalna zavjera koja putem međunarodnih institucija, poput Vijeća Europe, i mehanizama za zaštitu ljudskih prava propagira i obvezuje države na reprodukciju trans osoba i istospolnih brakova, što sve u konačnici predstavlja nasilje nad djecom vrtićke dobi i prijetnja je za pravni poredak u Hrvatskoj općenito. Glavni nositelj te agende u Hrvatskoj jesu HDZ, koji Konvenciju želi ratificirati, i SDP koji ju je potpisao, dok su trans osobe i LGBTIQ pokret agenti „rodne ideologije“ u Hrvatskoj.

Zanimljivo je da su reference i primjeri koji su se koristili u kampanji bili gotovo isključivo iz američkog društveno-političkog konteksta, baš kao i kampanja iz 2013. godine njima ideološki bliske udruge U ime obitelji. Narativ kampanje nije prilagođen hrvatskom ili barem europskom

¹⁷ Konvencija Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji (otvorena za pristupanje od 12. svibnja 2011, stupila na snagu 1. kolovoza 2014) ETS br. 210 (Istanbulska konvencija). Dostupno na: <https://rm.coe.int/1680462470>

¹⁸ Rezerve i derogacije na za Ugovor br.210 - Konvencija Vijeća Europe o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u obitelji - Hrvatska. Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=declarations-by-treaty&num-Ste=210&codeNature=10&codePays=CRO>

¹⁹ Antić, M. and Radačić, I., 2020. The evolving understanding of gender in international law and 'gender ideology' pushback 25 years since the Beijing conference on women. *Women's Studies International Forum*, 83, p.102421. <https://doi.org/10.1016/j.wsif.2020.102421>.

²⁰ Kováts, E., 2019. Limits of the Human Rights Vocabulary in Addressing Inequalities: Dilemmas of Justice in the Age of Culture Wars in Hungary. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 5(2), pp.60-80. <https://doi.org/10.17356/ieejsp.v5i2.498>.

²¹ Zebić, Enis. 2018. „Referenduma protiv ljudskih prava neće biti“. *Radio Slobodna Evropa*, 17. listopada 2018. Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/referendum-hrvatska-potpisi-odbijeno/29549054.html>

²² Više na: <https://suverenisti.hr/o-nama/>

kontekstu u kojem se donosi Konvencija, što upućuje na to da su narativi uvezeni i samo prevedeni od američke radikalne desnice te predstavljaju dio globalnog pokreta protiv ženskih ljudskih prava koji je nastao kao reakcija na UN-ovu konferenciju o pravima žena, održane 1995. u Peking. ¹⁹ Međutim, kampanja protiv prava žena artikulirana kroz anti-trans histeriju nije se provodila samo u Hrvatskoj, već diljem u Europe. Najviše uspjeha imala je u Mađarskoj, ²⁰ gdje je za cilj imala podržati režim Viktora Orbána u neratifikaciji Konvencije i zaštititi ga od opozicijskih kritika te, što je mnogo važnije, podržati režim u istjerivanju Srednjeeuropskog sveučilišta (CEU) iz Budimpešte. Stoga je fokus kampanje u Mađarskoj dobrim dijelom bio na rodnim studijima na Srednjeeuropskom sveučilištu. Nakon ratifikacije Konvencije u Saboru 2018. godine, tzv.

„GI Istina o Istanbulskoj“ pokrenula je drugu kampanju, ovoga puta za prikupljanje potpisa za referendum kojim bi se Konvencija stavila van snage. Ta je kampanja imala još veći medijski doseg, iako se po sadržaju nije mnogo razlikovala od prethodne. Razdoblje skupljanja potpisa za referendum od povlačenja Hrvatske iz Konvencije teklo je istovremeno s referendumskom inicijativom „Narod odlučuje“ iza koje je stajala liderica klerikalnog pokreta U ime obitelji, Željka Markić, a koja je za cilj imala promjenu izbornog zakona čime bi se svim ovim pokretima olakšao ulazak u Hrvatski sabor. U konačnici, tzv. „GI Istina o Istanbulskoj“ uspjela je navodno prikupiti 377 635 potpisa, koji su predani 24 dana nakon što su sakupljeni. U postupku verifikacije potpisa Ministarstvo uprave utvrdilo je da čak 40 tisuća potpisa nije autentično ili nije sakupljeno na zakonit način²¹ te je donesena odluka da tzv. „GI Istina o Istanbulskoj“ nema dovoljni broj potpisa za referendum. U konačnici, referendum o odbacivanju Konvencije nije raspisan, a tzv. „GI Istina o Istanbulskoj“ utopila se u novoosnovanu stranku Hrvatski suverenisti²² koja je 2020. godine ušla u Hrvatski sabor.

Kampanja „Istina o Istanbulskoj“ u Hrvatskoj nije uspjela spriječiti ratifikaciju Konvencije, ali je zato u javni diskurs i među hrvatske građane, putem nesenzibiliziranih medija i neupućenih medijskih djelatnika, reproducirala transfoban narativ koji je za posljedicu imao povećanje govora mržnje, nasilja i općenito neprijateljskog okruženja za LGBTIQ osobe.

1.3 Institucionalno okruženje za LGBTIQ osobe

Zagreb Pride zaprima prijave o diskriminatornim ili neprimjerenim postupanjima državnih i javnih tijela. Osobe koje rade u javnim i državnim tijelima nisu bez predrasuda koje su svojstvene većini građana_ki, pa smo, kao što je bilo i za očekivati, najviše pritužbi dobivale za kršenje prava trans osoba te neformalnih životnih partnera_ica.

Neki konkretni predmeti bit će opisani u posebnim poglavljima. Ovdje ističemo da službenici_e u raznim tijelima javne uprave često ne poznaju propise vezane uz neformalno životno partnerstvo, mnogi_e i ne znaju da taj institut i oblik obiteljskog života postoji u hrvatskom pravnom poretku. Zaprimili_e smo desetak upita neformalnih životnih partnera_ica oko načina kako da ostvare neka svoja prava. Uglavnom se radi o traženju informacija o načinu i obliku davanja izjave o životu u neformalnom životnom partnerstvu, dokazivanju postojanja neformalnog životnog partnerstva na sudu nakon raskida ili o proceduri ostvarivanja zdravstvenog osiguranja za nezaposlenog_u neformalnog_u životnog_u partnera_icu, pravima na porezne olakšice i sl. Dio upita nam je upućen nakon što od tijela javne uprave ili neke institucije neformalni životni partneri_ice ne bi dobili_e nikakav ili nejasan, odnosno nepotpun odgovor. Drugi nam se pak obraćaju jer anticipiraju takvu mogućnost pa se žele unaprijed pripremiti i tek nakon toga obratiti nekoj javnoj instituciji.

Upiti i pritužbe trans osoba, kako nama, tako i drugim organizacijama ili Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova, odnose se većinom na sporost Nacionalnog zdravstvenog vijeća kod izdavanja mišljenja o promjeni oznake spola ili odabira života u drugom rodnom identitetu, ali i na izdavanje isprava, diploma i svjedodžbi nakon promjene.

Kao i svih godina do sad, dobrom i pohvalnom smatramo praksu Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, koja u kratkim rokovima i uz pravilnu primjenu relevantnog materijalnog prava utvrđuje diskriminaciju i izdaje preporuke. Nadalje, smatramo da bi sva pravobraniteljstva trebala češće koristiti svoje ovlasti iz čl. 10. i 27. Zakona o suzbijanju diskriminacije, odnosno pozivati pravne osobe prijavljene za diskriminaciju na dostavljanje svih podataka, dokumentacije te izvršenje uvida u spise, a u slučaju da odgovorne osobe ne postupe po traženju, pokretati prekršajne postupke s ciljem izricanja kazni. Time bi se znatno pojačala zaštita od diskriminacije od javnih i državnih tijela te ojačala institucija pravobraniteljstava.

1.4 Javno i političko djelovanje LGBTIQ pokreta, osoba i zajednice

Udruživanje građana_ki u organizacije, grupe i inicijative koje se bave LGBTIQ pravima u RH je slobodno, ne ograničava se, a u posljednjih desetak godina osnovan je nemali broj novih LGBTIQ organizacija i inicijativa. Osnivanje LGBTIQ udruga je dobrovoljno, slobodno i neometano, a Zakon o udrugama propisuje primjerene uvjete za osnivanje udruga. **U izvještajnom razdoblju nismo zabilježile administrativne i političke prepreke ili opstrukcije pri osnivanju LGBTIQ organizacija i inicijativa.**

U razdoblju od 2018. do kraja 2022. najmanje četrnaest LGBTIQ organizacija bilo je upisano u Registar udruga RH, a djelovalo je i još desetak neformalnih grupa. U zadnjih pet godina osnovane su i registrirane dvije nove organizacije od javnih i državnih tijela te ojačala institucija pravobraniteljstava.

Pri Pravnom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu u prosincu 2020. osnovana je udruga Za-Pravo LGBTIQ+ osoba, kao prva studentsko-nastavnička organizacija takve naravi u Hrvatskoj. Udruga je osnovana s ciljem stvaranja sigurnog, podržavajućeg i otvorenog okruženja za studente_ice svih studijskih smjerova Pravnog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, nastavnika_ca te svih zaposlenika_ca Pravnog fakulteta u Zagrebu bez obzira na njihovu spolnu orijentaciju i rodni identitet.

U ožujku 2021., nakon više godina djelovanja kao neformalne grupe, registrirana je prva LGBTIQ organizacija u Puli: Proces – udruga za promicanje queer kulture i LGBTIQ+ prava.

Pravo na javno okupljanje i mirni prosvjed svima je zajamčeno Ustavom RH (čl. 42.). Svi oblici mirnog javnog okupljanja, od prosvjeda, preko priredbi do sportskih, humanitarnih, vjerskih, zabavnih i gospodarskih manifestacija uređeni su Zakonom o javnom okupljanju.²³

Javnim skupom smatra se svako organizirano okupljanje više od dvadeset osoba na javnom mjestu. Takvo okupljanje organizator, što može biti pravna ili fizička osoba, dužan je prijaviti policiji u roku od pet dana, a iznimno u roku od 48 sati, prije održavanja. Budući da je javni skup ustavno pravo svih građana_ki, Ministarstvo unutarnjih poslova ne izdaje dozvolu za javno okupljanje, već je dovoljno skup samo prijaviti MUP-u. Javni skup može zabraniti jedino Ministar unutarnjih poslova, a zabrana mora biti utemeljena u Zakonu o javnom okupljanju (čl. 14).

Povorke ponosa LGBTIQ zajednice, osoba i duginih obitelji održavaju se kontinuirano u Zagrebu od 2002. i Splitu od 2011. godine. U 2014. godini, Povorka ponosa održana je i u Osijeku. Dvadeseta zagrebačka

²³ Zakon o javnom okupljanju (NN 128/99, 90/05, 139/05, 150/05, 82/11, 78/12, 114/22).

Povorka ponosa, koja se održala 4. srpnja 2021., bila je prva na kojoj je ikada sudjelovao gradonačelnik Grada Zagreba, Tomislav Tomašević, izabran na tu funkciju mjesec dana ranije.

U razdoblju od 2018. do 2022. Povorke ponosa i druga javna događanja i okupljanja LGBTIQ osoba odvijaju se bez protuprosvjeda, nasilnih pokušaja sprečavanja ili napada na LGBTIQ osobe neposredno prije ili nakon održavanja skupa.

Izuzetak je dvadeseta Povorka ponosa Zagreb Pridea održana 4. srpnja 2021. pod geslom *Prajd zauvijek*. Prvi put u desetak godina na dan Povorke ponosa LGBTIQ osoba, zajednice i duginih obitelji, došlo je do provale homofobnog fašističkog nasilja, u nizu napada, paleži i uvreda, u različitim dijelovima grada.

Te subote uoči održavanja Povorke zabilježena su dva odvojena napada u zapadnim dijelovima grada, na Srednjacima i na Volovčici.

U prvom je slučaju mladić koji se bio zaputio u centar grada kako bi sudjelovao na prajdu napadnut jer je prepoznat kao pripadnik LGBTIQ zajednice. O napadu nas je izvijestio, podnesena je kaznena prijava, a događaj je opisao i u medijima.

²⁴ Smoljak, Petra. 2020. „Danas mega uspješni znanstvenik: 'S 4 godine počeo sam shvaćati da sam gej. U školi u Dubravi su me mlatili, s 12 sam razmišljao o suicidu'“. *Telegram*, 10. srpnja 2020. Dostupno na: https://www.telegram.hr/velike-price/danas-mega-uspjesni-znanstvenik-s-4-godine-shvatio-sam-da-sam-gej-u-skoli-u-dubravi-su-me-mlatili-s-12-sam-razmislijao-o-suicidu/?utm_source=netFB&utm_medium=post&utm_campaign=organic&fbclid=IwAR1nxhv32Gh_OX-TEYTA_axFHbe4_ERRdIQN-wM1JQwkwu7lkm2paC714a2E

„Usred bijela dana napao me čovjek jer mi je na putu do Povorke ponosa iz torbe virila zastavica duginih boja.“²⁴

Vozio sam se biciklom prema Prideu, a tip mojih godina vozio se u autu paralelno sa mnom i počeo se derati 'ubij pедера!'. Rekao je da će me pregaziti, skrenuo je prema mojem biciklu i izgurao me preko rinzola na nogostup. Jedva sam uspio održati ravnotežu i skoro me pregazio. Zakočio je i govorio da će me ubiti. Bio sam u potpunom šoku, ali sam primijetio da sam od njega fizički jači i rekao sam samome sebi da mu neću dozvoliti da mi oduzme dostojanstvo.

Doviknuo sam mu da ga se ne bojim i stao biciklom kraj njega na idućem crvenom svjetlu, na što mi je ponovio urlajući da će me pregaziti i ubiti. I tada sam vidio da je shvatio da sam viši od njega i da me se zapravo boji. Derao se i dalje da će me ubiti, ljudi su se počeli okretati i ja sam mu samo dobacio; 'pokaži ljudima koliki si primitivac'. Otišao je i srećom se sve dobro završilo, ali činjenica da me netko pokušao zgaziti usred bijelog dana je prilično uznemirujuća.

Negdje u isto vrijeme, oko podneva, u kvartu Srednjaci nepoznati je muškarac osobnim automobilom prepriječio put dvjema ženama u tridesetim godinama za koje je znao da su u lezbijskoj vezi. Verbalno ih je napao dobacivši im „Jebene lezbe!, a jednu pljunuo u lice, nakon čega se dao u bijeg.

Napadi i vrijeđanja nastavili su se i uvečer, nakon završetka Povorke ponosa i zabavnog programa u Parku Ribnjak.

Oko 21.30h mlada lezbijka napadnuta je u Novom Zagrebu na izlazu iz autobusa kod jezera Bundek od strane četiri muškarca koji su uočili da ima zastavu duginih boja. Nakon što su joj istrgnuli zastavu, udarili su je, bacili na pod i onda kukavički pobjegli. Pomoć su joj pružile osobe koje su se tamo zatekle te je pozvana policija.

Najozbiljniji napad zbio se na Marulićevom trgu, u centru grada, oko 23h, također nakon završetka Povorke. Skupina od desetak mladih osoba našla se na tom trgu znajući kako će tamo biti pripadnika_ica LGBTIQ zajednice koji_e su sudjelovali_e na prajdu. Kada su ugledali_e mladića koji je oko struka nosio zastavu duginih boja, dobacili_e su mu „Kakva ti je to zastava, pederčino!“. Jedan od napadača je potom nasrnuo na njega, udario šakom u glavu i oteo mu zastavu koju je onda s još nekolicinom drugih pokušao zapaliti. Kada ih je druga osoba pokušala zaustaviti i spriječiti paljenje zastave, udarena je lakšim tupim predmetom u glavu. Uskoro je nastao metež, dobacivanja, pokušaji novih napada. Na licu mjesta je već bilo nekoliko pripadnika_ca policije koji_e nisu uspjeli_e odmah svladati napadače_ice te je pristigla i interventna jedinica. Grupa nasilnika_ca i homofoba_kinja nastavila je dobacivati i nadvikivati se preko policije. Napadači_ce su na koncu privedeni_e i protiv njih su pokrenuti kazneni postupci za zločin iz mržnje i druga kaznena djela i prekršaje, ali, prema našim saznanjima, do zaključenja ovog izvještaja, postupci protiv njih nisu završeni.

Prema našim informacijama, izravno iz LGBTIQ zajednice, od strane samih oštećenih osoba, tog 3. srpnja 2021. bilo je još neprijavljenih incidenata, prijetnji, zastrašivanja i vulgarnih ispada. Na Trgu žrtava fašizma, na fasadi „Meštrovićeva paviljona“ (Dom hrvatskih likovnih umjetnika) ujutro prije početka Povorke ispisan je grafit „*Ubi pедера – U*“.

Homofobnu i transfobnu atmosferu u danima neposredno pred 20. Povorku ponosa Zagreb Pridea podizali su neki zastupnici političke stranke Most, napose Nikola Grmoja. U nekoliko javnih istupa zastupnik Grmoja je najavio pokretanje zakonske inicijative za strože kažnjavanje pedofila, a koja bi uključivala, kako je govorio, i zaštitu djece od seksualnih sadržaja te „LGBTIQ propagande“.²⁵ Grmoja je takvu inicijativu najavio potaknut amandmanima na zakon protiv spolne zloupotrebe djece

²⁵ Redakcija *N1*, 30. lipnja 2021. „Zašto bi se djeci promovirali seksualni sadržaji, LGBT propaganda ili slično?“. Dostupno na: <https://n1info.hr/vijesti/zasto-bi-se-djeci-promovirali-seksualni-sadrzaji-lgbt-propaganda-ili-slicno/>

²⁶ Rankin, Jennifer. 2021. „Hungary passes law banning LGBT content in schools or kids' TV“. *The Guardian*, 15. lipnja 2021. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/world/2021/jun/15/hungary-passes-law-banning-lgbt-content-in-schools>

²⁷ Redakcija *Večernji list*, 1. srpnja 2021. „Grmoja: 'Djeca se nameće LGBT propaganda, izradit ću antipedofilski paket i tome stati na kraj'“. Dostupno na: <https://www.vecernji.hr/vijesti/grmoja-djeci-se-namece-lgbt-propaganda-izradit-ku-antipedofilski-paket-i-tome-stati-na-kraj-1504633>

koje je u lipnju 2021. razmatrao mađarski parlament. Uz strože kažnjavanje pedofila, u mađarski su zakon dodani i članci kojima se zabranjuje davanje informacija maloljetnicima_cama o homoseksualnosti i rodu, o postupcima tranzicije za trans osobe, takozvana „LGBT propaganda“, kako obrazovanje o seksualnim pravima naziva vlast pod vodstvom premijera Viktora Orbána i vladajuća stranka Fidesz.²⁶ Na svojim društvenim mrežama Grmoja je svoje pratitelje upitao: „Podržavate li moju inicijativu da se što

je moguće žurnije izglasa antipedofilski zakon kojim će se uvesti najstrože moguće kazne za pedofile, ali i zaštititi djecu od seksualnih sadržaja i LGBTQ propagande?“²⁷ U javnosti se razvila polemika, a veći dio medija, komentatora i dio političkih stranaka oštro su osudili ove istupe, skrenuvši pritom i pozornost da se povezivanjem pedofilije s LGBTIQ osobama i zajednicom doprinosi njihovoj dodatnoj stigmatizaciji i diskriminaciji, te šire neistinite i znanstveno neutemeljene tvrdnje.

Unatoč izostanku većeg nasilja u vrijeme održavanja povorki, uz izuzetak 2021., svake godine u Mjesecu ponosa, koji započinje 17. svibnja, na Međunarodni dana borbe protiv homofobije, bifobije, interfobije i transfobije (IDAHOBIT) i traje do kraja lipnja, kada se održavaju prajdovi, bilježimo povećanje govora mržnje na društvenim mrežama, posebice protiv LGBTIQ organizacija i grupa, zatim prijeteće i uvredljive poruke na e-mail i u pretince za poruke te uvrede i verbalne napade na pripadnike_ce LGBTIQ zajednice na javnim mjestima u gradu. Riječ je često u vulgarnim uvredama, prijetnjama i mrziteljskim porukama koje se uglavnom ne prijavljuju, već informacije do nas dolaze izravno od pripadnika_ica LGBTIQ zajednice.

Trganje, skidanje, krađe i ritualno paljenje zastava duginih boja i LGBTIQ identiteta

Zagreb Pride, Split Pride, LORI i druge LGBTIQ organizacije uoči Mjeseca ponosa i održavanja povorki redovito na javnim mjestima, najčešće na stjegove u gradskim središtima, ističu zastave duginih boja kao i zastave LGBTIQ zajednice i naših identiteta. Oštećenja, trganje, skidanje, krađe pa i paljenje zastava bilježimo još otkad smo ih počeli podizati 2007. godine, uoči šestog Zagreb Pridea. Ipak, zadnjih godina taj je oblik izražavanja mržnje i netrpeljivosti prema LGBTIQ zajednici i pokretu u osjetnom porastu.

Tako je primjerice 2020. godine u Zagrebu skinuto ili oštećeno sedam zastava, a u jednom je slučaju zastava duginih boja i spaljena, a snimka paleža objavljena na društvenim mrežama. Slična su se kaznena djela ponovila i narednih godina, kao i praksa objavljivanja paljenja zastava duginih boja. Na Instagram profilu *Riječani 1987* je 7. svibnja 2021. objavljena snimka paljenja zastave duginih boja u centru Rijeke, skinuta sa zgrade gradske vijećnice. Snimka se proširila nekoliko dana nakon objave vijesti da je gej par dobio presudu u upravnom postupku da kao životni partneri pristupe postupku procjene podobnosti za posvojenje djece bez roditeljske skrbi.²⁸ Na dan održavanja dvadesete Povorka ponosa u Zagrebu 3. srpnja 2021. na Instagram profilu *bbb.petrinja* je pak postavljen videozapis u kojemu se vidi kako trojica mladića pale zastavu duginih boja i po njoj gaze, uz poruku „Ne smiju nam vladati pederi gradom“. Prema svedu sudeći (obliku, tkanini, veličini) riječ je o zastavi koja je nekoliko dana ranije skinuta sa stjegova na Trgu kralja Tomislava u Zagrebu. Naredne godine, 25. svibnja 2022., za trajanja tzv. *norijade* skupina maturanata skinula je zastavu duginih boja na Trgu Republike Hrvatske, što su i snimili i zapis objavili na društvenim mrežama. Svjedok događaja, prolaznik koji nam se izravno javio, naveo je da su kod skidanja zastave mladići uzvikivali „Ubij, ubij pederal!“.

Od 2018. do 2022. otuđeno je ili oštećeno sveukupno 23 zastava. Zagreb Pride redovito podnosi kaznene prijave za oštećenje ili otuđenje tuđe stvari motivirano mržnjom, za sve zastave. Većina počinitelja_ica nikada ne bude pronađena, a kada ipak budu identificirani_e utvrdi se da je riječ pretežno o maloljetnicima_cama. Paleža i nasilnog skidanja zastava bilo je i u Splitu²⁹ i Pazinu.³⁰

Osim Povorki ponosa, održavaju se i drugi **prosvjedi i javna okupljanja LGBTIQ osoba, kao i manifestacije i festivali**. U Zagrebu se od 2003. godine održava *Queer Zagreb Festival* i drugi programi u organizaciji udruge Domino. Godine 2022. je dvadesetogodišnjica održavanja Queer Zagreba svečano obilježena otvaranjem festivalske sezone predstavom u Hrvatskom narodnom kazalištu u Zagrebu. U Poreču se od 2016. održava *Homo, fešta!* – festival *LGBT kulture*, a od 2017. godine u Rijeci se svake jeseni priređuje *Smoqua – festival queer i feminističke kulture*, u organizaciji Lezbijске organizacije Rijeka – LORI.

28 Redakcija *Index*, 8. svibnja 2021. "U Rijeci zapaljena gej zastava prije nekoliko mjeseci, sad se pojavila snimka". Dostupno na: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/video-u-rijeci-zapaljena-gej-zastava-prije-nekoliko-mjeseci-sad-se-pojavila-snimka/2274594.aspx>

29 Bačić, M. 2020. „Skupina mladića pokušala zapaliti zastavu LGBT zajednice postavljenu na splitskoj Matejuški“. *Novosti*, 26. lipnja 2020. Dostupno na: <https://www.portalnovosti.com/Skupina%20mladi%C4%87a%20poku%C5%A1ala%20zapaliti%20zastavu%20LGBT%20zajednice%20na%20splitskoj%20Mateju%C5%A1ki>

30 Redakcija *Index*, 3. lipnja 2022. „Čovjek u Pazinu skinuo LGBT zastavu pa završio iza rešetaka“. Dostupno na: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/covjek-u-pazinu-skinuo-lgbt-zastavu-pa-završio-iza-rešetaka/2369377.aspx>

31 Redakcija *CroL*, 19. lipnja 2020. „Zagrebačkim ulicama će se početkom srpnja zakotrljati prvi Pride Ride“. Dostupno na: <https://www.crol.hr/index.php/politika-aktivizam/10023-zagrebackim-ulicama-će-se-pocetkom-srpnja-zakotrljati-prvi-pride-ride>

32 Program rada Povjerenstva za ravnopravnost spolova Grada Zagreba za 2022., Službeni glasnik Grada Zagreba, Broj 26 od 3. studenoga 2021. Dostupno na: <http://www1.zagreb.hr/slglasnik/index.html#/>

33 Program rada Povjerenstva za ravnopravnost spolova Grada Zagreba za 2023., Službeni glasnik Grada Zagreba, Broj 33 od 16. studenoga 2022. Dostupno na: <http://www1.zagreb.hr/slglasnik/index.html#/>

Splitska LGBT i kvir kulturna i aktivistička zajednica posebno se razvila pokretanjem platforme LGBT centar Split. Riječ je o društveno-kulturnom centru lokalne LGBTIQ zajednice smještenom u staroj gradskoj jezgri Splita. Prostorijama LGBT centra Split upravlja platforma lokalnih LGBT, kvir i feminističkih organizacija koju čine Domine, queerANarchive, Queer Sport Split i Split Pride.

U pandemijskoj 2020. godini pokrenuta je inicijativa Ponosni Zagreb koja okuplja neformalnu grupu LGBTIQ aktivistkinja i aktivista. Nastala je kao reakcija na okolnosti povezane s pandemijom COVID-19 i potresom u Zagrebu „koje su ograničile vidljivost i podršku LGBTIQ osobama u Zagrebu te kako bi spriječila trend ograničavanja prava i smanjivanje zastupljenosti LGBTIQ osoba u javnom i medijskom prostoru“.³¹ Inicijativa od 2020. organizira Pride Ride, prosvjednu vožnju centrom Zagreba LGBTIQ zajednice na biciklima.

Na obilježavanje Međunarodnog dana borbe protiv homofobije, bifobije, interfobije i transfobije (IDAHOBIT, 17. svibnja) trebala bi biti obvezana tijela javnih vlasti prema mjerama Nacionalne politike za ravnopravnost spolova, kao i europske Strategije LGBTIQ jednakosti. Međutim, obilježavanje ovog dana održava se rijetko i to samo u nekim općinama i gradovima (Rijeka, Pula, Pazin, Zabok, Krapina), zavisno od političke volje lokalnih vlasti, i gotovo nikad na njihovu inicijativu već uz podstrek lokalnih LGBTIQ organizacija i grupa. Do 2022. u Zagrebu su ga obilježavale samo nevladine udruge i Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova te objavama na svojim mrežnim stranicama Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH. IDAHOBIT javno obilježavaju predstavnici_e međunarodne zajednice u RH, naročito zemalja članice Europske unije, Sjedinjenih Američkih Država, Norveške i Australije te Predstavništvo Europske komisije u Hrvatskoj. S druge strane, **nijedno ministarstvo Vlade RH, kao ni Sabor ili neki od saborskih odbora uopće ne obilježavaju ovaj Međunarodni dan, čak ni prigodnom objavom na društvenim mrežama, što ukazuje na institucionalno ignoriranje domaćih i međunarodnih preporuka, kao i na nezainteresiranost državnih tijela za iskazivanje simboličke podrške LGBTIQ osobama u RH.**

Korak u pravcu veće suradnje i prepoznavanja potreba i uključivanja LGBTIQ osoba i zajednice napravilo je Povjerenstvo za ravnopravnost spolova Grada Zagreba koje djeluje kao stalno radno-savjetodavno tijelo Gradske skupštine Grada Zagreba. U programima rada za 2022.³² i 2023.³³ godinu Povjerenstvo se, između ostaloga, obvezalo na: obilježavanje Međunarodnog dana borbe protiv homofobije i transfobije (17. svibnja), provođenje

aktivnosti i kampanja u svrhu podizanja svijesti građana_ki o štetnoj ulozi rodnih stereotipa i svih oblika seksizma, homofobije i transfobije; osvještavanje javnosti o pojavi, problemima i posljedicama rodno utemeljenog nasilja nad LGBTIQ osobama; osvještavanje važnosti edukacije učiteljskog, nastavničkog, odgojiteljskog kadra o LGBTIQ osobama i njihovim obiteljima; poticanje kampanja za senzibilizaciju zdravstvenih radnika_ca s ciljem prevencije i suzbijanja rodno utemeljenog nasilja nad ženama i LGBTIQ osobama; praćenje i analizu podataka o nasilju i diskriminaciji nad LGBTIQ osoba.

Na prijedlog i poticaj Povjerenstva za ravnopravnost spolova Grada Zagreba, u Zagrebu je u Parku Zrinjevac ujutro 17. svibnja 2022., povodom Međunarodnog dana borbe protiv homofobije, bifobije, interfobije i transfobije, postavljena klupa obojana u dugine boje, po uzoru na slične instalacije u javnom prostoru u brojim europskim i svjetskim gradovima čime se šalje simbolička podrška o uključenosti LGBTIQ zajednice u život grada tijekom cijele godine. No, samo nekoliko sati nakon, mlađi muškarac klupicu je prebojio u crno.³⁴ Ubrzo je vraćena, da bi navečer istoga dana bila trajno uklonjena, uz obrazloženje da je prvotna ideja bila da na tom mjestu i bude samo taj jedan dan, a da će se u budućnosti razmotriti mogućnost da joj se pronađe trajna lokacija.³⁵

Političkim strankama je Zakonom o suzbijanju diskriminacije zabranjeno onemogućiti LGBTIQ osobama kandidiranje za javnu funkciju. Međutim, samo su rijetke stranke u izvještajnom razdoblju imale aut LGBTIQ kandidate_kinje na izborima. Prva aut LGBTIQ osoba koja je u Hrvatskoj izabrana u neko predstavničko tijelo je Damir Hršak na lokalnim izborima 2013. kao kandidat Hrvatskih laburista za županijsko vijeće Krapinsko-zagorske županije.

Na izborima za Europski parlament 2019. kandidatkinja političke platforme Možemo!, OraH-a i Nove ljevice bila je Mima Simić, prevoditeljica, književnica, filmska kritičarka i LGBTIQ aktivistkinja.³⁶ Osvojivši 19 313 glasova (1,79%), koalicija nije prešla izborni prag. Simić je dobila 2 377 preferencijalnih glasova i time došla na drugo mjesto liste.³⁷

Prvi aut gej zastupnik u Hrvatskom saboru postao je u lipnju 2020. Domagoj Hajduković, tada iz Socijaldemokratske partije Hrvatske (SDP). Osječanin Hajduković je ponovno izabran u Sabor na izborima održanima 5. srpnja 2020. kao kandidat SDP-a u IV. izbornoj jedinici koja obuhvaća Virovitičko-podravsku i Osječko-baranjsku županiju. Kasnije je prešao u novi klub Socijaldemokrata kojemu je bio na čelu u prijelaznom razdoblju formiranja nove stranke, da bi postao potpredsjednik tog Kluba.³⁸ Od

³⁵ Redakcija *Index*, 18. svibnja 2022. „Na Zrinjercu nema više klupe u duginim bojama. Grad objasnio zbog čega“. Dostupno na: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/na-zrinjercu-nema-vise-klupe-u-duginim-bojama-grad-objasnio-zbog-cega/2365214.aspx>

³⁶ Bačić, Mašenjka. 2019. „Mima Simić: Politika je maraton, a ne trka na sto metara“. *Novosti*, 6. svibnja 2019. Dostupno na: <https://www.portalnovosti.com/mima-simic-politika-je-maraton-a-ne-trka-na-sto-metara>

³⁷ Više na: <https://www.izbori.hr/arhiva-izbora/index.html#/app/eu-parlament-2019>

³⁸ Više na: <https://www.sabor.hr/hr/zastupnici/hajdukovic-domagoj-10-saziv-hrvatskoga-sabora>

³⁹ Više na: <https://www.sabor.hr/hr/zastupnici/milos-jelena-10-saziv-hrvatskoga-sabora-2272020>

⁴⁰ Više na: <https://skupstina.zagreb.hr/gordan-bosanac/1851>

rujna 2022. zastupnica u Hrvatskom saboru i članica Kluba zastupnika zeleno-lijevog bloka postala je Jelena Miloš, aktivistkinja u području radničkih, ženskih i LGBTIQ prava. Miloš je na izborima 2020. bila druga na listi u II. izbornoj jedinici koalicije okupljene oko Možemo!, a u Saboru je zamjena za zastupnika koji je svoj mandat stavio u mirovanje.³⁹

Na lokalnim izborima 2021. godine na listama lijevo-zelene koalicije predvođene političkom platformom Možemo! na svim je razinama (gradska skupština, vijeća gradskih četvrti, vijeća mjesnih odbora) bilo iskinuto niz aut LGBTIQ kandidata_kinja, a dio njih je u LGBTIQ zajednici već bio poznat po svom aktivističkom radu i angažmanu, nerijetko i kroz sudjelovanje u organizaciji Povorki ponosa ili članstvo u LGBTIQ organizacijama. Premoćna pobjeda Možemo! na lokalnim izborima u Zagrebu (40.83% na izborima za Gradsku skupštinu) osigurala je da u predstavnička tijela svih razina bude izabrano više aut LGBTIQ osoba. Predsjednik Gradske koordinacije za ljudska prava, radnog tijela Gradske skupštine, postao je Gordana Bosanac, mirovni i aktivist za ljudska prava te jedan od začetnika udruge Domino (Queer Zagreb).⁴⁰

Unatoč uglavnom neometanom javnom i političkom djelovanju LGBTIQ osoba ipak zapažamo nekoliko neizravnih nastojanja u otežavanju rada LGBTIQ organizacija. To odnosi u prvom redu na financijske pritiske i smanjenja sredstava za rad brojnim organizacijama za ljudska prava, uključujući i LGBTIQ organizacije.

Uz nacionalne i lokalne izvore financiranja djelatnosti organizacija civilnog društva, javne i privatne filantropske zaklade i u Hrvatskoj i inozemstvu, od ulaska RH u Europsku uniju 2013. godine LGBTIQ organizacije dobile su mogućnost prijavljivanja na natječaje iz Europskog socijalnog fonda. Također, u posljednjih nekoliko godina ističe se i filantropija kroz individualne donacije i *crowdfunding*. Ipak, već desetak godina traje proces kojim političke odluke na državnoj ili lokalnoj razini financijski otežavaju rad organizacija koje kritički djeluju u hrvatskom društvu. Ovaj trend otežava pristup javnim izvorima financiranja udrugama koje se bave zaštitom ljudskih prava i demokratizacijom, uključujući i pravima LGBTIQ osoba te reproduktivnim pravima žena. Posljedice ovog procesa stavljaju ograničenja organizacijama u nezavisnoj kulturi, te organizacijama koje se bave zaštitom prava osoba s invaliditetom, te različitim socijalnim djelatnostima, s obzirom da takve udruge najveći dio prihoda ostvaraju upravo kroz javne izvore financiranja.

Preporuke za unapređenje prava na javno i političko djelovanje LGBTIQ osoba

1. Otkloniti sve oblike financijskog i političkog pritiska na neprofitni i nevladin sektor kroz stvaranje uvjeta za dostupno i stabilno financiranje putem udjela od dobiti igara na sreću i drugih javnih izvora financiranja kao i nepristranu preraspodjelu tih sredstava.

2. Pojačati svijest građana_ki o ustavnom pravu na javno okupljanje i mirno prosvjedovanje kroz javne i edukativne kampanje te istupe nositelja_ica javnih dužnosti.

3. Tijela lokalne vlasti, privatne i javne zaklade te udruge civilnog društva, a napose postojeće LGBTIQ udruge i inicijative, trebaju osnažiti i podržati LGBTIQ osobe koje žive izvan Zagreba, Rijeke, Pule i Splita na udruživanje radi javnog političkog, kulturnog i društvenog djelovanja u svojoj zajednici, uključujući i ostvarenje prava na javno okupljanje i/ili održavanje povorki ponosa u gradovima i mjestima gdje do sada još nije održavana.

4. Obvezati tijela javne i državne vlasti, napose Hrvatski sabor, nadležna ministarstva i urede Vlade RH kao i neovisna javna tijela za zaštitu od diskriminacije te jedinice lokalne samouprave na redovito, dostojanstveno i primjereno obilježavanje Međunarodnog dana borebe protiv homofobije, bifobije, interfobije i transfobije (IDAHOBIT) 17. svibnja kroz izmjene i dopune odgovarajućih propisa, uključujući i Nacionalni plana za ravnopravnost spolova za ravnopravnost spolova i Nacionalni plan zaštite i promicanja ljudskih prava i suzbijanja diskriminacije.

5. Političke stranke i druge organizacije i grupe građana_ki koje imaju namjeru kandidirati se u izbornom procesu trebaju učiniti dodatne napore kako bi se stekli uvjeti da se stvori povoljno okruženje i omogući veća participacija aut LGBTIQ osoba u kandidacijskom i izbornom procesu za javne i političke dužnosti.

2. Brutalna stvarnost LGBTIQ osoba u Hrvatskoj

U 2019. godini Zagreb Pride je proveo terensko istraživanje „Brutalna stvarnost II“ o iskustvima nasilja, diskriminacije i zločina iz mržnje protiv LGBTIQ osoba. Istraživanje je koncipirano na temelju istraživanja „Brutalna stvarnost I“ iz 2013. te je zamišljeno kao njegov nastavak.⁴¹

„Brutalna stvarnost II“ obuhvatila je period od 2013. do 2019. godine. Premda je fokus bio na iskustvima nasilja i diskriminacije, istraživanje je obuhvatilo i otvorenost sudionika_ca po pitanju spolne orijentacije, spolnih karakteristika, rodnog identiteta i/ili izražavanja, kao i pitanja životnog zadovoljstva, osviještenosti i potreba. Nalazi istraživanja su djelomično predstavljeni javnosti,⁴² dok je cijelo istraživanje dostupno kod Zagreb Pridea.⁴³ Na ovom mjestu donosimo najvažnije nalaze, podatke i zaključke.

⁴¹ Milković, Marina. 2019. *Brutalna stvarnost: istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Zagreb Pride. <https://zagreb-pride.net/wp-content/uploads/2022/01/BRUTAL2.pdf>

⁴² „Brutalna stvarnost: Svakodnevica LGBTIQ osoba u RH obilježena je strahom od nasilja i diskriminacije“. Libela, 11. svibnja 2020. Dostupno na: <https://www.libela.org/vijesti/10668-brutalna-stvarnost-svakodnevica-lgbtiq-osoba-u-rh-obiljezana-je-strahom-od-nasilj/>

⁴³ Poštić J., Gonan M. i Hodžić A., 2019. *Brutalna stvarnost 2013-2019: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Zagreb Pride.

2.1 Metodologija i uzorak

Upitnik se sastojao od 41 pitanja, a mogući odgovori bili su formirani kao višestruki izbor, numeričke ljestvice ili opisni odgovori.

Prvi dio upitnika pokrivao je sociodemografska obilježja sudionika_ca (mjesto stanovanja, uvjeti stanovanja, obrazovanje, radni status, ljestvice samoprocjene religioznosti i materijalnog statusa, spol, rod, spolna orijentacija, identiteti), zatim roditeljstvo i planove iseljavanja te

otvorenost sudionika_ca oko svoje spolne orijentacije, spolnih karakteristika, rodnog identiteta i rodnog izražavanja.

U drugom dijelu upitnika fokus je bio na iskustvu nasilja na temelju seksualne orijentacije, spolnih karakteristika, rodnog identiteta i/ili rodnog izražavanja sudionika_ka i njima poznatih osoba. Ispitivana je vrsta nasilja ili diskriminacije, motivacija počinitelja_ica, prijava nasilja ili diskriminacije nadležnim institucijama i/ili organizacijama civilnoga društva koje se bave pravima LGBTIQ osoba.

U trećem dijelu upitnika ispitivala se razina osviještenosti, zatim stavovi, potrebe i prilagodbe ponašanja zbog straha od diskriminacije, nasilja, prijetnji ili zlostavljanja. Pitanja su se odnosila na upoznatost s dostupnim informacijama o pravima LGBTIQ osoba u Hrvatskoj, poznavanje postojećeg antidiskriminacijskog zakonodavnog okvira, iskustva diskriminacije unutar LGBTIQ zajednice, sudjelovanje u LGBTIQ aktivnostima (sudjelovanje u Povorci ponosa, posjećivanje događaja i prostora LGBTIQ zajednice). Završni dio upitnika uključivao je skalu indeksa osobne dobrobiti kojom se ispitivalo zadovoljstvo po pitanju životnog standarda, zdravlja, postignuća u životu, međuljudskih odnosa, sigurnosti te povezanosti sa zajednicom.

Istraživanje je obuhvatilo sudionike_ce koji_e su imali_e 16 ili više godina, živjeli_e u Hrvatskoj od 2013. godine te se identificirali_e kao lezbijke, gejevi te biseksualne, transrodne, interspolne i kvir osobe. Manji broj osoba naveo je neku drugu spolnu orijentaciju ili rodni identitet.

Uzorak je obuhvatio 767 LGBTIQ osoba u dobi između 16 i 67 godina, a prosječna dob sudionika_ca bila je 27,8 godina. Po pitanju geografske rasprostranjenosti sudionika_ca, njih 61,8% navelo je da živi u Zagrebu i okolici, 16,2 % na području Kvarnera i Istre, a 13,7% na području Splita i Dalmacije.

Na pitanje kako se identificiraju s obzirom na spol, 62,6% ispitanika_ca navelo je ženski, 29,7% muški, 3,3% ispitanika_ca identificirali_e su se kao trans osobe, dok je 2% ispitanika_ca istaknulo da se spolno ne identificira. Na pitanje kako se identificiraju s obzirom na rod, 59,2% ispitanika_ca navelo je ženski, 29,6% muški, 2,9% identificiralo se kao trans, dok je 5,1% ispitanika_ca istaknulo da se rodno ne identificira.

Svoju spolnu orijentaciju 58,7% ispitanika_ca definiralo je kao homoseksualnu, 23,2% kao biseksualnu, 8,6% kao panseksualnu, dok je 5% ispitanika_ca istaknulo da se ne identificira s obzirom na spolnu orijentaciju.

Spolna orijentacija sudionika_ca

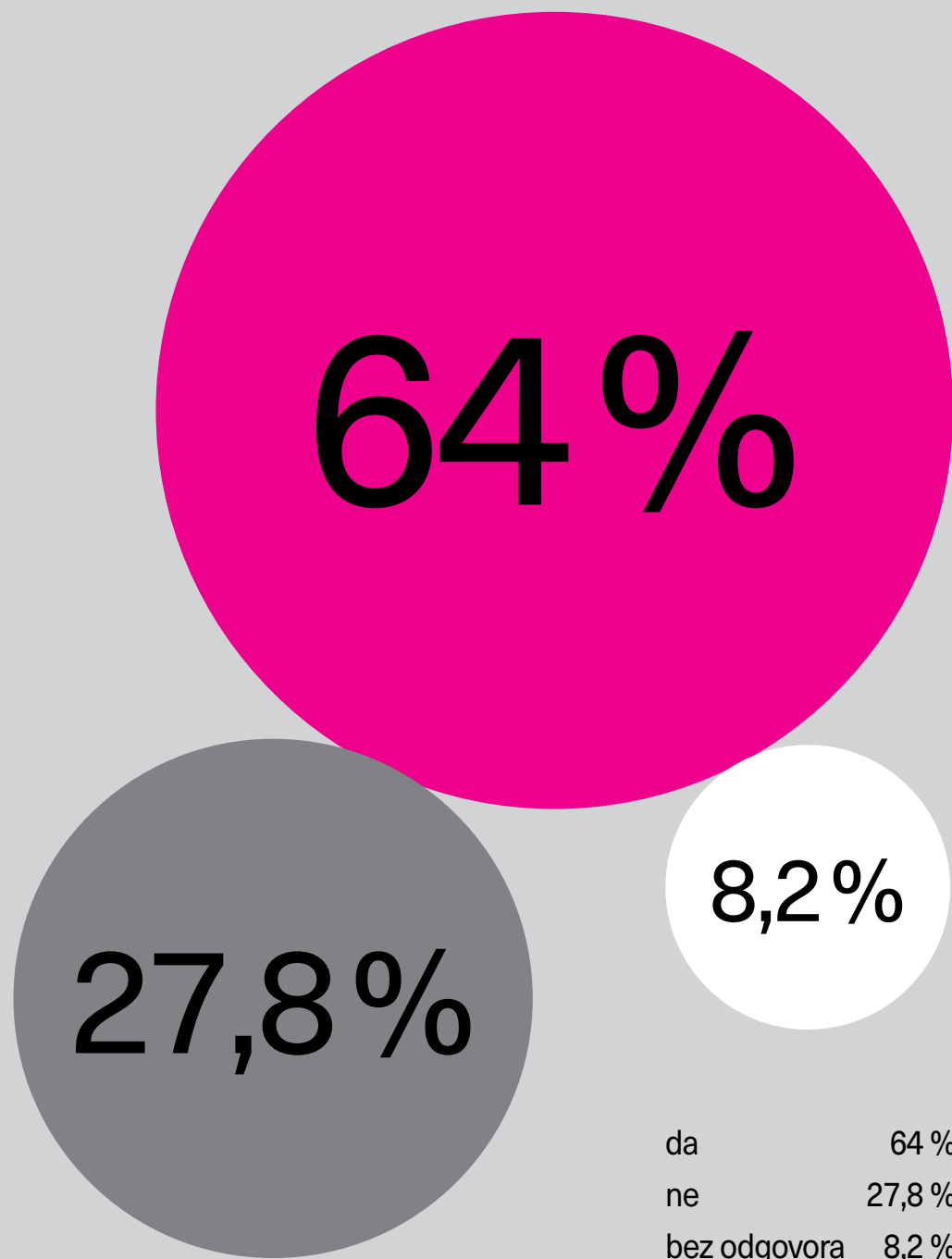
Kategorija	Učestalost	Postotak
homoseksualna	450	58,8
biseksualna	178	23,2
panseksualna	66	8,6
ne identificira se	38	5,0
nešto drugo	14	1,8
aseksualna	9	1,2
heteroseksualna	6	0,8
bez odgovora	6	0,8
ukupno	767	100

2.2 Iskustva nasilja

Primarni fokus istraživanja bili su **nasilje i zločin iz mržnje prema LGBTIQ osobama** na temelju njihove spolne orijentacije, spolnih karakteristika, rodnog identiteta i/ili izražavanja od 2013. do 2019. godine. Sudionicima_ama je postavljen set pitanja o **iskustvima nasilja** s obzirom na **vrstu, učestalost, motivaciju i počinitelje_ice**, nakon čega su slijedila pitanja o **prijavljanju nasilja** policiji ili drugom nadležnom tijelu, kao i organizacijama koje se bave zaštitom prava LGBTIQ osoba. Dodatno pitanje ticalo se iskustva nasilja koje su doživjeli_e LGBTIQ prijatelji_ce i poznanici_e sudionika_ca.

Nalazi analize ispitivanih vrsta nasilja pokazuju da je **gotovo dvije trećine sudionika_ca, njih čak 64%, barem jednom doživjelo nasilje**. Najčešće doživljena vrsta nasilja bilo je **verbalno zlostavljanje**, slijede neželjeni seksualni prijedlozi, neželjeno diranje i prijetnje fizičkim nasiljem te praćenje, uhođenje i/ili zastrašivanje.

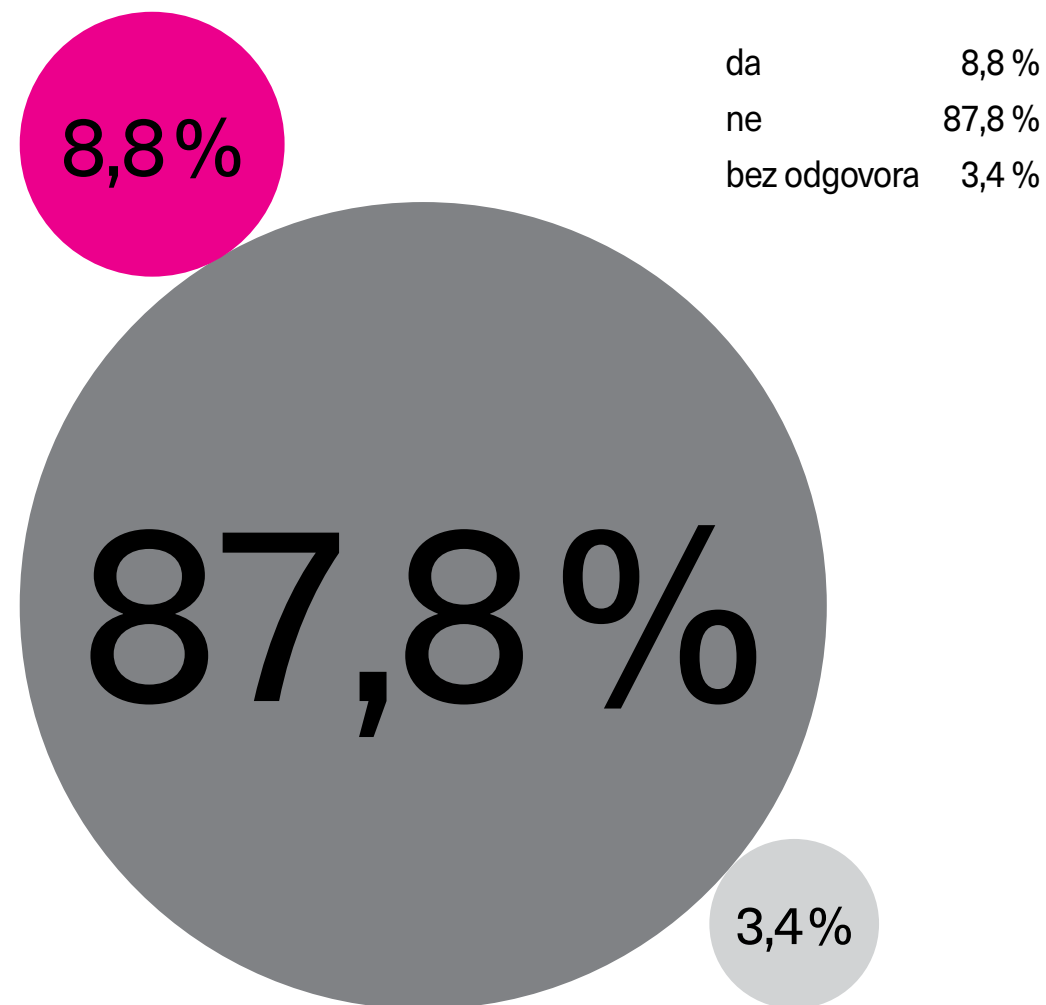
Nasilje doživljeno zbog spolne orijentacije, spolnih karakteristika, rodnog identiteta i/ili rodnog izražavanja (n=757)

Od 491 ispitanika_ca koji_e su doživjeli_e nasilje, većina je odgovorila je da je **nasilje bilo motivirano njihovom spolnom orijentacijom**. Za više od dvije trećine onih koji_e su doživjeli_e neku vrstu nasilja, počinitelji_ce su bile nepoznate osobe na javnim otvorenim mjestima, dok su za više od polovice počinitelji_ce bile nepoznate osobe na internetu/ društvenim mrežama.

Manje od deset posto ispitanika_ca koji_e su doživjeli_e nasilje **prijavilo je slučaj policiji ili drugom nadležnom tijelu**.

Nasilje prijavljeno policiji ili drugom nadležnom tijelu (n=491)

Sudionicima_ama koji_e su prijavili_e nasilje postavljeno je pitanje što se dogodilo kao rezultat prijavljivanja nasilja policiji ili drugom nadležnom tijelu. Ispitanici_e su mogli_e birati između pet ishoda koji su ukazivali na različite rezultate prijavljivanja, kao što je prikazano u tablici:

Ishodi prijavljivanja nasilja policiji ili drugom nadležnom tijelu	policija ili drugo nadležno tijelo nisu točno prepoznali_e o kojem djelu se radi	13
	počinitelj_ica je kažnjen	11
	počinitelj_ica nije pronađen_a	7
	počinitelj_ica je oslobođen	5
	nisam dobio_la odgovor na prijavu	5

Od 431 ispitanika_ca koji_e doživljeno nasilje nisu prijavili_e policiji ili drugom nadležnom tijelu, 381 je opisao_la razloge zbog kojih to nisu učinili_e.

Najčešći razlozi neprijavlivanja nasilja policiji ili drugom nadležnom tijelu su: **umanjivanje značaja događaja** (125 ispitanika_ca), **nepovjerenje prema policiji/očekivanje loših ishoda** (84 ispitanika_ce), **nedostatak volje/potrebe** (45 ispitanika_ca), **osjećaj nelagode** (42 ispitanika_ce), **samostalno rješavanje situacije** (28 ispitanika_ca), **nedostatak informacija/dokaza** (42 ispitanika_ce), **umanjivanje uloge počinitelja_ice** (10 ispitanika_ca), **posezanje za drugim sredstvima** (4 ispitanika_ce).

Nakon pitanja o prijavljivanju nasilja policiji ili drugim nadležnim tijelima uslijedilo je pitanje o **kontaktiranju organizacija koje se bave zaštitom prava LGBTIQ osoba** nakon doživljenog nasilja. Sudionici_e koji_e su kontaktirali_e organizaciju koja se bavi pravima LGBTIQ osoba nakon što su doživjeli_e nasilje, zamoljeni_e su da ukratko opišu svoje iskustvo. Od 37 ispitanika_ca, njih 35 je podijelilo svoja pozitivna iskustva o tom procesu i nabrojalo organizacije koje su kontaktirali_e i usluge koje su im pružene. Samo je jedna osoba izjavila da je imala negativno iskustvo.

Pored pitanja o osobnom iskustvu nasilja, sudionicima_ama je postavljeno i pitanje o iskustvima nasilja zbog spolne orijentacije, spolnih karakteristika, rodnog identiteta i/ili rodnog izražavanja koje su doživjeli_e njihovi_e prijatelji_ce i poznanici_e. Rezultati pokazuju da **više od dvije trećine ispitanika_ca** poznaje barem jednu osobu koja je doživjela nasilje temeljem jedne od nabrojanih osnova.

2.3 Diskriminacija

Druga glavna tema ovog istraživanja bila je **diskriminacija protiv LGBTIQ osoba**. Sudionicima_ama je postavljen set pitanja o iskustvima diskriminacije prema **području, učestalosti i motivaciji**, slijedila su pitanja o **prijavlivanju diskriminacije** policiji ili drugom nadležnom tijelu kao i organizacijama koje se bave zaštitom prava LGBTIQ osoba.

Pitanja koja su se odnosila na područja diskriminacije obuhvaćala su osamnaest područja, u rasponu od obitelji, škole/posla do institucija kao što su zdravstvena skrb, policija i pravosuđe.

Rezultati pokazuju da je **više od polovice sudionika_ca studije**, od 2013. godine, **barem jednom doživjelo diskriminaciju** na temelju spolne orijentacije, spolnih karakteristika, rodnog identiteta i/ili rodnog izražavanja. S obzirom na područja diskriminacije koju su doživjeli_e 463 sudionika_ca studije (60,4%), najučestalije područje diskriminacije bio je **internet**, slijedila je **obitelj**, a potom **škola/posao**. Od 463 ispitanika_ce koji_e su doživjeli_e diskriminaciju, više od 90% odgovorilo je da je **diskriminacija bila motivirana njihovom spolnom orijentacijom**.

Sudionicima_ama koji_e su prijavili_e diskriminaciju postavljeno je pitanje što se dogodilo kao rezultat prijavljivanja diskriminacije policiji ili drugom nadležnom tijelu. Ispitanici_e su mogli_e birati između pet ishoda koji su ukazivali na različite rezultate prijavljivanja, kao što je prikazano u tablici.

**Diskriminacija
prijavljena
policiji ili drugom
nadležnom tijelu
(n=463)**

92,4%
da

bez odgovora 4,1%
ne 2,5%

Ishodi prijavljivanja nasilja policiji ili drugom nadležnom tijelu	policija ili drugo nadležno tijelo nisu točno prepoznali_e o kojem djelu se radi	4
	počinitelj_ica je kažnjen	3
	počinitelj_ica nije pronađen_a	2
	počinitelj_ica je oslobođen	2
	nisam dobio_la odgovor na prijavu	2

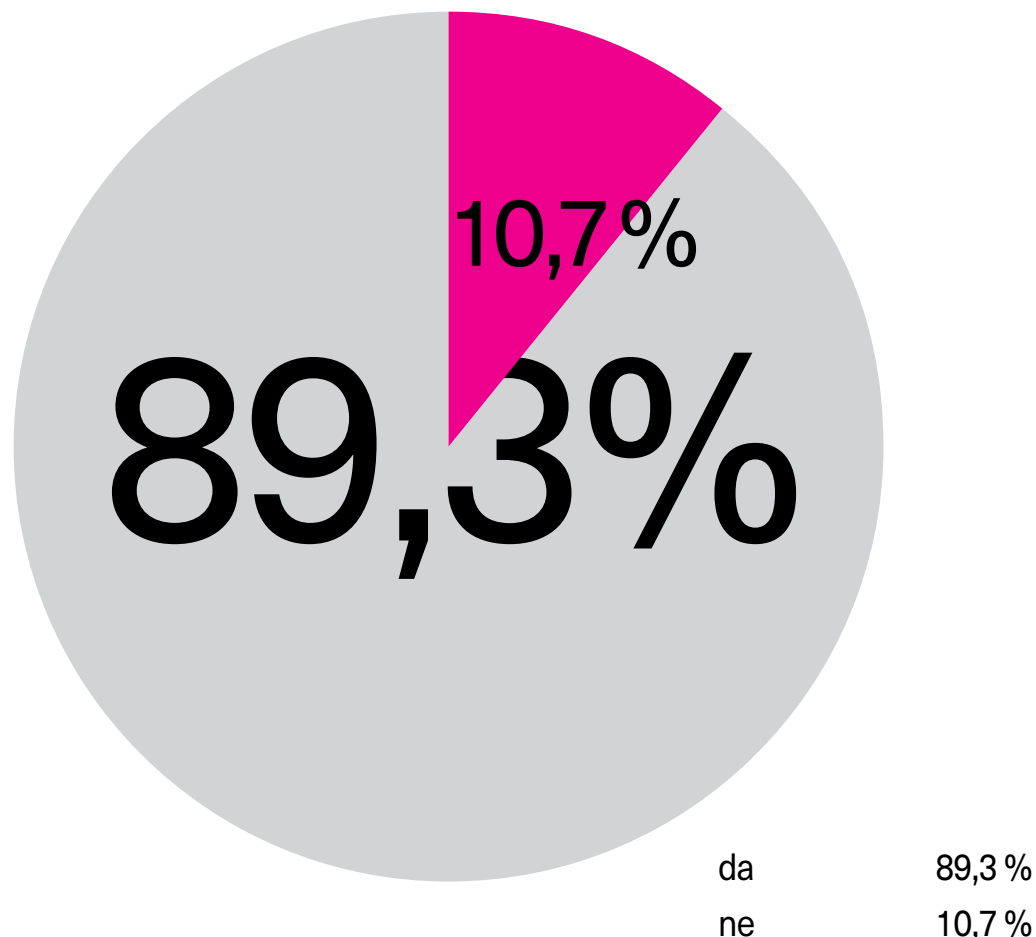
Manje od 5% ispitanika_ca koji_e su doživjeli_e diskriminaciju prijavilo je slučaj policiji ili drugom nadležnom tijelu.

2.4 Otvorenost o spolnoj orijentaciji, spolnim karakteristikama, rodnom identitetu i/ili rodnom izražavanju

Upitnik je ispitivao i otvorenost sudionika_ca o njihovoj spolnoj orijentaciji, spolnim karakteristikama, rodnom identitetu i rodnom izražavanju prema ljudima u njihovom društvenom okruženju. Rezultati pokazuju da sudionici_e imaju **najvišu razinu otvorenosti** sa svojim **partnerima_icama i prijateljima_cama**, a **najnižu razinu** prema **članovima_icama šire obitelji i širem društvenom okruženju**.

Upitnik je ispitivao i **prilagođavanje ponašanja** zbog straha od diskriminacije, nasilja, prijetnji ili zlostavljanja kroz set pitanja koja su ispitivala prilagođavanja ispitanika_ca u smislu verbalne komunikacije, javnog iskazivanja naklonosti, rodnog izražavanja i izbjegavanja pojedinih mjesta. Pitanja o obliku prilagođavanja pratila su područja i mjesta na kojima je došlo do takvih prilagodbi. Rezultati pokazuju da je **89,3% ispitanika_ca prilagođavalo svoje ponašanje** s obzirom na jedan od četiri navedena aspekta.

Prilagođavanje ponašanja sudionika_ca (n=765)

Na pitanje jesu li u bilo kojoj situaciji **izbjegavali_e razgovarati** o svojoj spolnoj orijentaciji, spolnim karakteristikama, rodnom identitetu i/ili rodnom izražavanju zbog straha od doživljavanja diskriminacije, nasilja, prijetnji ili zlostavljanja, **više od tri četvrtine ispitanika_ca odgovorilo je pozitivno.**

Na pitanje jesu li u bilo kojoj situaciji **izbjegavali_e pokazivati nježnost prema svom partneru_ici** (dodirivanje, ljubljenje, zagrljaj, držanje za ruke...) zbog straha od doživljavanja diskriminacije, nasilja, prijetnji ili zlostavljanja, gotovo **tri četvrtine sudionika_ca** odgovorilo je pozitivno.

Na pitanje jesu li u bilo kojoj situaciji **izbjegavali_e izražavati svoj željeni rod** (fizički izgled, gestikulaciju, ton glasa, način

odijevanja...) zbog straha od diskriminacije, nasilja, prijetnji ili zlostavljanja, više od trećine sudionika_ca odgovorilo je pozitivno.

Na pitanje jesu li u bilo kojoj situaciji **izbjegavali_e odlazak na neko mjesto** zbog straha od diskriminacije, nasilja, prijetnji ili zlostavljanja, nešto manje od polovice sudionika_ca odgovorilo je pozitivno.

Nadalje, ispitanicima_ama je postavljeno pitanje o mjestima na kojima je dolazilo do prilagodbe njihovog ponašanja. Rezultati pokazuju da je **više od polovice sudionika_ca** prilagođavalo svoje ponašanje **na ulici, trgu ili drugim javnim prostorima.**

Mjesta na kojima je dolazilo do prilagodbe ponašanja sudionika_ca istraživanja

276 kod kuće

283 u školi/na fakultetu

304 na poslu

155 u zdravstvenim ustanovama

332 u segmentu ugostiteljskih i drugih usluga

360 u javnom prijevozu

470 na ulici, trgu ili nekom drugom javnom mjestu

32 na nekom LGBTIQ friendly javnom mjestu

2.5 Zadovoljstvo i osviještenost LGBTIQ zajednice

Niz pitanja u upitniku ispitivao je razinu zadovoljstva, osviještenosti i potreba sudionika_ca studije. Pitanja o zadovoljstvu odnosila su se na iseljavanje iz Hrvatske, povjerenje u institucije i druge relevantne dionike u Hrvatskoj, Indeks osobne dobrobiti te iskustva diskriminacije i/ili isključenosti unutar LGBTIQ zajednice.

Pitanja o osviještenosti odnosila su se na izvore informacija koji se koriste u vezi s pravima LGBTIQ osoba u Hrvatskoj, poznavanje postojećih relevantnih antidiskriminacijskih odredbi i onih koje se tiču zločina iz mržnje, sudjelovanje u LGBTIQ aktivnostima općenito i sudjelovanje u Povorkama ponosa.

Na pitanje bi li odselio_la iz Hrvatske više od tri četvrtine ispitanika_ca odgovorilo je „Možda“ ili „Da“. Najveći broj sudionika_ca iselio se ili razmatra tu mogućnost zbog **društvene i/ili političke situacije u Hrvatskoj** te zbog **ekonomskih razloga**. Značajan postotak iselio se ili razmatra tu mogućnost zbog **diskriminacije, nasilja i zločina iz mržnje** na temelju spolne orijentacije, rodnog identiteta i/ili rodnoga izražavanja. Ispitanici_e su također zamoljeni_e da procijene svoje povjerenje u hrvatske institucije. Većina sudionika_ca navela je da **nema povjerenja u Hrvatski sabor i Vladu RH, kao ni u predsjednika_cu**, dok su najviše povjerenja iskazali Pravobraniteljici za ravnopravnost spolova.

Kako bi se procijenilo njihovo životno zadovoljstvo, ispitanici_e su zamoljeni_e da ispune Indeks osobne dobrobiti (PWI) koji je mjerilo zadovoljstva u 7 točaka u različitim domenama osobnog života: životni standard, zdravlje, postignuća u životu, odnosi, sigurnost, povezanost sa zajednicom i sigurnost u budućnosti. Sudionici_e studije bili_e su najzadovoljniji_e svojim zdravljem i odnosima, dok su **najmanje zadovoljstvo izrazili s budućom sigurnošću**.

Na pitanje osjećaju li se diskriminirano ili isključeno unutar LGBTIQ zajednice, četvrtina ispitanika_ca potvrdila je da se osjeća diskriminirano ili isključeno. Kao najčešće područje diskriminacije navedena je percepcija rodnog identiteta.

Pitanja o osviještenosti odnosila su se na **informiranost sudionika_ca o pravima LGBTIQ osoba u Hrvatskoj** te na korištenje usluga i sudjelovanje u aktivnostima i događajima koje pružaju organizacije koje se bave promicanjem prava LGBTIQ osoba.

Na pitanja o izvorima informacija o temama vezanim za prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj, najveći broj sudionika_ca navelo je da su to **internet i društvene mreže**.

Više od tri četvrtine ispitanika_ca navelo je da je **upoznato s odredbama hrvatskog zakonodavstva** koje se odnose na **zločin iz mržnje** prema LGBTIQ osobama, dok je **tri četvrtine** ispitanika_ca navelo da je **upoznato s odredbama hrvatskog zakonodavstva koje se tiču diskriminacije LGBTIQ osoba**.

Ispitanike_ce smo ispitali_e i o njihovom korištenju usluga, kapaciteta, sadržaja i programa koje nude organizacije koje se bave promicanjem prava LGBTIQ osoba u Hrvatskoj, a to su: grupe za podršku, pravna i psihološka podrška, informiranje, mjesta za druženje i internetski sadržaji. Najveći broj sudionika_ca koristio je **internetske sadržaje, usluge informiranja te prostore za druženje**. Na pitanje o učestalosti posjećivanja LGBTIQ prepoznatljivih mjesta (klubovi, kafići, kulturni i umjetnički programi i događanja), najveći broj ispitanika_ca takva je mjesta posjećivao više puta godišnje.

Nadalje, pitali_e smo sudionike_ce studije podržavaju li i sudjeluju li u Povorkama ponosa u Hrvatskoj. Rezultati pokazuju da velika većina ispitanika_ca podržava održavanje Povorke ponosa, dok je njih otprilike **tri četvrtine** navelo da je **barem jednom sudjelovalo u Povorci ponosa**. Najčešći razlog nesudjelovanja jest **izbjegavanje potencijalne nelagode, diskriminacije i/ili nasilja**.

Sudjelovanje u Povorkama ponosa u Hrvatskoj (n=758)

Rezultati istraživanja pokazali su da je *coming out* u Hrvatskoj još uvijek obilježen strahom od nasilja i diskriminacije, a visoki postotak sudionika_ca studije doživljava izravno nasilje i diskriminaciju. Naš je svakodnevni život i dalje prožet strahom i nesigurnošću u brojim aspektima, kako u privatnom tako i u javnom životu.

Trgovi, ulice, škole, radna mjesta, ali i obiteljski domovi u Hrvatskoj nisu sigurni za LGBTIQ osobe – nasilje je tamo doživjelo čak 6 od 10 ispitanih osoba.

Gotovo dvije trećine LGBTIQ osoba barem je jednom od u razdoblju od šest godina doživjelo nasilje zbog spolne orijentacije, spolnih karakteristika, rodnog identiteta i/ili rodnog izražavanja. Njih 491, odnosno 64%, najčešće su doživljavali_e verbalno zlostavljanje, iza kojih slijede neželjeni seksualni prijedlozi, neželjeno diranje i prijetnje fizičkim nasiljem te praćenje, uhođenje i/ili zastrašivanje. Nešto više od 60% ispitanih doživjelo je neki oblik diskriminacije, bilo u školi ili na poslu, bilo u kontaktu s institucijama poput policije, pravosuđa i zdravstva.

Manje od deset posto sudionika_ica ispitivanja prijavilo je nasilje ili diskriminaciju policiji ili drugom nadležnom tijelu.

Visokih 36% ispitanih zbog straha od diskriminacije ili nasilja gotovo uvijek prilagođava svoje ponašanje. U školi to čini 37%, njih, gotovo 40% na poslu te više od 43% u kafićima. Posebno zabrinjavajući rezultati odnose se na javne prostore poput ulica ili trgova na kojima čak 61% ispitanih prilagođava svoje ponašanje.

Za visoku razinu nasilja prema LGBTIQ osobama odgovorno je društveno okruženje potaknuto djelovanjem različitih političkih aktera koji sustavno rade na kršenju ljudskih prava LGBTIQ osoba, spolnih i reproduktivnih prava žena te političkih i kulturnih prava pojedinih etničkih i nacionalnih zajednica u Hrvatskoj. Mržnja nije samo posljedica aktivnog djelovanja desno-klerikalnih organizacija i njihove kampanje širenja predrasuda i mržnje protiv LGBTIQ osoba, već i politike Vlade RH, neprimjena postojećih zakona te sporo i neučinkovito pravosuđe. Sve to doprinosi stvaranju atmosfere mržnje i netrpeljivosti.

3. Temeljna prava i pravo na život bez nasilja

Temeljna ljudska prava u kontekstu ovog izvješća odnose se na **pravo na život bez diskriminacije i nasilja te pravo na ljudsko dostojanstvo i na identitet**. Razumijevanje svih ljudskih prava počiva na ideji da su **sva ljudska bića rođena slobodna, jednaka u pravima i dostojanstvu**.⁴⁴

Republika Hrvatska je potpisnica čitavog niza ugovora, konvencija, deklaracija, povelja i drugih međunarodnih mehanizama kojima se obvezuje štiti ljudska prava svojih građana_ki kao i svih ljudi koji u njoj žive ili borave. Među njima nalaze se i najznačajniji dokumenti koji se odnose na **temeljna ljudska prava**: Opća deklaracija o pravima čovjeka Ujedinjenih naroda i krovne UN-ove konvencije o ljudskim

pravima,⁴⁵ Helsinški završni akt Organizacije za europsku sigurnost i suradnju,⁴⁶ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Europe⁴⁷ i Povelja Europske Unije o temeljnim pravima⁴⁸. Ova četiri dokumenta također govore o pravu na život bez nasilja i diskriminacije, ravnopravnosti i identitetu. Također, svaka demokratska država temeljna ljudska prava štiti i kroz svoj ustav ili neki drugi najviši pravni akt.

⁴⁴ Opća deklaracija o pravima čovjeka Ujedinjenih naroda. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/2009_11_12_143.html

⁴⁵ RH je ratificirala većinu UN-ovih konvencija koje se odnose na ljudska prava, s iznimkom Međunarodne konvencije o zaštiti prava svih radnika migranata i članova njihovih obitelji. Više: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15

⁴⁶ Helsinški završni akt (Završni akt konferencije o europskoj sigurnosti i suradnji. Dostupno na: [https://www.crnakutija.babe.hr/attach/_h/helsinski_završní_akt.pdf](https://www.crnakutija.babe.hr/attach/_h/helsinski_zavrсни_akt.pdf)

⁴⁷ Konvencija za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda Vijeća Europe (ili češće, Europska konvencija o ljudskim pravima). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/medunarodni/1999_05_6_142.html

⁴⁸ Povelja Europske unije o temeljnim pravima. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=RO>

3.1 Opći antidiskriminacijski okvir

U Hrvatskoj je diskriminacija zabranjena Ustavom Republike Hrvatske⁴⁹ (Ustav RH) i nizom zakona, pravilnika i nacionalnih politika⁵⁰. Za zabranu diskriminacije najznačajnija je treća glava Ustava – „Zaštita temeljnih prava i sloboda“ – a posebno članak 14. koji navodi da „svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama“. Također, članak 35. Ustava RH svima jamči „poštovanje i pravnu zaštitu njegova osobnog i obiteljskog života, dostojanstva, ugleda i časti“.

Pravne i društvene znanosti prepoznaju diskriminaciju LGBTIQ osoba na temelju razlike po sljedećim osnovama ljudske prirode ili osobnosti: **spol**⁵¹, **spolna orijentacija**⁵², **rod**⁵³, **rodni identitet**⁵⁴, **rodno izražavanje**⁵⁵ i **spolne karakteristike**⁵⁶. Za razliku od spolne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja, **spolne karakteristike još uvijek nisu uvrštene u niti jedan propis kao zaštićena osnova po kojoj je zabranjena diskriminacija.**

Diskriminacija na osnovi spolne orijentacije zabranjena je od 2003. godine, kada je donesen prvi Zakon o ravnopravnosti spolova (Narodne novine, dalje NN, 116/03). **Osnove koje se tiču rodnog identiteta i rodnog izražavanja** prvi put su prepoznate u hrvatskom zakonodavstvu kroz Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08, 112/12) koji je na snazi od 1. siječnja 2009. godine. Ovaj zakon predstavlja krovni antidiskriminacijski zakon. Prema njemu, zabranjen je svaki oblik izravne ili neizravne diskriminacije kao i samo poticanje na diskriminaciju, uznemiravanje i spolno uznemiravanje. **Zakon o suzbijanju diskriminacije zabranjuje diskriminaciju** u svim područjima ljudskog života i prepoznaje 23 osnove diskriminacije uključujući i rodni identitet, rodno izražavanje i spolnu orijentaciju (članak 1. stavak 1.).

Dok se pojmovi rodni identitet i rodno izražavanje terminološki konzistentno koriste unutar domaćeg pravnog okvira, pojam spolne orijentacije javlja se u više oblika: *spolna orijentacija*, seksualna orijentacija, spolno

⁴⁹ Narodne novine broj 56/90, 135/97, 113/00, 28/01, 76/10 i 05/14. Službeni pročišćeni tekst usvojen je 2010. godine i ne sadrži ustavnu zabranu istospolnog braka u članku 62. stavak 2. izglasanu na referendumu 2013. godine. U ovom izvješću Zagreb Pride koristi službeni pročišćeni tekst Ustava koji je objavljen u Narodnim novinama broj 85/10. Ustavni sud Republike Hrvatske u svojoj praksi od 2011. godine koristi drugačiju numeraciju članaka Ustava koja ne slijedi pročišćen tekst Ustava. Za više vidi *Izvješće o ustavnopravno neprihvatljivim učincima pročišćenih tekstova Ustava Republike Hrvatske, Ustavnih zakona, zakona, drugih propisa i općih akata* (NN 37/11).

⁵⁰ Nacionalne javne politike su strateški dokumenti kojima Vlada RH ili Hrvatski sabor na temelju analize stanja u nekom području donose niz konkretnih mjera koje za cilj imaju uklanjanje negativnih društvenih i drugih pojava kako bi se osigurala provedba donesenih zakona ili međunarodnih konvencija te vladavina prava.

⁵¹ *Spol* — oznaka M ili Ž koja se pripisuje pri rođenju na temelju spolnih organa s kojima se rađamo te se upisuje u rodni list. Odnosi se najčešće na muškarce i žene, a u nekim pravnim sustavima i na interspolne osobe – osobe čiji se biološki spol ne može klasificirati ni kao muški ni kao ženski. Te osobe mogu se rodno identificirati kao muškarci, žene, trans osobe, nebinarne osobe, rodno varijantne osobe ili u nekom drugom rodnom identitetu.

⁵² *Spolna orijentacija* — emotivna, seksualna i druga privlačnost prema osobama koje mogu biti istog i/ili različitog spola ili roda. Najčešća podjela odnosi se na heteroseksualne, homoseksualne, biseksualne, aseksexualne i panseksualne osobe.

⁵³ *Rod* — društveno očekivana ponašanja, pravila i obilježja za muškarce i za žene.

⁵⁴ *Rodni identitet* — naš unutarnji osjećaj roda i način na koji izražavamo svoj rod kroz odjeću, ponašanje i izgled, no nije ovisan o spolu pripisanom pri rođenju. S obzirom da se radi o samoodređenju, ono se ne odnosi na identificiranje isključivo unutar binarnih kategorija *muškoga* ili *ženskoga* roda, već na čitav spektar identiteta.

⁵⁵ *Rodno izražavanje* — način na koji se svaka osoba izražava svoj rod kroz ponašanje, odijevanje, frizuru, glas, govor tijela, gestikulaciju, govor i jezik, tjelesne karakteristike i/ili bilo koje druge vanjske oznake.

⁵⁶ *Spolne karakteristike* — tjelesna obilježja: kromosomi, gonade, spolne organi i sekundarne spolne karakteristike. Diskriminacija interspolnih osoba događa se zbog njihovih spolnih karakteristika koje se ne mogu definirati kao *muške* niti *ženske*. Zbog toga spolne karakteristike trebaju biti posebna osnova diskriminacije.

usmjerenje i spolno opredjeljenje. U nastavku ovog izvješća koristit ćemo isključivo pojam spolna orijentacija koji se dosljedno koristi u znanstvenoj literaturi i kao termin je dio pravne stečevine Europske unije. Nažalost, prijevodi EU dokumenata na hrvatski jezik često su neusklađeni.

Zakon o ravnopravnosti spolova i Zakon o suzbijanju diskriminacije su tzv. *organski zakoni*⁵⁷ prema kojima moraju biti usuglašeni svi drugi posebni zakoni. Organski zakon je i **Zakon o životnom partnerstvu** (NN 92/14, 98/19) kojim se uređuje obiteljski život istospolnih parova i njihove djece. Osim ova tri organska zakona, postoje posebni zakoni koji sadrže antidiskriminacijske odredbe koje se odnose na **spolnu orijentaciju i/ili rodni identitet**⁵⁸.

Provođenje Zakona o ravnopravnosti spolova nadzire neovisno tijelo koje imenuje Hrvatski sabor. To je Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova koja se, između ostalog, bavi i suzbijanjem diskriminacije LGBTIQ osoba na temelju spola, rodnog identiteta, rodnog izražavanja, spolne orijentacije i obiteljskog statusa koji od 2014. godine uključuje životno partnerstvo i neformalno životno partnerstvo. U RH postoje i druga pravobraniteljstva koja uz Pravobraniteljicu za ravnopravnost spolova u nekim slučajevima mogu biti su nadležna za zaštitu ljudskih prava LGBTIQ osoba, posebno kada je u pitanju višestruka diskriminacija, a to su: Pravobraniteljica za djecu, Pravobraniteljica za osobe s invaliditetom te Pučka pravobraniteljica.

Svaki od posebnih zakona regulira specifična pitanja unutar njihove nadležnosti. Iako je diskriminacija u svakom području života zabranjena Zakonom o suzbijanju diskriminacije, antidiskriminacijske osnove u posebnim zakonima su važne kako bi se u područjima koja ti zakoni reguliraju dodatno naglasilo da diskriminacija nije dopuštena. Ovo je posebno bitno zbog provoditelja i provoditeljica tih posebnih zakona jer ih u svakom trenutku podsjeća na zabranu diskriminacije a da se ne moraju prisjećati ili biti posebno informirani ili informirane o glavnim antidiskriminacijskim propisima. Međutim, u zadnje vrijeme sve učestalija praksa da se donose zakoni koji ne sadrže antidiskriminacijske osnove, već se pozivaju na *posebni propis* (Zakon o suzbijanju diskriminacije), kao što je primjerice Zakon o radu.⁵⁹ To smatramo najboljim rješenjem, jer bi u protivnom trebalo navoditi sve osnove po kojima je diskriminacija u Hrvatskoj zabranjena.⁶⁰

⁵⁷ Organski zakon je posebna vrsta zakona kojim se uređuju temeljna ustavna načela o pravima i slobodama te o ustrojstvu državne vlasti. Po pravnoj snazi organski zakon je ispod Ustava RH, ali je iznad svih ostalih zakona. Organski zakoni, za razliku od ostalih zakona, donose se posebnom većinom. Organski zakoni kojima se uređuju prava nacionalnih manjina Hrvatski sabor donosi dvotrećinskom većinom glasova svih zastupnika. Ostale organske zakone Hrvatski sabor donosi većinom glasova svih zastupnika. Izabranih u Hrvatski sabor. Sve ostale zakone Hrvatski sabor donosi većinom glasova prisutnih zastupnika. ca, uz preduvjet da postoji kvorum. Više: <https://www.sabor.hr/hr/o-saboru/zakonodavni-postupak>

⁵⁸ *Zakon o sportu* (NN 71/06, 150/08, 124/10, 124/11, 86/12, 94/13, 85/15, 19/16, 98/19, 47/20, 77/20); *Kazneni zakon* (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21); *Zakon o kaznenom postupku* (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22); *Zakon o elektroničkim medijima* (NN 111/21); *Zakon o državnim službenicima* (NN 92/05, 140/05, 142/06, 77/07, 107/07, 27/08, 34/11, 49/11, 150/11, 34/12, 49/12, 37/13, 38/13, 01/15, 138/15, 61/17, 61/17, 70/19, 98/19); *Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti* (NN 70/15, 127/17); *Zakon o volonterstvu* (NN 58/07, 22/13, 84/21); *Zakon o policiji* (34/11, 130/12, 89/14, 151/14, 33/15, 121/16, 66/19).

⁵⁹ *Zakon o radu* (NN 93/14, 127/17, 98/19).

⁶⁰ Rasa ili etnička pripadnost ili boja kože, spola, jezika, vjere, političko ili drugo uvjerenje, nacionalno ili socijalno podrijetlo, imovinsko stanje, članstvo u sindikatu, obrazovanje, društvenog položaj, bračni ili obiteljski status, dob, zdravstveno stanje, invaliditet, genetsko naslijeđe, rodni identitet, izražavanje ili spolne orijentacije (*Zakon o suzbijanju diskriminacije*, čl. 1.).

Diskriminacija u Veseloj Šokadiji

Dvojica članova amaterske pjevačke skupine iz Gundinaca u Slavoniji u ožujku 2022. su u prvostupanjskom postupku u Slavanskom Brodu proglašeni krivima za diskriminaciju jer su krajem 2018. godine izbacili dvojicu svojih članova samo zato što su gej. Presudu je u srpnju 2022. potvrdio Visoki prekršajni sud te je postala pravomoćna.

Sud je u cijelosti uvažio prijavu diskriminiranih gej muškaraca, a dvojici homofobnih članova KUD-a izrekao novčanu kaznu od petnaest tisuća kuna svakome.

Prema presudi Općinskog suda u Slavanskom Brodu, početkom studenog 2018. na sastanku muške pjevačke skupine Zuce, koja djeluje u sklopu Kulturno-umjetničkog društva Vesela Šokadija u Gundincima, jedan od dvojice osuđenih izrijekom je prijetio da on više ne želi biti član pjevačke skupine „jer su u njoj pederi“ i da ih treba maknuti iz Društva. „Tražim da se pederi iščlane iz KUD-a“, rekao je pred svima, ne ostavljajući dvojbe u svoje homofobne i protuzakonite namjere, u čemu je dobio podršku drugog člana, koji je također osuđen u ovom postupku.

Dvojica gej muškaraca su pritom i verbalno izvrijeđani te izloženi pritiscima da se više ne pojavljuju na probama. Gej par nije htio šutke popustiti pod homofobnim pritiscima, vrijeđanjem i prijetnjama te su odbili napustiti pjevačku skupinu do koje im je bilo stalo. Međutim, nisu više pozivani na probe čime su zapravo nezakonito izbačeni iz KUD-a.

Kako se navodi u presudi, članovi KUD-a krivi su jer su „s ciljem prouzročenja straha drugome ili stvaranja neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja temeljem razlike u spolnoj orijentaciji povrijedili dostojanstvo oštećenika“, odnosno dvojice gej članova muške amaterske pjevačke skupine Zuce. Sud je kao otegotnu okolnost uzeo „izraženu upornost“ u diskriminatornom ponašanju „kroz dulje vremensko razdoblje“. Svojim ponašanjem članovi KUD-a povrijedili su članak 25. st. 1. Zakona o suzbijanju diskriminacije.

Ovakav pravedan ishod bio je moguć zahvaljujući odlučnosti i upornosti gejeva koji nisu htjeli dopustiti da ih se ponižava, vrijeđa i diskriminira. Slučaj su prijavili policiji i Zagreb Prideu te smo im za cijelog trajanja postupka pružali_e svu potrebnu pravnu podršku.

Pravo trans osoba na zakonsko priznanje rodnog identiteta i samoodređenog spola nije uređeno posebnim zakonom već kroz odredbe tri različita zakona, jedan pravilnik i dva posebna dodatka. **Takav komplicirani sustav zakonskog priznanja roda je nezadovoljavajući i neprimjeren te ga treba urediti jedinstvenim zakonom** (više o tome u poglavlju „Pravo na zakonsko priznanje roda i samoodređenje spola“).

U prethodnom petogodišnjem razdoblju nadležna tijela propustila su izraditi dvije ključne nacionalne javne politike u koje bi trebale biti uključene i mjere koje se izravno odnose na prava LGBTIQ osoba. Prethodna Nacionalna politika za ravnopravnost spolova, za čiju izradu je nadležan Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, istekla je 2015. godine, nova nije donesena pa je Hrvatska bila bez tog važnog strateškog dokumenta sedam godina. Prijedlog novog Nacionalnog plana za ravnopravnost spolova za razdoblje od 2022. do 2027. predstavljen je tek u rujnu 2022., ali do zaključenja ovog izvještaja, u prosincu 2022. još uvijek nije usvojen. Na ovome se mjestu stoga možemo osvrnuti na tekst Prijedloga.⁶¹

Kada je riječ o zaštiti i promicanju prava te poboljšanju društvenog statusa i prihvaćenosti LGBTIQ osoba smatramo da je dokument manjkav. Nedostaje mu analitička podloga o pravima i potrebama LGBTIQ osoba koja bi onda mogla poslužiti kao temelj za razradu mjera. LGBTIQ zajednica i naša prava spominju se usputno, načelno i u nizovima kojima se navode i druge manjinske, osjetljive ili ranjive skupine. Tako se, primjerice, preporučuje „podizanje razine znanja i svijesti o ravnopravnosti spolova posebno osjetljivih skupina žena i LGBTIQ osoba te razine znanja i svijesti o ulozi države u smanjenju diskriminacije prema tim skupinama“ čime se „doprinosi senzibilitetu i informiranosti šire javnosti o pitanjima ravnopravnosti spolova i višestruke diskriminacije“. Aktivnosti kojima bi se to trebalo postići su „kampanje, okrugli stolovi i sl.“.

Samo jedna mjera odnosi se isključivo na LGBTIQ osobe. Riječ je o mjeri 1.6. kojoj je cilj „unaprijediti administrativne procese i učiniti zdravstvene usluge dostupnijima za LGBTIQ osobe“. Mjerom se Ministarstvo zdravstva, kao nositelja, obvezuje na „uklanjanje administrativnih barijera (F to M) transrodnih osoba kod izabranih ginekologa“. I dok jest riječ o potrebnoj mjeri koju pozdravljamo, uzevši u obzir generalno vrlo loše educirano zdravstveno osoblje o specifičnim zdravstvenim potrebama LGBTIQ osoba i nizu drugih administrativnih barijera, smatramo da ova mjera nije dovoljna i da ne pokriva mnoge druge aspekte zdravstvene zaštite trans osoba na koje se odnosi.

Društvene, obrazovne, zdravstvene i socijalne potrebe te status LGBTIQ osoba u cijelosti se zanemaruju i uopće ne spominju.

⁶¹ Prijedlog Nacionalnog plan za ravnopravnost spolova za razdoblje 2022. do 2027. godine, Ured za ravnopravnost spolova Vlade RH, rujna 2022. Dostupno na: <https://esavjetovanja.gov.hr/Econ/MainScreen?EntityId=21788>

Nacionalni plan zaštite i promicanja ljudskih prava i suzbijanja diskriminacije za razdoblje od 2021. do 2027. godine nije usvojen do zaključenja ovoga izvještaja. Prijedlog tog dokumenta je Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH predstavio u studenome 2022. na e-savjetovanju.⁶² I taj je dokument također izrazio manjkav i nezadovoljavajuć kada se sagleda iz aspekta ljudskih prava LGBTIQ osoba. Premda navodi nacionalno istraživanje o stavovima građana_ki o diskriminaciji iz 2016. prema kojemu su nakon Roma „seksualne i rodne manjine“ percipirane kao najčešće diskriminirana skupina (11%), u tekstu Prijedloga nema konkretnih mjera i aktivnosti usmjerenih na suzbijanje diskriminacije LGBTIQ osoba. Dokument se poziva na Strategiju Europske unije za ravnopravnost lezbijki, gej, biseksualnih, transrodnih, nebinarnih, interseksualnih i queer osoba krajnje općenito navodeći da će ju se poduprijeti „na nacionalnoj razini kroz provedbu specifičnih mjera usmjerenih na suzbijanje zločina iz mržnje i diskriminacije prema spolnim i rodnim manjinama“.

Smatramo da je bilo nužno da u se oba strateška dokumenta unese niz mjera kako bi se konačno napravili značajniji pomaci u smanjenju nasilja i diskriminacije ili povećala prihvaćenost LGBTIQ osoba u hrvatskom društvu. Također smatramo da se sve mjere u nacionalnim politikama i/ili planovima za ljudska prava i rodnu ravnopravnost trebaju odnositi i na LGBTIQ osobe. Dojam je da ova vladina tijela izbjegavaju jasno i izravno adresirati potrebe LGBTIQ zajednice i istinski nam posvetiti pozornost kakvu zaslužujemo.

Europska komisija objavila je u studenome 2020. godine „Strategiju LGBTIQ jednakosti“ za razdoblje od 2020. do 2025.”⁶³

Dokument poziva države članice, Europski parlament i civilno društvo na djelovanje i provedbu brojnih mjera, preporuka, javnih politika, zakonodavnih rješenja, akcija, komunikacijskih planova i javnih kampanja, uz primjereno osiguranje financijskih sredstva za sve te aktivnosti. Glavni je cilj poboljšanje položaja LGBTIQ osoba i izgradnja otvorenog i tolerantnog društva, zaštita i promicanje ljudskih prava, kao i rodna i spolna jednakost. Strategija se artikulira u četiri stupa u kojima se detaljno razrađuju ciljne aktivnosti: (1) suzbijanje diskriminacije na štetu LGBTIQ osoba, posebno u području zapošljavanja; (2) jamčenje sigurnosti LGBTIQ osoba; (3) izgradnja uključivih društava, s posebnom pažnjom na zaštiti prava *duginih obitelji*; (4) predvođenje zalaganja za LGBTIQ jednakost diljem svijeta. Od nekih specifičnih akcija, Strategija predlaže da se među zločine na razini cijele EU uvrste kaznena djela kojima bi bili obuhvaćeni govor mržnje i zločin iz mržnje protiv LGBTIQ osoba te da se donesu propisi o

⁶² Prijedlog Nacionalnog plana zaštite i promicanja ljudskih prava i suzbijanja diskriminacije za razdoblje od 2021. do 2027. godine, Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina Vlade RH predstavio u studenome 2022., studeni 2022. Dostupno na: <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=22687>

⁶³ Union of Equality: LGBTIQ Equality Strategy 2020-2025. Dostupno na: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/lesbian-gay-bi-trans-and-intersex-equality/lgbtiq-equality-strategy-2020-2025_en

uzajamnom priznavanju roditeljstva u prekograničnim situacijama. **Države članice potiče se da se oslone na postojeće primjere dobre prakse i razviju vlastite akcijske planove za ravnopravnost LGBTIQ osoba.** Cilj je bolja zaštita LGBTIQ osoba od diskriminacije i dopunjavanje djelovanja u okviru te strategije mjerama za poboljšanje ravnopravnosti LGBTIQ osoba u područjima koja su u nadležnosti država članica.

→ LGBTIQ jednakosti“ za razdoblje od 2020. do 2024.“

Republika Hrvatska nije pokrenula nijednu inicijativu niti formirala neku radnu skupinu kojima bi cilj bio razviti nacionalnu politiku ili akcijski plan na tragu preporuka Europske komisije. Dapače, predloženi nacionalni planovi za ravnopravnost spolova i za ljudska prava, kao što smo pokazali, LGBTIQ prava pokrivaju šturo i usputno.

Hrvatska je u posljednjih dvadesetak godina, napose u procesu pristupanja Europskoj uniji, u svoj pravni poredak ugradila niz

mehanizama i propisa kojima se nastoji djelovati na suzbijanju diskriminacije te zaštititi ljudskih i građanskih prava LGBTIQ osoba. Kao što je vidljivo iz prvog dijela ovog poglavlja, postojeći domaći zakonodavni okvir je osjetno i u bitnome unaprijeđen pa su dijelom zadovoljene i neke preporuke Europske komisije. No, u „Strategiji LGBTIQ jednakosti“ EK poziva, ohrabruje, potiče i snažno podržava države članice i na niz drugih nastojanja i napora. Zagreb Pride smatra da takva nastojanja i napori izostaju.

Zaključno, **pravni okvir za zaštitu ljudskih prava je dijelom primjeren, ali bi ga trebalo proširiti na način da kao osnovu za zabranu diskriminacije prepozna i spolne karakteristike kako bi se od diskriminacije zaštitile i interspolne osobe.** To bi se moglo učiniti jednostavnim izmjenama i dopunama Zakona o suzbijanju diskriminacije, kao i donošenjem posebnog zakonskog rješenja o priznanju rodnog identiteta i samoodređenju spola.

Unatoč zakonskoj zabrani, diskriminacija i nasilje protiv LGBTIQ osoba su sveprisutni, a primjena zakona je spora i neefikasna, što kod LGBTIQ osoba dovodi do stvaranja nepovjerenja u pravnu državu i gotovo sve njezine institucije.

Preporuke za unapređenje općeg antidiskriminacijskog okvira

- 1. Prepoznati „spolne karakteristike“ kao osnovu za zabranu od diskriminacije kroz izmjene i dopune Zakona o suzbijanju diskriminacije.**
- 2. Hitno usvojiti sveobuhvatni zakonski propis koji će urediti zakonsko priznanje roda i samoodređenje spola.**
- 3. Povećati broj mjera svih nacionalnih planova ili politika koje se tiču zaštite ljudskih prava i spolne/rodne ravnopravnosti koje se odnose isključivo na LGBTIQ osobe i učiniti sve druge mjere primjenjivima za LGBTIQ osobe.**

ALTERNATIVNO: Donijeti sveobuhvatnu nacionalnu politiku za zaštitu i promicanje prava LGBTIQ osoba.
- 4. Za sve nacionalne politike ili planove koji se odnose na ljudska prava i spolnu/rodnu ravnopravnost predvidjeti i izraditi pripadajuće financijske i akcijske planove koji sadrže jasne i vremenski određene indikatore po kojima je moguće mjeriti uspješnost provođenja mjera. Jasno**

odrediti odgovornost tijela za provedbu mjera nacionalnih politika.

- 5. Pojačati suradnju između ministarstava, vladinih ureda i agencija s organizacijama civilnog društva koje imaju iskustva rada s LGBTIQ osobama u planiranju i provođenju mjera nacionalnih politika.**
- 6. Zakonom obvezati Vladu RH da za svako naredno razdoblje, bez odgode i u jasno predviđenom roku, donosi nacionalne politike koje se odnose na ljudska prava i spolnu/rodnu ravnopravnost na način da o usvajanju tih politika zavisi donošenje državnog proračuna.**
- 7. Kod donošenja zakona i drugih propisa dosljedno i ujednačeno koristiti ispravnu terminologiju koja se odnosi na spolnu orijentaciju, rodni identitet, rodno izražavanje i spolne karakteristike, kao i na LGBTIQ osobe općenito, uključujući i službene prijevode svih propisa EU na hrvatski jezik, prijevoda međunarodnih dokumenta, kao i prijevode hrvatskih dokumenata na engleski jezik.**

3.2 Zločin iz mržnje protiv LGBTIQ osoba

Kazneni zakon (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 110/17, 118/18, 126/19, 84/21) je glavni zakonski propis za kažnjavanje svih oblika nasilja, specifičnije, zločina počinjenih iz mržnje protiv LGBTIQ osoba.

Definicija zločina iz mržnje u Kaznenom zakonu — članak 87, stavak 21.

Zločin iz mržnje je kazneno djelo počinjeno zbog rasne pripadnosti, boje kože, vjeroispovijesti, nacionalnog ili etničkog podrijetla, jezika, invaliditeta, spola, spolnog opredjeljenja ili rodnog identiteta druge osobe. Takvo postupanje uzet će se kao otegotna okolnost ako ovim Zakonom nije izričito propisano teže kažnjavanje.

Svako nasilje, odnosno svaki zločin protiv druge osobe je zabranjen i propisana mu je kazna koja za cilj ima osudu i sankciju takvog ponašanja. Takva sankcija bi trebala žrtvi nasilja pružiti osjećaj da je pravda zadovoljena i poslati poruku da Hrvatska svima jamči pravo na siguran život. Međutim, postojanje i posebno kvalificiranje zločina iz mržnje u Kaznenom zakonu protiv posebno ranjivih društvenih skupina je važno iz još nekoliko razloga. Prvi je taj što se njime prepoznaje poseban problem koji postoji u hrvatskom društvu – onaj da je pravo određene društvene skupine ugroženo i da se RH izričito obvezuje zaštititi je. Drugi važan razlog jest što su zakonom propisane strože kazne za zločin počinjen iz mržnje protiv posebno ugroženih skupina u hrvatskom društvu. Ako za određena kaznena djela počinjena iz mržnje nisu propisane strože kazne, sud mora uzeti u obzir mržnju kao otegotnu okolnost i počinitelja_icu strože kazniti. Ovo bi u praksi trebalo značiti da sud za zločin iz mržnje treba izreći bezuvjetnu zatvorsku kaznu ili izreći

uvjetnu zatvorsku kaznu s posebno dugim rokom kušnje. Treći i možda najvažniji razlog je taj što se posebnim tretmanom kaznenih djela počinjenih iz mržnje nastoji postići odvraćajući učinak za sve potencijalne počinitelje_ice.

Kada govorimo o strožem kažnjavanju zločina iz mržnje u odnosu na jednak zločin koji nema element mržnje, Kazneni zakon već propisuje strože kažnjavanje za samo određena kaznena djela. Obično se radi o posebno teškim kaznenim djelima ili djelima čije posljedice naročito teško pogađaju žrtve. Po važećem zakonu to su: teško ubojstvo, sakaćenje ženskih spolnih organa, tjelesna ozljeda, teška tjelesna ozljeda, osobito teška tjelesna ozljeda, sva teška kaznena djela protiv spolne slobode te izazivanje nereda.

Zločin iz mržnje može se počinuti i protiv osobe koja se percipira da pripada ranjivoj skupini, npr. LGBTIQ zajednici ili ju se na druge načine povezuje s LGBTIQ zajednicom (npr. članovi_ice obitelji LGBTIQ osoba). Zločin iz mržnje može biti i protiv stvari i prostora koji se povezuju s LGBTIQ zajednicom (npr. imovina LGBTIQ osobe, zastave LGBTIQ pokreta, ili javni prostori LGBTIQ zajednice poput društvenih prostora udruga ili klubova).

Zločin iz mržnje ima širi značaj nego kazneno djelo bez elemenata mržnje zato što utjecaj i posljedice zločina iz mržnje ne pogađa samo konkretnu žrtvu nego i pripadnike_ice zajednice kojoj pripada žrtva, kao i članove_ice drugih zajednica koje često podliježu počinjenju kaznenih djela iz mržnje. Zločin iz mržnje stoga napada i društveni mir i stabilnost općenito te vodi nepovjerenju i strahu velikog broja ljudi.

U svim se slučajevima kaznenih djela počinjenih iz mržnje kazneni postupak pokreće po službenoj dužnosti. U tome se pogledu razlikuje od kaznenih djela u kojima nema elemenata mržnje, poput kaznenih djela prisile i prijetnje, kada žrtva mora samostalno pokrenuti kazneni progon putem privatne tužbe, plaćajući odvjetničke usluge. Od 2013. kazneno djelo prijetnje koja sadrži element mržnje po nekoj od prepoznatih osnova dovoljno je prijaviti policiji koja je tada dužna pokrenuti postupak po službenoj dužnosti. Radi se o znatnom poboljšanju u odnosu na stari Kazneni zakon koji je bio na snazi do kraja 2012. godine.

Jedna od najvećih prepreka za suzbijanje zločina iz mržnje jest to što **velik broj slučajeva nasilja protiv LGBTIQ osoba, vjerojatnih slučajeva zločina iz mržnje, ostaje neprijavljen policiji, državnom odvjetništvu pa čak i LGBTIQ organizacijama.** To potvrđuju i istraživanja Zagreb Pridea. Prema našim podacima iz 2013. godine⁶⁴ tek nešto manje od 8% ispitanih osoba prijavilo je zločin iz mržnje policiji, dok je 2019. slično istraživanje (Brutalna stvarnost II)⁶⁵ pokazalo da je nasilje policiji ili drugom nadležnom tijelu prijavilo nešto manje od deset posto ispitanih osoba koje su ga doživjele. Kao čest razlog neprijavlivanja ističe se

⁶⁴ Milković, Marina. 2013. *Brutalna stvarnost: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Zagreb Pride. Dostupno na: <https://zagreb-pride.net/wp-content/uploads/2022/01/BRUTAL1.pdf>

⁶⁵ Poštić J., Gonan M. i Hodžić A., 2019. *Brutalna stvarnost 2013-2019: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Zagreb Pride.

nepovjerenje žrtve u postupanje i rad policije, odnosno u razinu educiranosti i senzibiliziranosti pojedinih policijskih službenika_ica, kao i strah od razotkrivanja spolne orijentacije ili rodnog identiteta žrtve. Neke LGBTIQ žrtve zločina iz mržnje katkada same umanjuju značaj događaja, odnosno smatraju da je nasilje protiv LGBTIQ osoba uobičajena pojava i zadržavaju uvjerenje kako sama prijava ne može popraviti te okolnosti.

Što se tiče slučajeva zločina iz mržnje koji su prijavljeni Zagreb Prideu od 2018. do 2022. godine bilježimo osjetan porast prijava u odnosu na izvještaj koji je pokrивao razdoblje od 2014. do 2017.⁶⁶ Smatramo da je tomu tako jer su pogotovo mladi_e pripadnici_e LGBTIQ zajednice s vremenom postali_e sve osnaženiji_e, više su aut od starijih generacija, svjesniji_e su svojih prava i motivirani_e prijaviti slučajeve napada, uznemiravanja i diskriminacije. Ipak, u blagom je smanjenju ukupni broj prijava ozbiljnijih homofobnih i transfobnih incidenata, posebno kada su u pitanju teške tjelesne ozljede počinjene iz mržnje, iako ih i dalje ima prilično. Od 2018. zabilježili smo šest vrlo teških i ozbiljnih napada.

Od početka 2018. do kraja 2022. Zagreb Pride je zabilježio sveukupno 29 slučajeva zločina iz mržnje, najviše u 2021. godini kad smo ih zaprimili 15.

Za većinu slučajeva zločina iz mržnje koji je prijavljen Zagreb Prideu podnesena je kaznena prijava. Dio nije prijavljen, sveukupno devet slučajeva, na osobni zahtjev žrtve kojoj je bilo važno da Zagreb Pride kao LGBTIQ organizacija ima spoznaju o napadu i unese je u svoje statistike. Te žrtve su kao razlog za neprijavlivanje policiji ili državnom odvjetništvu navodile nepovjerenje u sustav i strah od dodatne viktimizacije.

Slučajevi zločina iz mržnje koje je zabilježio Zagreb Pride uglavnom se ne podudaraju sa službenom evidencijom koja se temelji na broju prijava policiji, a koju OESS-u (Organizacija za europsku sigurnost i suradnju), odnosno njezinom specijaliziranom Uredu za demokratske institucije i ljudska prava (*Office for Democratic Institutions and Human Rights*, ODIHR) dostavlja Ured za ljudska prava i prava nacionalnih manjina, kao središnje tijelo u Republici Hrvatskoj za prikupljanje, objedinjavanje i objavu podataka o zločinima iz mržnje. Prema podacima koje je objavio ODIHR, 2018. godine policija nije zaprimila niti jednu prijavu za zločin iz mržnje na temelju spolne orijentacije ili rodnog identiteta. Godine 2019. takvih je prijava bilo šest, od čega jedna za fizički napad, dok ih je 2020. zabilježeno osam, među kojima dva za fizički napad. Osjetan porast zločina iz mržnje po svim osnovama ODIHR bilježi 2021. godina kada ih je sveukupno službeno zabilježeno 101, od čega 8 protiv LGBTIQ osoba.⁶⁷

⁶⁶ Jurčić, Marko. 2018. *Rozi megafon: Od Zakona o životnom partnerstvu do ponovnog stvaranja nepovoljnog društvenog i političkog okruženja za LGBTIQ osobe. Izvještaj Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2014. – 2017.* Zagreb: Zagreb Pride. Dostupno na: <https://zagreb-pride.net/wp-content/uploads/2022/01/IZVJES1.pdf>

⁶⁷ Službeni podaci ODIHR-a za Hrvatsku. Dostupno na: <https://hatecrime.osce.org/index.php/croatia>

Pregled prijava u vezi sa zločinom iz mržnje koje je zaprimio Zagreb Pride

Razdoblje (godine)	Ukupan broj evidentiranih kaznenih djela zločina iz mržnje	Kaznena djela iz mržnje na osnovi spolne orijentacije	Kaznena djela iz mržnje na osnovi rodnog identiteta
2010. – 2013.	10	10	0
2014. – 2017.	8	7	1
2018. – 2022.	29	25	4
sveukupno	47	42	5

Na veliko povećanje zločina iz mržnje motiviranog spolnom orijentacijom žrtava u 2021. godini ukazuje u svom izvješću⁶⁸ za tu godinu i Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova. Tako je Ministarstvo unutarnjih poslova izvijestilo Pravobraniteljicu „da je od ukupno 101 kaznenog djela motiviranog mržnjom zabilježeno 13 kaznenih djela motiviranih spolnim opredjeljenjem te 1 kazneno djelo motivirano rodnim identitetom žrtve“. Kako se navodi u izvješću u „usporedbi s prethodnim godinama, radi se o povećanju od 75% u odnosu na 2020., odnosno 133% u odnosu na 2019.“

Iako je RH značajno unaprijedila svoj zakonski okvir za zaštitu žrtava zločina iz mržnje, i dalje bilježimo propuste u policijskom postupanju u vidu pogrešne kvalifikacije kaznenih djela kao prekršaja ili početnog neprepoznavanja motiva mržnje u kaznenom djelu koje je počinjeno iz mržnje. Kada se uzme u obzir i činjenica kako i dalje iznimno visok postotak LGBTIQ žrtava zločina iz mržnje uopće ne prijavljuju te zločine, a kao jedan od glavnih razloga navode nepovjerenje u rad policije, postoji evidentna potreba da se ulože još značajniji naponi za unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od nasilja. Dobar temelj za to svakako je dosljedna primjena Direktiva Europske Unije o pravima žrtava i svjedoka u kaznenim postupcima⁶⁹ koja za cilj ima da žrtve kaznenih

⁶⁸ Izvješće o radu Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za 2021. godinu, str. 123. Dostupno na: https://www.prs.hr/application/images/uploads/Godi%C5%A1nje_izvje%C5%A1%C4%87e_2021_FINAL.pdf

⁶⁹ Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2001/2-20/PUP. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/?uri=celex%3A32012L0029>

djela dobiju odgovarajuće informacije, podršku i zaštitu za sudjelovanje u kaznenim postupcima. Uz to, Direktiva nalaže kako se prema žrtvama mora postupati s poštovanjem, na osjećajan i profesionalan način te bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi. Dosljedna primjena Direktive, koja je uostalom obvezujuća, može povećati povjerenje žrtava ne samo u rad policije nego i svih uključenih u kazneni postupak: državnog odvjetništva koje do sada nije imalo obvezu direktnog rada sa žrtvama kaznenih djela te organizacija civilnog društva koje pružaju podršku žrtvi tijekom istražnog, ali i kaznenog postupka. Osim toga, Direktiva nalaže uspostavljanje i javnog sustava pomoći žrtvama i svjedocima_kinjama kaznenih postupaka. U RH sedam županijskih sudova ima Odjel za podršku žrtvama i svjedocima sa Samostalnom službom za podršku žrtvama i svjedocima pri Ministarstvu pravosuđa kao krovnim tijelom.⁷⁰ Ovi akteri zajednički rade sa žrtvama zločina iz mržnje te bi njihova bolja suradnja mogla dovesti do povećanja zaštite žrtava zločina iz mržnje, povećanja povjerenja žrtava zločina iz mržnje u rad svih službi i u konačnici sigurnijeg života i ostvarenja njihovih temeljnih prava.

Godine 2021. donesen je novi Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje čime je zamijenjen i poboljšan stari Protokol iz 2011. Njegova je svrha, kako se navodi su članku 2., „osigurati uvjete za djelotvoran i cjelovit rad nadležnih tijela koja sudjeluju u otkrivanju, postupanju i praćenju rezultata postupaka vođenih zbog zločina iz mržnje radi unaprjeđenja suzbijanja, progona i statističkog praćenja zločina iz mržnje“.⁷¹ Pri Uredu za ljudska prava i prava nacionalnih manjina imenovana je i nova Radna skupina za praćenje zločina iz mržnje koja se sastoji se od predstavnika_ica tijela nadležnih za borbu protiv zločina iz mržnje, predstavnika_ica akademske zajednice te predstavnika_ica civilnog društva iz reda organizacija koje se bave praćenjem i suzbijanjem zločina iz mržnje, a koji se biraju putem Savjeta za razvoj civilnog društva. Uz predstavničke_ice organizacija civilnog društva koje se bave manjinskim etničkim skupinama posebno pogođenima zločinom iz mržnje – romske, srpske i židovske – u Radnu skupinu imenovan je i predstavnik Zagreb Pridea, dakle LGBTIQ organizacije.

3.2.1 Nasilničko ponašanje protiv LGBTIQ osoba

Nasilničko ponašanje je jedno od najčešćih oblika zločina iz mržnje, a prepoznato je kao posebno kazneno djelo od 2015. godine. Nasilničko ponašanje odnosi se na nasilje koje ne uključuje takav fizički kontakt da

⁷⁰ Ministarstvo pravosuđa i uprave; Podrška žrtvama i svjedocima: <https://mpu.gov.hr/o-ministarstvu/djelokrug-6366/iz-pravosudnog-sustava-6372/podrska-zrtvama-i-svjedocima/kontakti-odjela-za-podrsku-zrtvama-i-svjedocima/19913>

⁷¹ Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje (NN 43/21). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2021_04_43_841.html

bi se, u zakonskom smislu, okarakteriziralo kao da je došlo do tjelesnih ozljeda. To se posebno odnosi na izživljavanje nad drugom osobom na osobito drski način i na javnom mjestu, primjerice čupanjem, gađanjem predmetima, udaranjem bez ozljeda. Takvo nasilje je ipak mnogo intenzivnije od, primjerice, homofobnog ili transfobnog verbalnog uznemiravanja i ostavlja dugotrajne psihičke posljedice za žrtvu. Ono što je posebno bitno pri prepoznavanju nasilničkog ponašanja jest da se ono događa na javnom mjestu i da je namjera napadača_ice da ponizi svoju žrtvu. Mnogi_e napadači_ice to čine kako bi je disciplinirali ili utjecali na njezino ponašanje. To čine na osobito ponižavajući način – verbalnim i/ili fizičkim putem, najčešće uz puno govora mržnje.

Nasilničko ponašanje

— članak 323a Kaznenog zakona

Tko nasiljem, zlostavljanjem, izživljavanjem ili drugim osobito drskim ponašanjem na javnom mjestu drugoga dovede u ponižavajući položaj, a time nije počinjeno teže kazneno djelo, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine

Nasilnička ponašanja motivirana mržnjom najčešće se događaju noću, ispred noćnih klubova koji su prepoznati kao LGBTIQ okupljališta. Drugi uobičajeni slučaj je da je žrtva sama prepoznata kao LGBTIQ osoba, na stajalištima javnog prijevoza i na ulicama. Napadači_ice uglavnom djeluju u skupinama od više osoba, najčešće od dvije do pet osoba, i nanose tjelesne ozljede jednoj ili više LGBTIQ osoba. Gotovo uvijek koriste pogrdne povike na račun njihove spolne orijentacije i/ili rodnog izražavanja. Ako policijski službenici_e ne pristupe mjestu događaja na vrijeme, a počinitelji_ce se udalje od mjesta događaja, takvi nasilnici_e u pravilu ostanu nepoznati_e. Temeljem samog opisa počinitelja_ica od strane žrtve i svjedoka_inja, policija ih teško pronalazi.

Nažalost, često se događa neprepoznavanje kaznenog djela nasilničkog ponašanja. Zbog takvih propusta Republika Hrvatska

je pred Europskim sudom za ljudska prava (ESLJP) izgubila postupak u predmetu Sabalić protiv Hrvatske.⁷²

ESLJP je u siječnju 2021. presudio u korist P. Sabalić, osobe koja je tužila Republiku Hrvatsku za povredu članka 3. (zabrana mučenja) i članka 14. (zabrana diskriminacije) Europske konvencije o ljudskim pravima. Sabalić, žrtvi brutalnog homofobnog nasilja, hrvatska policija i pravosuđe nisu pružili pravnu i drugu zaštitu.

P. Sabalić je u siječnju 2010. po izlasku iz noćnog kluba u Zagrebu brutalno fizički napao muškarac M. M. Nakon što je odbila njegovo nabacivanje, naglasivši da je lezbijka, on ju je počeo tući i udarati po glavi i prsnom košu vičući „Sve vas treba pobiti!“ i „Izj...t ću te lezbačo!“. Njegov bijes i nasilje prouzročili su takve ozljede da je Sabalić završila u bolnici. Policija je zahvaljujući svjedokinjama brzo pronašla nasilnika, ali je protiv njega podignula tek prekršajnu prijavu za remećenje javnog reda i mira, iako je imala sve potrebne podatke iz kojih je bilo razvidno da je riječ o napadu motiviranom mržnjom. Žrtva se ubrzo obratila Zagreb Prideu koji joj je pružio podršku te stručnu pomoć našeg odvjetničkog tima. Podnijeli_e smo kaznenu prijavu, ali je ona odbijena s obzirom da je napadač zbog nesavjesnog i nestručnog posla policije već pravomoćno presuđen u prekršajnom postupku i kažnjen s 38 eura.

U svom podnesku ESLJP Zagreb Pride kao umješač ukazivao je na nužnost temeljite istrage kako bi se temeljito prikupili podaci i dokazi o zločinu iz mržnje, kao najgorem od svih oblika zločina. Tako je na koncu slučaj vidio i ESLJP.

Kako stoji u analizi presude Ureda zastupnika Republike Hrvatske pred ESLJP, utvrđeno je da su već u početnim fazama postupka postojali očividni dokazi da je nasilje bilo motivirano spolnom orijentacijom:

Naime, policija je odmah nakon fizičkog napada izašla na mjesto događaja i utvrdila da se izljev bijesa na podnositeljicu dogodio nakon što je napadaču otkrila svoju spolnu orijentaciju. Državno odvjetništvo je utvrdilo da je podnositeljica u svom iskazu istražnom sucu iznijela detaljnu i sveobuhvatnu verziju događaja što je potvrdilo i nekoliko svjedoka. Takva situacija zahtijevala je djelotvornu primjenu (...) domaćih kaznenopravnih mehanizama kako bi se rasvijetlio mogući motiv mržnje s homofobnim konotacijama za ovaj nasilni incident te kako bi se identificirale i na odgovarajući način kaznile odgovorne osobe. Međutim, umjesto da događaj prijavi Državnom odvjetništvu, što je bila dužna učiniti sukladno odredbama Kaznenog zakona,

⁷² Sabalić v. Croatia (broj predmeta: 50231/13)
Dostupno na: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-207360%22%7D>

⁷³ Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava. 2021. „Analiza presude Sabalić protiv Hrvatske“. Dostupno na: <https://uredzastupnika.gov.hr/vijesti/analiza-presude-sabalic-protiv-hrvatske/719>

policija je protiv napadača pokrenula prekršajni postupak koji je završio njegovom osudom i izricanjem novčane kazne (...). Prema mišljenju Europskog suda, ovakav odgovor domaćih tijela bio je nedjelotvoran i može stvoriti dojam nekažnjivosti nasilnih zločina iz mržnje. Naime, Prekršajni sud ni na koji način nije razmatrao obilježje zločina iz mržnje niti je napadača osudio za nasilje motivirano diskriminacijom. Ujedno, kazna izrečena napadaču bila je očigledno nerazmjerna težini zlostavljanja koju je podnositeljica pretrpjela što potvrđuje činjenica da je za zločine iz mržnje propisana kazna zatvora.⁷³

Predmet P. Sabalić protiv Hrvatske je najvažniji strateški slučaj koji je inicirala udruga Zagreb Pride uz pomoć odvjetnica Ane Bandalo i Natalije Labavić. U tužbi su se Zagreb Prideu kao umješačice pridružile i međunarodne udruge za zaštitu ljudskih prava (ILGA-Europe iz Bruxellesa i AIRE Centre iz Londona) te udruge pravnika (International Commission of Jurists iz Ženeve).

Republici Hrvatskoj naloženo je da P. Sabalić isplati odštetu od 10.000 eura, koliko je i traženo, uz kamate. Od hrvatskog pravosuđa i policije traži se da se ubuduće za takva i slična djela vodi kazneni postupak. Policija je ključan element kaznenog postupka i na policiji je da utvrdi sve okolnosti djela koja im se prijavljuju.

Presuda u slučaju Sabalić dokazala je još jednom ono što govorimo godinama: iako je zakonski okvir dobar, da bi on imao smisla mora ga se dosljedno i temeljito provoditi, što u Hrvatskoj nije slučaj, posebice u slučajevima diskriminacije i nasilja nad LGBTIQ osobama.

3.2.2 Zločini iz mržnje – primjeri iz prakse

U izvještajnom razdoblju, od 2018. do kraja 2022. godine, Zagreb Pride zabilježio je izravno od žrtava, doznao iz medija ili izvještaja odnosno dojava drugih organizacija za brojne slučajeve zločina iz mržnje na osnovi spolne orijentacije, rodnog identiteta i/ili rodnog izražavanja.

Zasigurno najteži napad, vjerojatno i jedan od najbrutalnijih u zadnjih dvadesetak godina, zbio se krajem 2020. godine u Parku Maksimir u Zagrebu.

Slučaj „Maksimir“ – zločin iz mržnje protiv geje muškarca, Zagreb, 26. prosinca 2020. g.

Rano uvečer 26. prosinca 2020. u zagrebačkom Parku Maksimir, u predjelu poznatom kao okupljalište i sastajalište geje muškaraca, samozapaljivom tvari napadnut je 50-godišnjak. Vijest je prvi objavio zagrebački *Jutarnji list* koji je i razgovarao sa žrtvom.⁷⁴ Prema navodima iz tiska i našim dodatnim izravnim spoznajama, dvojica nepoznatih maskiranih muškaraca prvo su žrtvu upitala za upaljač, a kad im je rekao da ga nema, pokušali su od njega doznati što radi u parku. Nakon što im je od straha rekao da čeka prijatelja iako se zapravo išao prošetati, napadnut je, oboren na tlo i poliven zapaljivom tvari. Plamen je zahvatio njegovu jaknu koja je počela gorjeti. Spasili su ga prolaznici koji su čuli njegove vapaje i zapoaganja, pozvali policiju te je hospitaliziran s teškim opeklinama i traumom.

Za *Jutarnji list* geje muškarac je nekoliko dana nakon napada ovako opisao napad:

U subotu navečer sam se otišao prošetati maksimirskom šumom jer u nedjelju nisam radio. Živim blizu i često tamo odem uhvatiti zrak jer situacija s koronom nije bajna. Ušao sam na šetnicu i hodao prema kipu sokola. Prošao sam kraj jedne klupice na kojoj su bila dva muškarca. Jedan me upitao: 'Imaš upaljač? Šta radiš? Koga čekaš? Kuda ti se žuri?' U strahu sam rekao da upaljač nemam i izmislio da čekam prijatelja koji još uvijek nije došao te sam produžio dalje. Kad sam se vraćao nazad po šetnici, dečki su ustali s klupice i kao fol se počeli razilaziti. Nakon par koraka počeo sam gorjeti. Nešto me pogodilo u prsa, valjda molotovljev koktel. Vatra je bila na meni i počela se širiti. Počeo sam vikati: Upomoć! Gorim! U daljini su bili prolaznici. Od šoka nisam uspio skinuti zakopčanu jaknu koja se na meni rastapala sto na sat. Vatra se proširila sve do vrata po ovratniku, nagorio mi je desni dio lica, čelo, opečen mi je vrat, lijeva šaka... Izgledam kao nakaza. Dotrčalo mi je u pomoć dvoje mladih, cura i dečko, koji su čuli da molim da se zove policija. Odvezli su me ubrzo u bolnicu. Nisam se ni s kim išao naći, ne koristim chatove i ne upoznajem ljude na društvenim mrežama. Imam stari mobitel bez kamere, tako da sam uvjeren da je u mom slučaju ipak riječ o izživljavanju na fizički slabijim osobama te su sigurno prokužili moju seksualnu orijentaciju.

Prema našim informacijama policija nije odmah zločin pro-matrala kao napad motiviran mržnjom. Prvotne reakcije bile su štura priopćenja, a i kada je bilo sasvim jasno da je riječ o brutalnom zločinu iz mržnje,

⁷⁴ Karakaš Jakubin, Hajdi. 2020. „Horor u zagrebačkom parku Maksimir: Zapalili ga i teško ozlijedili jer je homoseksualac?“. *Jutarnji list*, 29. prosinac 2020. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/crna-kronika/horor-u-zagrebackom-parku-maksimir-zapalili-ga-i-tesko-ozlijedili-je-homoseksualac-15039517>

⁷⁵ Redakcija *Lupiga*. 2020. „ZAGREB PRIDE: Nasilnička banda u zagrebačkim parkovima serijski napada gay ljude“. Dostupno na: <https://lupiga.com/vijesti/zagreb-pride-nasilnicka-banda-u-zagrebackim-parkovima-serijski-napada-gay-ljude>

⁷⁶ Guberac, Bojana. 2021. „Homofobni napad u centru Rijeke: 'Vikali su nam da smo pederčine i počeli me udarati'“. *Lupiga*, 30. lipnja 2021. Dostupno na: <https://lupiga.com/vijesti/homofobni-napad-u-centru-rijeke-vikali-su-nam-da-smo-pederčine-i-poceli-me-udarati>

izostalo je priopćenje ili izjava policijskih glasnogovornika. Koliko nam je poznato, počinitelji nisu nikada pronađeni.

Okolnosti napada imaju karakter nanošenja teških tjelesnih ozljeda ili ubojstva u pokušaju zapaljivom tvari, a sve upućuje da se radilo o planiranom i organiziranom napadu i zasjedi na nasumično odabranog i namamljenog pripadnika LGBTIQ zajednice. Težina napada, težina tjelesnih ozljeda žrtve, organizirani i planirani karakter kao i mjesto napada ukazuju da je riječ od jednom od najbrutalnijih i najgorih zločina iz mržnje na geje osobu i posredno na LGBTIQ zajednicu u Zagrebu posljednjih dvadesetak godina, i jednom od najgorih zločina iz mržnje u recentnije vrijeme u Hrvatskoj.

Ubrzo nakon objave vijesti preko naših kontakata u geje zajednici počele su nam pristizati informacije da su se slični, ako ne i identični slučajevi napada na geje muškarce na okupljalištima na Jarunu i Maksimiru događali i ranije, u kolovozu i rujnu 2020. godine.⁷⁵ Informacije su ukazivale da je vrlo izvjesno riječ o istim počiniteljima koji mame i vrebaju geje muškarce s namjerom homofobnog izživljavanja, prebijanja i zastrašivanja. Žrtve nisu podnijele kaznene prijave, koliko nam je poznato, zbog nepovjerenja u institucije.

Nasilje protiv LGBTIQ osoba zabilježeno je i u drugim gradovima. Podsjećamo na napade u Rijeci i okolici Splita iz 2021. godine.

U lipnju 2021. u Rijeci su zabilježena dva teška fizička napada na geje mladiće na različitim mjestima u gradu. O napadu u subotu navečer 26. lipnja na dva momka koji su se opušteno zabavljali na „Kontu“ isprva su izvijestili mediji.⁷⁶ Njih dvojica napadnuti su, uz pogrdne homofobne povike, jer ih je skupina nasilnika prepoznala kao gejeve. Zagrljaj dvojice mladića u javnosti bio je dovoljan da se na njih fizički nasrne. Prvi je zadobio teže tjelesne ozljede, a drugi udarac u glavu pri čemu su mu slomljene naočale. Zagreb Pride je stupio u kontakt s jednom od žrtava te smo mu pružali_e potrebnu podršku.

Drugi homofobni napad dogodio se nekoliko dana ranije, u noćnim satima s 21. na 22. lipnja 2021. kod Vatrogasnog doma na Pećinama kada je grupa napadača zaskočila i fizički napala 23-godišnjaka, i to iz zasjede. Geje mladić je nakon prvih udaraca oboren na tlo te su ga potom, njih najmanje trojica, nastavili cipelariti, da bi onda kukavički pobjegli i izgubili se u mraku. Taj isti geje mladić je ranije toga dana, u poslijepodnevnim satima, na autobusnoj stanici na Donjoj Vežici zbog svog rodnog izražavanja prepoznat kao pripadnik LGBTIQ zajednice. Grupa njemu nepoznatih muškaraca ga je izvrijeđala pogrdnim i ponižavajućim povicima.

Za pretpostaviti je da je riječ o skupini koja ga je kasnije i fizički napala.

Koliko nam je poznato, policija nije pronašla počinitelje ni u jednom od ova dva napada motivirana mržnjom.

Uvečer 28. listopada 2021. na plaži u Kaštelima, kod dolaska na kupanje, dvije ili tri muške osobe napale su gej muškarca, inače volontera Split Pridea. Uz verbalne uvrede na temelju spolne orijentacije („pederu“, „pa šta se ti kupaš tamo di oni love ribu“) napadnut je i fizički. Dok se kretao prema mobitelu kako bi pozvao pomoć, homofobni napadači su mu se smijali i nastavili ga vrijeđati, da bi pobjegli kada su shvatili da zove policiju. Gej muškarac je zadobio ozbiljne ozljede koljena i niz drugih manjih ozljeda.⁷⁷ Slučaj je uz podršku i posredovanje LGBT centra Split i Split Pridea prijavljen policiji. Žrtva se potom obratila Zagreb Prideu jer je smatrala kako policija ne provodi temeljitu istragu.⁷⁸ Pritom je ukazao i na to da ga je policijski inspektor uvjeravao da motiv počinjenja kaznenog djela, prilikom kojeg je oštećeni pretrpio fizičko i emocionalno nasilje, uključujući iščašenja i kontuzije, nije mržnja po osnovi spolne orijentacije, odnosno da nije bila riječ o homofobnom napadu. Prema iskazu žrtve, službenik je navodio kako govor mržnje, kojemu je bio izložen uoči i za vrijeme počinjenja kaznenog djela, i nije nužno homofobni „nego da se to tako kaže“, odnosno da predstavlja uobičajeni govor u našem društvu. Ne ulazeći u motive ili osobna uvjerenja policijskog djelatnika, smatramo da je ovdje vidljivo nestručno utvrđivanje okolnosti kaznenog djela, nepotrebno pokazivanje nepovjerenja prema iskazu žrtve ili pokušaj izvrtnja motiva kaznenog djela. Takvo vođenje istrage predstavlja grubo narušavanje prava žrtve u kaznenom postupku. Po ovim spoznajama Zagreb Pride uputio je dopis PP Kaštela i PU splitsko-dalmatinskoj.

Naime, policijski službenici_e u postupanju sa žrtvama kaznenih djela, a posebice kada se radi o žrtvama kaznenih djela zločina iz mržnje, dužni_e su odnositi se „s poštovanjem, na osjećajan i profesionalan način bez diskriminacije“⁷⁹, kao i djelovati nepristrano u cilju razrješenja kaznenog djela⁸⁰. Pri utvrđivanju zločina kao bitan indikator obavezni_e su uzeti u obzir izraze „rasističke, ekstremističke, ksenofobne i homofobne prirode ili bilo kakve verbalizirane ili neverbalizirane predrasude (geste, simboli i sl.) na štetu zaštićenih skupina korištenih u kontekstu počinjenja djela“.⁸¹ Ni u slučaju napada u Kaštelima, unatoč medijskoj vidljivosti napadima, našim dopisima i apelima, angažmanu i raspoloživosti žrtve, počinitelji nisu pronađeni.

⁷⁷ Topić, Andrea. 2021. „Mladi gej pretučen u Kaštelima. Pitali smo policiju što su dosad napravili“. *Index*, 6. studeni 2021. Dostupno na: <https://www.index.hr/vijesti/clanak/mladi-gej-pretucen-u-kaštelima-pitali-smo-policiju-sto-su-dosad-napravili/2316296.aspx>

⁷⁹ Direktiva 2012/29/EU Europskog parlamenta i Vijeća od 25. listopada 2012. o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela te o zamjeni Okvirne odluke vijeća 2001/220/pup. Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/PDF/?uri=CELEX:32012L0029&from=BG>

⁸⁰ Zakon o kaznenom postupku, (NN 152/08, 76/09, 80/11, 121/11, 91/12, 143/12, 56/13, 145/13, 152/14, 70/17, 126/19, 126/19, 130/20, 80/22), čl. 9.

⁸¹ Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje (NN 43/21), članak 7. Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/full/2021_04_43_841.html

3.2.3 Preporuke za unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od zločina iz mržnje

Prepoznavanje zločina iz mržnje, kao i kaznena odgovornost za takve zločine, dovodi do povećanja osjećaja sigurnosti i zaštite ljudskih prava kako LGBTIQ osoba, tako i svih drugih ugroženih društvenih skupina u RH. Najveću prepreku u suzbijanju zločina iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Hrvatskoj i dalje predstavlja učestalo **policijsko neprepoznavanje motiva mržnje, kao i nepostojanje jasnih kriterija za ispitivanje postojanja homofobnih/transfobnih motiva prilikom odlučivanja o načinu proce-suiranja fizičkog napada.**

I dalje je nejasno na temelju kojih kriterija policijski službenik_ca utvrđuje je li djelo počinjeno iz mržnje.

Smatramo kako bi novi **Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje trebao biti bolje i sustavnije primjenjivan u praksi**, a policijski službenici_e posebno educirani_e o postupanju u slučajevima zločina iz mržnje na temelju spolne orijentacije i rodnog identiteta. Na taj bi se način spriječilo da počinitelji_ce kaznenih djela iz mržnje izbjegnu kažnjavanju, smanjila mogućnost pogrešne kvalifikacije kaznenih djela u kaznenom postupku, ali i povećalo povjerenje LGBTIQ zajednice u rad policije i državnog odvjetništva.

Preporuke za unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od zločina iz mržnje

- 1. Učiniti dodatne napore u istražnom postupku i nastaviti s edukacijom policijskih službenika_ca za rad na predmetima koji se tiču zločina iz mržnje.**
- 2. Povećati edukaciju o zločinima iz mržnje u programima za temeljnu obuku policijskih službenika_ca.**
- 3. Bolje i sustavnije primjenjivati Protokol o postupanju u slučaju zločina iz mržnje kod ispitivanja postojanja homofobnih i transfobnih motiva prilikom odlučivanja o načinu procesuiranja fizičkog napada.**
- 4. Dosljedno provoditi Direktivu Europskog parlamenta i Vijeća o uspostavi minimalnih standarda za prava, potporu i zaštitu žrtava kaznenih djela (2012/29/EU). Posebno je važno žrtvama zločina iz mržnje osigurati davanje iskaza bez prisutnosti počinitelja_ica kaznenog djela, koristiti dostupne metode posebne zaštite kako žrtva ne bi bila prisiljena više puta u postupku davati iskaz i izlagati se sekundarnoj viktimizaciji, te žrtvi pristupiti podržavajuće, uvažavajući osjetljivost stanja u kojem se nalazi.**
- 5. Prekršajni sudovi trebali bi se proglasiti nenadležnima za vođenje postupka ako se tijekom**

istog uvjere kako prijava za prekršaj protiv javnog reda i mira ima elemente kaznenog djela počinjenog iz mržnje, primjerice kaznenog djela nasilničkog ponašanja (čl. 323a KZ-a) ili kaznenog djela nanošenja tjelesnih ozljeda (čl. 117 KZ-a).

- 6. Statističku obradu zločina iz mržnje učiniti javno dostupnom i obraditi je na način da jasno bude vidljiva svaka osnova počinjenja kaznenog djela iz mržnje, kao i mjesto, spol te dob počinitelja_ice. U statistiku uključiti i predmete u kojima se obustavlja kazneni progon i izriče odgojna mjera zbog maloljetnosti počinitelja_ice.**
- 7. Osloboditi žrtve plaćanja sudskih pristojbi za pokretanje parničnih postupaka koji se odnose na naknadu štete i utvrđenje diskriminacije protiv počinitelja_ice zločina iz mržnje, kako bi se osigurao dodatni odvrćajući učinak kod potencijalnih počinitelja_ica, a žrtvi zločina iz mržnje omogućila kompenzacija kao i efikasna pravna zaštita te vraćanje povjerenja u pravni sustav.**

3.3 Govor mržnje protiv LGBTIQ osoba

Termin „govor mržnje“ kao takav se ne spominje niti u jednom zakonu, ali je govor koji je motiviran mržnjom protiv pripadnika_ica određenih društvenih skupina prepoznat kao kazneno djelo ili diskriminacija. Ovdje koristimo termin „govor mržnje“ kada govorimo o toj negativnoj društvenoj pojavi, međutim kada govorimo o postupcima, uz termin „govor mržnje“ precizirat ćemo radi li se o kaznenom djelu (javnog poticanja na nasilje i mržnju, čl. 325 Kaznenog zakona) ili o diskriminaciji (stvaranju neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja, čl. 25. Zakona o suzbijanju diskriminacije).

Kazneni zakon Javno poticanje na nasilje i mržnju članak 325. stavak 1.

„Tko putem tiska, radija, televizije, računalnog sustava ili mreže, na javnom skupu ili na drugi način javno potiče ili javnosti učini dostupnim letke, slike ili druge materijale kojima se poziva na nasilje ili mržnju usmjerenu prema skupini ljudi ili pripadniku skupine zbog njihove rasne, vjerske, nacionalne ili etničke pripadnosti, podrijetla, boje kože, spola, spolnog opredjeljenja, rodnog identiteta, invaliditeta ili kakvih drugih osobina, kaznit će se kaznom zatvora do tri godine“.

Zakon o suzbijanju diskriminacije članak 25. stavak 1.

„Tko s ciljem prouzročenja straha drugome ili stvaranja neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja na temelju razlike u rasi, etničkoj pripadnosti, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovnom stanju, članstvu u sindikatu, društvenom položaju, bračnom ili obiteljskom statusu, dobi, zdravstvenom stanju, invaliditetu, genetskom naslijeđu, rodnom identitetu ili izražavanju i spolnoj orijentaciji povrijedi njegovo dostojanstvo, kaznit će se za prekršaj novčanom kaznom od 5.000,00 do 30.000,00 kuna.“

Govor mržnje protiv LGBTIQ osoba prisutan je u raznim oblicima: na javnom mjestu, u medijima, u elektroničkim medijima, a posebice je izražen i vidljiv na društvenim mrežama. Svake godine bilježimo snažan porast govora mržnje protiv LGBTIQ osoba, o čemu izvještavaju

i međunarodne organizacije za zaštitu i promicanje prava LGBTIQ osoba. Govor mržnje u medijskom prostoru i na društvenim mrežama posebno je izražen uoči, za vrijeme i neposredno nakon održavanja Povorke ponosa. Posebice raste nakon tradicionalnog podizanja zastava duginih boja i zastava LGBTIQ identiteta i zajednice na Međunarodni dan protiv homofobije, bifobije, interfobije i transfobije (IDAHOBIT), za održavanja Povorke ponosa u Zagrebu i Splitu, vidljivih kvir kulturnih događaja i manifestacija.

Kod podizanja prijava zbog ogromne količine sadržaja koji se mogu okarakterizirati kao govor mržnje protiv LGBTIQ osoba, Zagreb Pride strateški je odlučio odabrati samo one oblike govora mržnje koji se pojavljuju na društvenim mrežama Zagreb Pridea i na objave u kojima se spominje događaj ili tema koji su povezani s udrugom Zagreb Pride i zagrebačkom Povorkom ponosa LGBTIQ zajednice, osoba i obitelji.

3.3.1 Govor mržnje – primjeri iz prakse

U posljednjih pet godina, od 2018. do objave ovog izvještaja Zagreb Pride je policiji i/ili državnom odvjetništvu podnio sveukupno 17 prijava za govor mržnje: 11 kaznenih prijava i 6 prekršajnih prijava za diskriminaciju na osnovi spolne orijentacije sukladno članku 25. Zakona o suzbijanju diskriminacije.

Od toga su samo tri postupka završila osuđujućom pravomoćnom presudom – jedna kaznena i dva prekršajna diskriminacijska postupka. U dva slučaja, zbog maloljetnosti počinitelja, sud je obavijestio nadležni centar za socijalnu skrb te je donesena odgojna mjera. Neki su se od maloljetnika i pismeno ispričali Zagreb Prideu ili su to u njihovo ime učinili njihovi roditelji. U svim ostalim prijavama došlo je do odbacivanja prijava ili odbačaja tužbe ili su pak istražne radnje i dalje u tijeku. U većini kaznenih prijava za govor mržnje policija nije uspjela pronaći počinitelje_ice.

Za odredbu koja se odnosi na govor mržnje u Kaznenom zakonu (javno poticanje na nasilje i mržnju, čl. 325) možemo reći da je stvorena minimalna, ali i dalje neujednačena sudska praksa, Zakon o suzbijanju diskriminacije i njegova odredba koja se odnosi na govor mržnje (stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja, čl. 25.) gotovo da se u praksi i ne provodi. Većina takvih prijava uglavnom čeka policiju da provede istražne radnje u čemu je, prema našim povratim informacijama, izrazito spora.

Ipak, 2020. zabilježili smo pozitivni pomak u slučaju prijave po članku 25. Zakona o suzbijanju diskriminacije.

Izgred u autobusu Rijeka-Zagreb, 10. srpnja 2020. g.

Dana 10. srpnja 2020. u autobusu iz Rijeke za Zagreb, jedna je osoba zbog svog nenormativnog rodnog izražavanja bila izložena kontinuiranom i dugotrajnom vulgarnom vrijeđanju i ponižavanju od strane vidno alkoholiziranog putnika. Zagreb Pride prikupio je detaljan iskaz odgovorne i samosvjesne svjedokinje koja je dio izgrede i snimila. Na snimkama se pritom još i čulo izgređenika dok je i druge osobe uporno i drsko vrijeđao, služeći se najvulgarnijim izrazima upućenima gej i trans ljudima, pozivao se na boga i domovinu, više puta pljuvao po nekim putnicima_ama. Na koncu je neke stao ispitivati „jesu li pederi, trans“ i potom „jesu li Srbi“, te im prijetio nasiljem.

Dok je svjedokinja kasnije u Zagrebu na Autobusnom kolodvoru davala iskaz upućujući osobu iz policije da je čitav napad motiviran mržnjom prema LGBTIQ osobama, nasilnik joj se približio, nasrnuo na nju te joj prijeteći dobacio „Šta, i ti si neka lezbača?“, pljunuvši je pred očima policijske djelatnice. Time je i ona postala oštećena osoba, povrijeđeno je njeno dostojanstvo, vrijeđana je i ponižena zbog svoje seksualne orijentacije. Kako je policija bila prisutna na licu mjesta, na Autobusnom kolodvoru u Zagrebu, nasilnik je odmah i priveden.

Za taj nasrtaj na lezbijku osuđen je na Prekršajnom sudu u Zagrebu na novčanu kaznu od 5.000 kuna te je odležao dva dana u pritvoru. Osuđen je „za stvaranje neprijateljskog, ponižavajućeg ili uvredljivog okruženja na temelju (...) spolne orijentacije“ (ZSD čl. 25.). Nažalost, za vrijeđanje i ponižavanje druge putnice osuđen je samo za obični prekršaj protiv javnog reda i mira, i kažnjen s tek petstotinjak kuna.

Državno odvjetništvo je odbacivalo prijave kada bi procijenilo da uvredljivi i mrziteljski sadržaji nemaju u sebi i aktivni element pozivanja drugih ljudi na počinjenje nasilja. Tako je Općinsko državno odvjetništvo u Zagrebu komentar „Teroristi su pederi koji prenose zarazne bolesti SIDU“, napisan na Facebook stranici Večernjeg lista u veljači 2017., nakon napada na kvir noćnu zabavu u klubu Super Super u Zagrebu, našlo da jest riječ „o nedvojbeno neprimjerenim i omalovažavajućim“ osobnim stavovima, ali da oni pritom „ne predstavljaju poticanje drugih čitatelja na bilo koju aktivnu radnju usmjerenu prema pripadnicima“ LGBTIQ zajednice. Sličnom je argumentacijom odbačena i prijava za komentar na Facebook stranici novinara Zorana Šprajca koji je pozivao nositelje političke vlasti da jasno i nedvosmisleno osude napad na kvir zabavu, u kojemu je jedan korisnik napisao „Više će se vlada potruditi za te nakaze (neuspjele abortuse) nego za pošten narod.“ Pored navođenja da nema aktivnog pozivanja na nasilje, državno je odvjetništvo smatralo da je autor komentara pritom i „potpuno anonimna osoba, to nije za očekivati da je njegov nepoćudni komentar izazvao reakciju drugih“ ljudi, pa i da je na koncu riječ o „iznošenju stavova o djelovanju Vlade RH, a ne o pozivu drugim građanima na nasilje i mržnju“.⁸²

⁸² Spisi iz kojih su preuzeti citati i podaci nalaze se u arhivi Zagreb Pridea.

U dva postupka prema maloljetnicima u Zagrebu odlučeno je da nema osnove za vođenje kaznenog postupka jer bi takvo postupanje bilo nesvrhovito. Prema tim maloljetnicima primijenjena je obveza uključivanja u rad humanitarnih organizacija ili u poslove ekološkog ili komunalnog značenja od trideset sati kroz tri mjeseca. Također, prema uputama nadležnih centara za socijalnu skrb trebali su i napisati esej na temu tolerancije i uvažavanja različitosti među ljudima. Komentari koje su napisali na društvenim mrežama su neupitno pozivali na nasilje, poput „Fuj sve vas treba na goli otok, pobit vas treba“ i „Nevjernici odvratni fuj, sve vas postrojiti treba, smrt je blizu.“

Od kaznenih prijava podignutih u posljednje vrijeme ističemo i jednu koja je završila osuđujućom pravomoćnom presudom, uz obrazloženje suda koje u bitnome sažima suštinu „govora mržnje“ kao kažnjivog ponašanja s potencijalom da potakne i puno teže posljedice.

Godina dana uvjetne kazne za poticanje na nasilje protiv LGBTIQ zajednice

U veljači 2020. na Facebook profilu Zagreb Pridea, referirajući se na napad suzavcem na kvir zabavu u klubu Super Super iz 2017. godine, jedan je mladić napisao kako mu je žao što tada u klubu posljedice nisu bile veće, i „što niste fasovali svi od reda“. Nakon prijave i provedenog postupka kažnjen je sa šest mjeseci zatvora, uvjetno na godinu dana, jer je, prema presudi, „putem računalnog sustava i mreže javno poticao na nasilje i mržnju prema skupini ljudi zbog njihovog spolnog opredjeljenja, čime je počinio kazneno djelo protiv javnog reda javnim poticanjem na nasilje i mržnju“ (KZ, čl. 325., st.1.).

Sud je ocijenio da takve izjave „predstavljaju razinu komunikacije ispod svakog dostojanstva i zdravog razuma“, dodavši da je „poticanje mržnje“ na temelju spolne orijentacije moglo imati „i znatno daleko-sežnije posljedice u vidu stvaranja ili pojačavanja netrpeljivosti kod drugih osoba prema pripadnicima LGBTIQ zajednice, te poticanja osim na mržnju i na nasilje (kako psihičko, tako i fizičko)“. ⁸³

83 Općinski sud u Novom Zagrebu, Presuda, Posl. broj 11 K-397/20-9.

Patrick Pačo Vidmar

Kog boli debela kurcina kaj ste bolesni u mozak ? Morate se grupno derat da ste pederčine?? je to? Imate sreće kaj vam mozak ne prosviramo, još bolje organizirajte se da znam vas doc poubijat majmuni bolesni!!!

Facebook Zagreb Pridea, 4. svibnja 2018.

madaravisuals

SMRT PEDERIMA!!!! TO STO STE VI JE BOLEST NE LJUBAV! BOLEST!!!!!!!, SMRT GEJEVIMA!!! UBI, UBI, UBI PEDERAA PEDERAAA

Instagram Zagreb Pridea, 18. rujna 2020.

Matija Štibrić

Bog vam majku jebo pedersku sve vas treba pobit samo sramotite državu

Instagram pretinac za poruke Zagreb Pridea, 18. svibnja 2021.

Nepoznati počinitelj

**Ubi pедера
U**

Facebook Zagreb Pridea, 4. svibnja 2018.

Nepoznati počinitelj

Ubi pедера

U

Grafit na fasadi „Meštrovićevog paviljona“
(Dom hrvatskih likovnih umjetnika)
4. srpnja 2021., ujutro uoči XX. Povorke
ponose LGBTIQ zajednice, osoba i obitelji

Mirko He

**Ubi ubi ubi pедера,pedera,pedera
Jel vas boli puno dupe od prosle gej parade
mamu vam jebem pederku sto nasoj omladini
propagandirate ta pederska sranja**

E-mail poruka na elektroničku adresu Zagreb Pridea, 25. svibnja 2022

Nepoznati počinitelj

**Pazi! Bolesni peder stane ti iza leđa ili uz tebe.
Čuvaj se pederi šire više zaraznih bolesti.
Mlati bolesno govno – Ubij**

Rukom pisana poruka na papiru, zalijepljena u tramvaju broj 13 ZET-a,
Zagreb, 14. srpnja 2021..

Nikola.Kozull

**Picka vam materina pederska
Nemate pravo bit zivi vi koji ste pederi
i vi koji to podrzavate
Trebate bit zakopani mrtvi
Da bog vam sve crklo u obitelji**

Instagram pretinac za poruke Zagreb Pridea, 27. svibnja 2022.

Nikola Kožul

**Slusajte picka vam materina pederska
zbog vas pедера se svijet raspada mamu
vam jebem dabog vam pocrklo sve
nemate pravo zivota bolesni ste u jebeni
mozak picka vam materina**

E-mail poruka na elektroničku adresu Zagreb Pridea,
25. svibnja 2022.

matej

**muskarci realno superiorniji + dr. anti se ne
bi bas ovo svidjelo + hitler bog je ljude poput
tebe stavljao u auschwitz + stavit ću te u
jasenovac**

Instagram pretinac za poruke Zagreb Pridea, 9. travnja 2022.

3.3.2 Preporuke za unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od govora mržnje

Iako ne postoji poseban zakon o „govoru mržnje“, niti je taj pojam definiran zakonom, Zagreb Pride smatra kako je potrebno dosljedno primjenjivati dvije postojeće zakonske odredbe: odredbu kaznenog djela javnog poticanja na nasilje i mržnju (Kazneni zakon, čl. 325) i odredbu koja se odnosi na prekršajnu odredbu stvaranja neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja (Zakon o suzbijanju diskriminacije, čl. 25.). To je važno kako bi zakonske odredbe imale odvraćajući učinak i kako bi se smanjila mogućnost stvaranja dodatne pravne konfuzije donošenjem novog propisa vezanog za „govor mržnje“. Na pravosudnim organima i policiji je da kroz dosljednu praksu utvrde koji oblici govora mržnje potpadaju pod kaznena djela, a koja se ubrajaju u prekršajna djela diskriminacije stvaranjem neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja.

Također, u potpunosti su nejasni kriteriji na temelju kojih se govor mržnje jednog počinitelja procesuiru, a sličan govor mržnje drugog počinitelja opravdava te se odbacuje kaznena prijava. Time se šalje poruka počiniteljima icama takvih kaznenih djela kako je govor mržnje prihvatljiv te se na taj način nepopravljivo šteti generalnoj prevenciji kaznenih djela, prilikom čega žrtve takvih djela ostaju nezaštićene.

S obzirom na to da se kaznena djela koja predstavljaju govor mržnje često čine putem interneta, a posebno putem društvenih mreža, u praksi je iznimno teško pronaći počinitelje_ice ukoliko oni_e kriju svoj identitet. Čak i u slučajevima u kojima policija pronađe osobu koja imenom, prezimenom i izgledom odgovara profilu korisnika_ce s kojega je poslan komentar koji predstavlja govor mržnje, protiv takvih osoba se ne nastavlja postupanje jer nije nedvojbeno utvrđeno kako je baš korisnik_ca svog profila počinio djelo, s obzirom na čestu tvrdnju osumnjičenih da se druga osoba koristila njihovim profilom.

Preporuke za unapređenje zaštite LGBTIQ osoba od govora mržnje

1. Dosljedno provoditi postojeće zakonske odredbe za suzbijanje govora mržnje: kazneno djelo javnog poticanja na nasilje i mržnju (Kazneni zakon, čl. 325) i prekršajno djelo diskriminacije stvaranjem neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja (Zakon o suzbijanju diskriminacije, čl. 25.).

2. Kroz praksu ili poseban propis, npr. uputu Ministarstva, ustanoviti kriterije za govor mržnje koji se odnosi na kazneno djelo javnog poticanja na nasilje i mržnju, te kriterije koji se odnose na prekršajno djelo diskriminacije stvaranjem neprijateljskog, ponižavajućeg i uvredljivog okruženja.

3. Izbjegavati podnošenje prekršajnih prijava za remećenje javnog reda i mira za sve oblike govora mržnje, a posebno ako postoji antidiskriminacijska osnova prepoznata kroz Kazneni zakon ili Zakon o suzbijanju diskriminacije.

4. Potaknuti suradnju organizacija civilnog društva, naročito LGBTIQ organizacija i organizacija koje okupljaju romsku i srpsku

zajednicu u RH, radi razmjene iskustva u suzbijanju govora mržnje s ciljem jačanja zajedničkih kapaciteta za stvaranje sudske prakse u povodu podnesenih kaznenih prijava za javno poticanje na nasilje i mržnju, te prekršajnih prijava za diskriminaciju, kao i drugih oblika strateškog sudovanja.

3.4 Pravo na zakonsko priznanje roda i samoodređenje spola

Svi ljudi su rođeni jednaki u pravima i dostojanstvu (Opća deklaracija o ljudskim pravima, NN 12/2009, čl. 1). Svaki član_ica društva ima pravo na slobodan razvoj vlastite osobnosti (čl. 22). Osobnost svake osobe je nepovrediva (Ustav RH, čl. 22). Sukladno tomu, svaka osoba u RH ima pravo na svoj tjelesni integritet, zaštitu svoga osobnoga ugleda i zdravlja. Zato se svakoj osobi omogućava da svoju individualnost gradi kroz svoje osobno ime, koje može i promijeniti ako to želi, kao i kroz neki drugi identitet – nacionalni, etnički, vjerski, seksualni, spolni, rodni ili kroz bilo koju drugu vrstu osobnosti. **U pogledu ostvarenja temeljnih prava trans osobe u Hrvatskoj posebno su ranjiva skupina.**

U ovom odjeljku govorit ćemo o potrebi zakonskog priznanja roda koje tek treba regulirati na primjeren način. **Zakonsko priznanje roda podrazumijeva zakonski uređeno priznanje nečijeg rodnog identiteta koje se očituje kroz promjenu oznake spola i/ili osobnog imena u osobnim dokumentima**, matičnim knjigama, izvacima iz matičnih knjiga, diplomama, svjedodžbama, licencijama, certifikatima, potvrđama i bilo kojim drugim dokumentima, registrima i matičnim ili identifikacijskim oznakama koje imaju rodno ili spolno obilježje. Zakonsko priznanje roda mora se odvijati na zahtjev, kao i svako drugo priznanje čovjekove osobnosti, što s rodom zasad nije slučaj.

Europski sud za ljudska prava u više se navrata oglasio u vezi zakonskog priznanja roda i uvjeta pod kojima se ono mora odvijati kako bi se osigurala i učvrstila ljudska prava trans osoba, napose prava na privatnost, na pravično suđenje i zaštitu od diskriminacije.⁸⁴ **Prema standardima Vijeća Europe, države članice trebale bi osigurati zakonsko priznanje roda na brz, transparentan i svima dostupan način koji je potrebno temeljiti isključivo na principu samoodređenja.** Dokument Vijeća Europe koji učvršćuje obveze zemalja članica vezane uz zakonsko priznanje roda su Preporuke CM/Rec(2010)5 Odbora ministara Vijeća Europe o mjerama suzbijanja diskriminacije na osnovama spolne orijentacije i rodnog identiteta.⁸⁵

⁸⁴ Pitanja rodnog identiteta. Dostupno na: https://www.echr.coe.int/Documents/FS_Gender_identity_HRV.pdf

⁸⁵ Preporuka CM/Rec(2010)5 Odbora ministara državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu seksualne orijentacije ili rodnog identiteta. Dostupno na: [https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/arhiva/preuzimanje/dokumenti/ve/Preporuka%20CMRec\(2010\)5%20Odbora%20ministarstva%20ministrice%20drzavama%20clanica%20o%20mjerama%20za%20suzbijanje%20diskriminacije%20na%20osnovu%20seksualne%20orijentacije%20ili%20rodnog%20identiteta.pdf](https://ravnopravnost.gov.hr/UserDocImages/arhiva/preuzimanje/dokumenti/ve/Preporuka%20CMRec(2010)5%20Odbora%20ministarstva%20ministrice%20drzavama%20clanica%20o%20mjerama%20za%20suzbijanje%20diskriminacije%20na%20osnovu%20seksualne%20orijentacije%20ili%20rodnog%20identiteta.pdf)

Preporuka CM/Rec(2010)5 Odbora ministara (Vijeća Europe) državama članicama o mjerama za suzbijanje diskriminacije na osnovu spolne orijentacije ili rodnog identiteta

Točka 21. Države članice trebaju poduzeti odgovarajuće mjere kako bi se zajamčilo punopravno zakonsko priznanje promjene upisa spola osobe na svim područjima života, a posebno tako da se omogući promjena imena i upisa spola u službenim dokumentima na brz, transparentan i dostupan način; države članice također trebaju osigurati, gdje je to potrebno, odgovarajuće priznavanje i promjene od strane nedržavnih aktera u odnosu na ključne dokumente, kao što su razne obrazovne i radne potvrde

Zakoni i podzakonski akti trenutno na snazi ne omogućavaju promjenu upisa spola osobe na primjeren i zadovoljavajući način – ne poštuju pravo na samoodređenje roda kod promjene upisa spola. Postupak promjene upisa spola nije dostupan na brz, transparentan i svima dostupan način. Kako bi trans osobama zakonski bio priznat spol u skladu s njihovim rodnim identitetom, odnosno promjena upisa spola i osobnog imena u matičnim knjigama, trenutno se primjenjuju tri različita zakona i jedan podzakonski akt te dva posebna dodatka. **Takav komplicirani pravni okvir, koji uključuje ishodovanje najmanje tri različite suglasnosti za promjenu upisa spola, kao i dva mišljenja, značajno odugovlači postupak i u konačnici dovodi u nepovoljan i diskriminirajući položaj same podnositelje_ice zahtjeva u odnosu na sve druge**

građane_ke u postupcima promjene upisa nekog građanskog stanja.

Prva dva zakona odnose se samo na promjenu upisa spola. Trans osobe mogu na vlastiti zahtjev, ili na zahtjev roditelja_ice i/ili skrbnika_ice u slučaju maloljetnih osoba, promijeniti oznaku „Spol: muški“ u „Spol: ženski“ i „Spol: ženski“ u „Spol: muški“. Ovo je omogućeno na temelju Zakona o državnim maticama,⁸⁶ koji prepoznaje mogućnost promjene upisa spola u osnovama spolne orijentacije i rodnog identiteta.⁸⁵ matici rođenih (čl. 9a), kao i Zakona o zdravstvenoj zaštiti⁸⁷ koji ovlašćuje Nacionalno zdravstveno vijeće⁸⁸ za davanje jednog od mišljenja o „promjeni spola“ (čl. 146) na temelju kojega nadležni matični ured čini promjenu upisa spola. Osim ova dva zakona, još tri pripadajuća propisa uređuju promjenu upisa spola: i) *Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu* (NN 132/14), ii) *Lista stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama* (NN 59/15), te iii) *Stručne smjernice za izradu mišljenja zdravstvenih radnika i psihologa o utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola i životu u drugom rodnom identitetu* (NN 7/16). **Temeljem ovih propisa nije moguće upisati niti jednu drugu oznaku u rubrici „spol“ osim binarno zadanih kategorija „muškog“ i „ženskog“ spola.**

Treći zakon koji se odnosi na priznanje roda je Zakon o osobnom imenu, koji jamči svakoj osobi promjenu osobnog imena, bez posebnih odredbi koje se odnose na promjenu upisa spola ili rodni identitet.⁸⁹

U svim aktima koji se izravno odnose na promjenu upisa spola koristi se termin „promjena spola“. Taj se termin koristi ne samo kada zakonodavac misli na upravni postupak promjene upisa spola, nego i kada misli na medicinske postupke prilagodbe spola. U ovom izvještaju ćemo, kako priliči, jasno razlikovati ove postupke.

3.4.1 Promjena osobnog imena

Prema Zakonu o osobnom imenu svatko može promijeniti svoje osobno ime na zahtjev i uz razumna ograničenja (čl. 8).⁹⁰ Iako se željeno ime može kulturološki smatrati „muškim“, „ženskim“ ili „neutralnim“, takva podjela u zakonskom smislu u Hrvatskoj ne postoji pa nema ni zakonskog ograničenja kod izbora imena, osim onih predviđenih člankom 8 Zakona. Trans osobe u Hrvatskoj stoga mogu odabrati rodno odgovarajuće ime, bez ikakvih uvjetovanja izbora osobnog imena ili prethodne promjene upisa spola, čak i u slučaju

⁸⁶ *Zakon o državnim maticama* (NN 96/93, 76/13, 98/19).

⁸⁷ *Zakon o zdravstvenoj zaštiti* (NN 100/18, 125/19, 147/20, 119/22).

⁸⁸ Nacionalno zdravstveno vijeće je političko, stručno i savjetodavno tijelo koje na mandat o 4 godine imenuje Hrvatski sabor na prijedlog ministra_ice zdravlja. Vijeće ima 9 članova_ica, stručnjaka_kinja različitih medicinskih struka sa primarnom zadaćom praćenja svih područja zdravstvene zaštite u RH i davanja mišljenja u vezi zdravstvenih politika.

⁸⁹ *Zakon o osobnom imenu* (NN 118/12, 70/17, 98/19).

⁹⁰ Ime se ne može promijeniti u slučaju vođenja kaznenog postupka protiv podnosioca zahtjeva te u slučaju da odabrano ime vrijeđa i ugrožava prava i slobode drugih osoba, javni poredak i javni moral.

da se izbor imena smatra rodno „neodgovarajućim“ od spola koji je upisan u matičnoj knjizi. Promjena upisa osobnog imena unosi se kao promjena u matici rođenih.

3.4.2 Promjena upisa spola

Postojeća regulativa za promjenu upisa spola je dugotrajna, komplicirana, diskriminatorna i ponižavajuća. Upravni postupak promjene upisa spola moguć je **isključivo uz psihijatrijsku dijagnozu** kroz postupak u kojem dolazi do preklapanja nadležnosti državne uprave i zdravstvenog sustava. **Postupak promjene upisa spola ne temelji se na samoodređenju roda.** Točnije, ne omogućava osobi da na temelju vlastite želje, u pravnom smislu, bude prepoznata po spolu i rodu s kojim se identificira.

Promjena upisa spola je dugotrajan postupak u kojem je uključen veliki broj institucija koje trebaju dati suglasnost i pozitivno mišljenje osobama koje mijenjaju upis spola. Iako postojeći propisi za davanje konačnog mišljenja predviđaju rok od 30 dana, tome prethode postupci prikupljanja potrebne dokumentacije i ishodovanje više stručnih mišljenja što nije uređeno rokovima. Stoga često preporučujemo da se u ovaj postupak ulazi uz pravnu podršku LGBTIQ organizacija.

Postupak zakonskog priznanja spola je ponižavajući za osobu koja podnosi zahtjev i to zbog više aspekata:

- 1 — postupci predugo traju, u pravilu duže od propisanog roka od 30 dana,
- 2 — postupak je veoma birokratiziran i uključuje davanje procjene od strane najmanje tri predstavnika_ice institucija iz različitih područja, od kojih svaka može postupak dodatno usporiti ili ga potpuno onemogućiti,
- 3 — promjenu upisuje nadležni matični ured na temelju mišljenja političkog tijela kojeg imenuje Hrvatski sabor – Nacionalnog zdravstvenog vijeća,
- 4 — Nacionalno zdravstveno vijeće svoje mišljenje donosi pak na temelju drugog mišljenja, koje donose osobe s objavljene Liste stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama⁹¹.

Zakon o državnim maticama⁹² omogućava osobama u RH, kako se navodi, „promjenu spola“ u rodnom listu. Ovaj zakon predviđa dva načina, odnosno zakonska temelja, za podnošenje zahtjeva za promjenu upisa spola:

⁹¹ *Lista stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama* (NN 59/15). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_05_59_1154.html

⁹² *Zakon o državnim maticama* (NN 96/93, 76/13, 98/19).

- 1 — da podnositelj_ica zahtjeva traži „promjenu spola u matici rođenih“ temeljem „promjene spola“ (u praksi, odnosi se na osobe koje su na hormonskoj terapiji), i
- 2 — da podnositelj_ica zahtjeva traži „promjenu spola u matici rođenih“ temeljem „života u drugom rodnom identitetu“ (u praksi, odnosi se na osobe koje nisu na hormonskoj terapiji).

Procedure za zahtjev promjene upisa spola su dodatno uređene podzakonskim aktom – Pravilnikom o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu.⁹³ Pravilnik je isključivo izrađen kako bi se propisao način prikupljanja medicinske dokumentacije za donošenje mišljenja Nacionalnog zdravstvenog vijeća o promjeni upisa spola i **ne uređuje nikakva druga zdravstvena, socijalna ni pravna pitanja i potrebe trans osoba.** U odnosu na razdoblje prije 2014. i negativnu praksu Nacionalnog zdravstvenog vijeća, ovaj Pravilnik je spriječio praksu isključivog uvjetovanja promjene upisa spola podvrgavanjem kirurškoj operaciji prilagodbe spola, što je pozitivan pomak.

Promjena upisa spola unosi se kao promjena u matici rođenih, ali kod izdavanja izvadaka iz matičnih knjiga, podatak o promjeni upisa spola i osobnog imena ne smije biti vidljiv (Zakon o državnim maticama, čl.42.).

Postupak za promjenu upisa spola po Pravilniku

Podnositelj_ica zahtjeva za izdavanje rješenja o upisu „promjene spola u matici rođenih“, obvezan_a je uz zahtjev priložiti mišljenje Nacionalnog zdravstvenog vijeća o „promjeni spola ili o životu u drugom rodnom identitetu“ koje predstavlja dokument na temelju kojeg nadležni ured državne uprave u županiji donosi rješenje o upisu promjene spola u maticu rođenih (čl. 3.).

Nacionalno zdravstveno vijeće donosi mišljenje na zahtjev osobe. Uz zahtjev je potrebno priložiti medicinsku dokumentaciju i mišljenja više stručnjaka_inja koja su propisana Pravilnikom o promjeni (upisa) spola. U slučaju da je postupak „promjene spola u matici rođenih“ temeljen na „promjeni spola“, uz zahtjev se treba priložiti mišljenje endokrinologa_inje. U slučaju da je postupak „promjene spola u matici rođenih“ temeljen na „životu

⁹³ *Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu (NN 132/14).*

u drugom rodnom identitetu“, mišljenje endokrinologa_inje nije potrebno.

Ako je podnositelj_ica zahtjeva punoljetna osoba, obvezan_a je uz zahtjev priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:

- 1 — Mišljenje/nalaz doktora_ice medicine specijalista_kinje psihijatrije,
- 2 — Mišljenje/nalaz doktora_ice medicine specijalista_kinje endokrinologije i dijabetologije (samo u slučaju ako se podnosi zahtjev temeljem „promjene spola“),
- 2 — Mišljenje kliničkog_e psihologa_inje,
- 4 — Izvešće nadležnog centra za socijalnu skrb o osobnim i obiteljskim prilikama.

Ako je podnositelj_ica zahtjeva maloljetna osoba, roditelj_ica ili skrbnik_ca uz zahtjev mora priložiti sljedeću medicinsku dokumentaciju:

- 1 — Mišljenje/nalaz doktora_ice medicine specijalista_kinje dječje i adolescentne psihijatrije,
- 2 — Mišljenje/nalaz doktora_ice medicine specijalista_kinje pedijatrijske endokrinologije i dijabetologije (samo u slučaju ako se ponosi zahtjev temeljem „promjene spola“),
- 3 — Mišljenje/nalaz doktora_ice medicine specijalista_kinje pedijatrije,
- 4 — Mišljenje kliničkog_e psihologa_inje s iskustvom na području dječje psihologije,
- 5 — Izvešće nadležnog centra za socijalnu skrb o osobnim i obiteljskim prilikama.

Nacionalno zdravstveno vijeće obvezno je donijeti Mišljenje u roku od 30 dana od dana zaprimanja urednog zahtjeva (čl. 9., st. 2.).

Prema Pravilniku, razlika između promjene upisa spola temeljem „promjene spola“ i temeljem „života u drugom rodnom identitetu“ je jedino u tome prilaže li se i mišljenje specijalista_kinje endokrinologije.

Prema statistici kojom raspolaže Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, Nacionalno zdravstveno vijeće je od 2015. do kraja 2021. „ukupno zaprimilo 164 zahtjeva za izdavanjem mišljenja o promjeni spola ili odabira života u drugom rodnom identitetu, od čega je ukupno pozitivno riješeno 152 (92,6%) zahtjeva, 1 osoba je odustala od svog zahtjeva (0,6%), dok je 11 zahtjeva“ krajem 2021. još bilo još postupku rješavanja.⁹⁴

⁹⁴ *Izvešće o radu Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za 2021. str. 127. Dostupno na: https://www.prs.hr/application/images/uploads/Godi%C5%A1nje_izvje%C5%A1%C4%87e_2021_FINAL.pdf*

3.4.3 Prepreke u ostvarivanju prava na zakonsko priznanje roda

Od kraja 2014., odnosno stupanja na snagu Pravilnika o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu, Zagreb Pride i druge organizacije, u prvom redu kolektiv (udruga je do 2021. djelovala pod imenom Trans Aid), zaprimile su brojne prijave i svjedočanstva kršenja prava na promjenu upisa spola. Iz prijave i prikupljenih svjedočanstava je razvidno da Nacionalno zdravstveno vijeće često ne donosi mišljenja u propisanom roku od 30 dana, što onemogućava trans osobe u ostvarenju prava na promjenu upisa spola prema važećim propisima. Također, nepotrebno komplicira i odugovlači proceduru dodatnim zahtjevima za dostavu dokumenata koji nisu propisani Pravilnikom.⁹⁵

Prema istraživanju udruge kolektiv za promicanje i zaštitu prava trans, interspolnih i rodno varijantnih (TIRV) osoba, temeljenom na prikupljanju direktnih, osobnih iskustava putem polustrukturiranih intervjua s trans i rodno varijantnim osobama, **u zadnje vrijeme postavljaju se nove i nezakonite prepreke u postupcima administrativne tranzicije.** Istraživanje zaključuje da je: „iz prikupljenih svjedočanstava osoba koje su kroz proceduru prolazile od otprilike početka 2019. godine očito da **postupak postaje sve dugotrajniji i tegobniji**, uz dodatne zahtjeve koji nisu propisani Pravilnikom i Stručnim smjericama, a koji ujedno i povećavaju medikalizaciju i patologizaciju trans i rodno varijantnih identiteta“. Najveća promjena odnosi se „na uvođenje zahtjeva za dodatnim psihijatrijskim mišljenjem od strane 'komisije'/'konzilija', službeno nedefinirane grupe osoba koje studiraju ili stažiraju na Medicinskom fakultetu u Zagrebu“.⁹⁶

Osim što sustav javnog zdravstva sustavno usporava proces promjene upisa spola što čini postupak dugotrajnijim, istraživanje kolektiv-a ukazuje da trans osobe unutar sustava javnoga zdravstva doživljavaju diskriminaciju i uznemiravanje, kao i kršenje prava na privatnost. Pozitivnija iskustva trans osobe imale su u kontaktima s Centrima za socijalnu skrb i psiholozima_ginjama.

Unatoč kompliciranom i birokratiziranom postupku za promjenu upisa spola i osobnog imena te obvezujućim presudama Europskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda RH, **trans osobe i dalje otežano ostvaruju svoja prava.** U praksi, tijela zadužena za provedbu zakona uglavnom ne poznaju ni postojeći zakonski okvir za priznanje roda, ni praksu Europskog suda za ljudska prava i Ustavnog suda RH pa su trans osobe u

⁹⁵ Npr. zahtjevi da se uz dokumentaciju predviđenu propisima dodatno priloži domovnica i rodni list. Više: *Izveštaj istraživanja o pravnom priznanju roda u Republici Hrvatskoj 2020. godine istraživanje*, str. 19 https://kolektiv.hr/wp-content/uploads/2020/11/PPR_Istrazivanje_2020.pdf

⁹⁶ Hodžić, Amir. 2020. *Izveštaj istraživanja o pravnom priznanju roda u Republici Hrvatskoj 2020. godine*. Zagreb: TransAid, str. 15-16. Dostupno na: https://kolektiv.hr/wp-content/uploads/2020/11/PPR_Istrazivanje_2020.pdf

pravilu prisiljene sva svoja prava ostvarivati kroz upravni ili antidiskriminacijski postupak ili pak postupak pred Pravobraniteljicom za ravnopravnost spolova. **Institucionalna diskriminacija trans osoba može se znatno smanjiti tek donošenjem zakonskog propisa koji će na sveobuhvatan način urediti prava i potrebe trans osoba, u skladu s praksom sve većeg broja članica EU.**

Zagreb Pride zagovara da se promjena upisa spola uredi kroz jedan jedinstveni zakonski propis koji bi omogućavao svakoj osobi da, na zahtjev, bez suglasnosti drugih i bez dijagnoze, promjeni upis spola u svim dokumentima, na jednak način na koji se mijenja osobno ime.

Preporuke za zakonsko priznanje roda i samoodređenje spola

1. Hitno prekinuti sa svim postupcima koji povećavaju medikalizaciju i patologizaciju trans osoba u postupku promjene upisa spola prema važećim propisima. To ne uključuje samo dodatno opterećivanje trans osoba u postupku promjene upisa spola zahtjevima za dodatnom dokumentacijom koja nije propisana važećim propisima, već i svako neposredno postupanje zaposlenika_ica sustava javnog zdravstva koji_e na bilo koji način vrijeđa prava i dostojanstvo trans osoba.

2. Usvojiti poseban i sveobuhvatni zakonski propis koji će na primjeren i pristupačan način, poštujući tjelesni integritet svake osobe i njihovo pravo na osobnost, odnosno rodnu i spolnu raznolikost kao najvišim vrednotama Ustava RH: **a)** urediti cjelovit postupak promjene upisa spola u matičnim knjigama i svim drugim javnim osobnim i identifikacijskim dokumentima. Postupak promjene upisa spola mora biti utemeljen na principu samoodređenja roda te biti dostupan na zahtjev osobe, bez uvjetovanja i suglasnosti drugih osoba ili tijela, **b)** omogućiti promjenu svih dokumenata koji se tiču rada i obrazovanja (svjedodžbi, diploma, licencija, certifikata i potvrdi) i njihovo izdavanje u odgovarajućem rodu i osobnom imenu, **c)** osigurati privatnost i poštivanje samoodređenog spola i/ili rodnog identiteta osobe u svim područjima privatnog i javnog života, a naročito u području školstva,

visokog obrazovanja i znanosti, rada, pred pravosuđem i pri korištenju svih javnih i privatnih usluga, uključujući zdravstvenu zaštitu i socijalnu skrb, **d)** jamčiti pravo na dostupnost cjelovite i cjeloživotne zdravstvene zaštite i svih željenih i neuvjetovanih medicinskih postupaka za prilagodbu spola, **e)** urediti obiteljski, bračni i/ili partnerski život vjenčanih trans osoba na način da se prilikom ili nakon promjene upisa spola osigura zadržavanje svih stečenih prava u postojećoj zajednici obiteljskog života, **f)** zabraniti svako nečovječno postupanje na štetu drugih osoba i njihovog tjelesnog integriteta zbog njihovog rodnog identiteta, rodnog izražavanja, spolne orijentacije i spolnih karakteristika, uključujući sve oblike kirurških zahvata bez pristanka same osobe ili bilo kojeg oblika reparativne odnosno konverzijske terapije ili postupaka koji se mogu smatrati tomu nalik, **g)** osigurati da se rodni identitet osobe poštuje u svakoj javnoj i službenoj komunikaciji, neovisno o oznaci spola koja je upisana u matičnu knjigu, **h)** omogućiti osobama da se samoodrede kroz upis neodređene oznake spola u matičnoj knjizi ili osobnim dokumentima (npr. “drugo“ i/ili „X“).

3. Izraditi preporuke i osigurati dodatnu edukaciju za zaposlenike_ice tijela državne i javne uprave s ciljem upoznavanja s osnovama zakonskog priznanja roda i dokidanja svakog diskriminirajućeg odnosa prema osobama zbog njihovog rodnog identiteta i/ili izražavanja u postupcima promjene upisa spola. Dok je važeći propis na snazi, takva edukacija treba uključiti i zaposlene u sustavu javnog zdravstva.

4. Pravo na rad i zaštitu od diskriminacije na radu

Zabrana izravne i neizravne diskriminacije na području rada i radnih uvjeta, uključujući kriterije odabira i uvjete zapošljavanja, napredovanja, profesionalnog napredovanja, stručnog osposobljavanja i prekvalifikacija, propisana je važećim Zakonom o radu, sukladno posebnim propisima, a to su Zakon o suzbijanju diskriminacije⁹⁷, kao i Zakon o ravnopravnosti spolova⁹⁸. Također, Zakon o radu nameće poslodavcu_ki koji_a zapošljava najmanje dvadeset radnika_ca obvezu donošenja i objave pravilnika o radu kojim, između ostaloga, treba urediti mjere zaštite od diskriminacije ako ta pitanja već nisu uređena kolektivnim ugovorom¹⁰⁰.

Iako je diskriminacija u području rada zabranjena, istraživanja i iskustva iz prakse te pritužbe LGBTIQ osoba ukazuju na postojanje diskriminacije i uznemiravanja koji se najčešće ne prijavljuju. Ovo nas navodi na zaključak da pojedini poslodavci_ke ne poštuju zabranu diskriminacije, niti obvezu zaštite dostojanstva radnica_ka, da se radnička prava LGBTIQ osoba često krše te da se pravni me-

hanizmi zaštite od diskriminacije na radu ne provode. To potvrđuju i izvještaji Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, koji ukazuju da

⁹⁷ Zakon o radu (NN 93/14, 127/17, 98/19).

⁹⁸ Zakon o suzbijanju diskriminacije (NN 85/08, 112/12).

⁹⁹ Zakon o ravnopravnosti spolova (NN 82/08, 69/17).

¹⁰⁰ Zakon o radu (NN 93/14, 127/17, 98/19), čl. 26.

je za razdoblje 2018. – 2021.¹⁰¹ primila više pritužbi za diskriminaciju LGBTIQ osoba na tržištu rada, iako je vidljivost takvih slučajeva zbog nepokretanja sudskih postupaka relativno niska.

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova tako u izvješću za 2019. godinu navodi da su se pritužbe na diskriminaciju na radu po osnovi spolne orijentacije uglavnom „odnosile na situacije da su zaposlenici bili izloženi uznemiravanju zbog svoje istospolne orijentacije te im nije pružena odgovarajuća zaštita od strane poslodavca“. Pravobraniteljica je kroz poduzete ispitne postupke uočila da poslodavci često „propuštaju provesti cjeloviti postupak za zaštitu dostojanstva, koji se na koncu svede na udovoljenje formalnosti iz čl.134. Zakona o radu, bez ozbiljnih radnji poduzetih u cilju rasvjetljavanja događaja, sprječavanja daljnjeg uznemiravanja i disciplinskog sankcioniranja počinitelja“.¹⁰²

Kao i u slučajevima diskriminacije po drugim osnovama, jedan od glavnih razloga odustajanja od pokretanja pravnih radnji zbog diskriminacije na radu je strah od gubitka radnog mjesta, smanjenja plaće ili nemogućnosti napredovanja. **LGBTIQ osobe koje nam se požale na diskriminaciju najčešće navode uznemiravanje**

¹⁰¹ Izvješća o radu pravobraniteljice za ravnopravnost spolova. Dostupno na: <http://www.prs.hr/index.php/izvjesca>

na radu po osnovi spolne orijentacije ili rod-nog identiteta, neprodužavanje ugovora o radu na određeno vrijeme nakon saznavanja spolne orijentacije, izolaciju i druge oblike stvaranja nepovoljnog okruženja s ciljem da osoba sama da otkaz. Ipak, na kraju se rijetko odluče pokrenuti pravne radnje kako bi zaštitile svoja prava. Prijave smo zapimali_e jednako iz javnog i privatnog sektora.

4.1 Položaj LGBTIQ osoba na radnom mjestu

Područje rada i položaj LGBTIQ osoba na radnom mjestu samo su djelomično istraženi. Kod poslodavaca_ki ne postoji svijest o potrebi zaštite LGBTIQ osoba od diskriminacije, kao niti o potrebi stvaranja inkluzivnog okruženja za sve radnice_ke. Međutim, u posljednjih nekoliko godina, otkako su se zaštitom LGBTIQ osoba u području rada počele baviti organizacije civilnog društva, ta svijest polako počinje rasti. O iskustvima LGBTIQ osoba na radnom mjestu govori nekoliko istraživanja koja ukazuju da je diskriminacija na radnom mjestu ili prilikom traženja posla raširena, kao i da LGBTIQ osobe na radnom mjestu uglavnom skrivaju svoju spolnu orijentaciju ili rodni identitet.

LGBTIQ organizacije često dobivaju prijave o diskriminaciji na radu, međutim tek manji dio prijava završi pokretanjem antidiskriminacijskog sudskog postupka. Najčešći razlog je izostanak podrške diskriminiranoj osobi od kolega_ica te strah od gubitka posla.

Takve trendove potvrđuju i istraživanja provedena u zadnjih desetak godina.

Rezultati istraživanja „LGBTI ravnopravnost na radnom mjestu“ udruge K-zona iz 2016. godine¹⁰³ pokazuju kako od 389 osoba koje su sudjelovale u istraživanju, njih 26% u potpunosti skriva svoju spolnu orijentaciju, rodni identitet i/ili rodno izražavanje na poslu, 38% tvrdi da su na poslu djelomično aut, a samo ih 36% tvrdi da su u potpunosti aut na poslu. Većina osoba skrivanjem vlastite spolne orijentacije i/ili rodnog identiteta želi izbjeći

¹⁰³ Juretić, Jasminka i Ines Jakovčić. 2017. *LGBTI ravnopravnost na radnom mjestu*. Zagreb: Prostor rodne i medijske kulture K-Zona. Dostupno na: http://ravnopravnost.lgbt/wp-content/uploads/2016/03/LGBTI_rezultati-istra%C5%BEivanja_cro.pdf

neugodnosti i probleme na poslu, od čega se često ističe nemogućnost dobivanja ugovora na neodređeno. Kad je u pitanju diskriminacija na radnom mjestu, čak 75% ispitanika_ca doživjelo je neki od oblika diskriminacije, uznemiravanja i/ili zlostavljanja, pri čemu je najveći broj (61%) bio izložen homofobnim komentarima i šalama. Prijetnje je dobivalo njih 9%, a fizičkom nasilju bilo je izloženo 3% osoba koje je sudjelovalo u istraživanju. Vrlo je zabrinjavajući podatak da je od 75% LGBTI osoba koje su doživjele neki od navedenih oblika diskriminacije, uznemiravanja i/ili zlostavljanja na radu, svega 11% je to prijavilo poslodavcu_ki.

Prema istraživanju Zagreb Pridea iz 2019. godine (v. poglavlje 2),¹⁰⁴ od 767 ispitanih LGBTIQ osoba čak 40% skriva svoju spolnu orijentaciju i rodni identitet na poslu, 8% ispitanika_ca je jednom doživjelo diskriminaciju na radnom mjestu ili prilikom javljanja na posao, a 7% ih je diskriminaciju doživjelo više puta. U odnosu na slično istraživanje iz 2013. godine vidljiv je pomak na bolje, kada je 54% ispitanika_ca kazalo da skriva svoju spolnu orijentaciju i rodni identitet na poslu, dok je broj onih koji su na radnom mjestu ili prilikom traženja posla doživio neki oblik diskriminacije ostao gotovo nepromijenjen, s tendencijom blagog porasta za oko 1%.

Podaci Agencije Europske unije za temeljna prava iz 2019. pokazuju da se taj trend u Hrvatskoj ne poboljšava. Naime, prema tom istraživanju 41% LGBTIQ osoba na radnom mjestu u potpunosti skriva svoju spolnu orijentaciju, rodni identitet ili izražavanje, dok je 50% samo djelomično otvoreno. Između 2015. i 2019. 8% ispitanika_ca je uvijek, a 31% često na radnom mjestu doživljavalo negativan stav prema LGBTIQ osobama, dok 69% izjavljuje da nisu nikada ili su tek rijetko čuli ili vidjeli nekoga na poslu kako podržava, štiti ili promovira prava LGBTIQ osoba u radnoj okolini.¹⁰⁵

Nalazi svih domaćih istraživanja ukazuju na to da LGBTIQ osobe većinom moraju skrivati svoj identitet na radnom mjestu te da u pravilu ne prijavljuju doživljeno nasilje ili diskriminaciju. Istovremeno poslodavci_ke često nemaju razrađene politike i procedure za unapređenje položaja i zaštitu prava LGBTI osoba.

Kao što je to slučaj i kod diskriminacije po drugim osnovama, jedan od glavnih razloga zbog kojeg LGBTIQ osobe ne koriste zaštitne mehanizme jest strah od gubitka posla, smanjenja plaće ili samovoljnih odluka nadređenih. Taj je strah dodatno izražen u doba ekonomske krize i visoke stope nezaposlenosti. **Zbog straha od ugroze profesionalne reputacije i gubitka posla, LGBTIQ osobe u većini zanimanja nisu spremne javno izražavati svoj seksualni i/ili rodni identitet što negativno utječe na njihov osjećaj dostojanstva, radnu učinkovitost i mentalno zdravlje.**

¹⁰⁴ Poštić J., Gonan M. i Hodžić A., 2019. *Brutalna stvarnost 2013-2019: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj*. Zagreb: Zagreb Pride.

¹⁰⁵ Agencija Europske unije za temeljna prava. 2019. *LGBTI Survey Data*. Dostupno na: <https://fra.europa.eu/en/data-and-maps/2020/lgbti-survey-data-explorer>

Prema Zagreb Prideovom istraživanju iz 2021., provedenom u sklopu projekta *Inclusion4All: Trans, interspolne i nebinarne osobe na radnome mjestu*, svi su ovi negativni obrasci još izraženiji kod trans i nebinarnih osoba, bilo zaposlenih bilo u potrazi za poslom, koje izrazito oklijevaju autati se svojim (potencijalnim) poslodavcima_kama i kolegama_icama. Trans osobe su vrlo često prekarni_e radnici_e pa pritom nerijetko odgađaju društvenu i/ili medicinsku tranziciju da bi zadržali_e posao ili pak namjerno ne otkrivaju svoj identitet na radnom mjestu kako bi se zaštitili_e od uznemiravanja. Situacija je još složenija za nebinarne radnice_ke s obzirom da je hrvatski jezik izrazito orođen pa često automatizmom primjenjuje neprikladne kategorizacije na nebinarna iskustva ili ih u potpunosti briše, čak i u posve inkluzivnim okruženjima.

Prema podacima dobivenima iz ankete i intervjua u sklopu istog istraživanja, velika se većina poslodavaca i kadrovskih službenika_ca nikada nije susrela s trans, interspolnim ili nebinarnim osobama u poslovnom i radnom okruženju. Tamo gdje inkluzivne mjere postoje, one izrijeckom ne spominju trans, interspolne i nebinarne osobe. Također, iz podataka proizlazi da je spolna orijentacija kao pojam daleko više usvojena od pojmova rodnog identiteta i rodnog izražavanja.

Razlog ovakvih nalaza može se izvući iz ankete i intervjua rađenih s trans, interspolnim i nebinarnim osobama koje većinom navode da se nisu autale na radnom mjestu ili su se autale samo pojedinim kolegama_icama. Većina ih nije iskusila uznemiravanje na radnom mjestu, no dijelom upravo zbog toga što se nisu autale_i. Otprilike četvrtina ispitanih doživjela je neku vrstu diskriminacije od kojih su najčešće diskriminacija zbog rodnog izražavanja već pri samom intervjuu za posao, upotreba pogrešnih zamjenica i uskrata korištenja prikladnog toaleta. Kada govorimo o iskustvima diskriminacije i zlostavljanja na poslu, 25,8% osoba odgovorilo je da im se vrlo često ili često dogodilo da im nadređena osoba ne dopušta da se predstavljaju u skladu s rodnim identitetom, a 12,1% osoba nije bilo dopušteno da koriste toalet u skladu s rodnim identitetom. Najčešći problem je *misgendering*, odnosno upotreba pogrešnih zamjenica, koji se vrlo često ili često dogodio za 30,1% osoba od strane nadređenih, odnosno za 27,6% od strane drugih kolega_ica.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Lugaric, Ela, Leonardo Mikac i Vir Lev. 2022. *Trans, interspolne i nebinarne osobe na radnome mjestu u Hrvatskoj: nacionalni izvještaj*. Zagreb: Zagreb Pride. Dostupno na: https://inclusion4all.eu/wp-content/uploads/2022/09/Inclusion4All-National-report-Croatia_CR.pdf

4.2 Diskriminacija LGBTIQ osoba u području rada – primjeri iz prakse

U izvještajnom razdoblju, Zagreb Pride je zaprimio dvije prijave za diskriminaciju ili uznemiravanje na radnom mjestu po osnovi spolne orijentacije i jednu prijavu za diskriminaciju na radu na temelju rodnog identiteta. Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova u izvješću za 2018. navodi još jedan slučaj o kojem smo pisali¹⁰⁷, a u ovo ga uvrštavamo jer je u međuvremenu došlo do pravomoćne presude.

U prvoj pritužbi, radilo se o gej muškarcu koji je 2018. godine bio više puta od kolega uznemiravan i vrijeđan uvredljivim izrazima vezanim za njegovu spolnu orijentaciju, da bi mu se na koncu i prijetilo. Do toga je došlo nakon što je te kolege prijavio za nezakonito ponašanje prema imovini velike privatne tvrtke u kojoj svi oni tada radili. Umjesto da zaštiti zaposlenika od diskriminacije i uznemiravanja i sankcionira druge radnike, predstavnik poslodavca je slučaj pokušao riješiti tako da gej muškarca premjesti na drugo radno mjesto i na drugu lokaciju. Time mu je dao do znanja da se njegova pritužba ne uzima ozbiljno, da je sve najbolje zataškati i da zapravo nije poželjan u toj radnoj okolini. Oštećenika se nastavilo vrijeđati, omalovažavati, ogovarati i ismijavati, da bi na koncu bio obaviješten da mu, po ugovorenom isteku, ugovor o radu neće biti produžen. Diskriminirani gej muškarac podnio je 2019. tužbu nadležnom sudu, ali do objave ovog izvještaja predmet nije bio riješen.¹⁰⁸

U drugom slučaju, također 2018. godine, radnik u jednom velikom trgovačkom lancu, nakon što se u njegovoj radnoj sredini iz nagađanja i ogovaranja doznalo da je gej, počeo je doživljavati neugodnosti od strane nadređene osobe. Nije mu omogućena fleksibilnost kod izbora smjene i slobodnih dana, pogodnosti koje su uživali drugi radnici, te je na njega na različite načine vršen neprimjeren pritisak. Kada se radnik obratio povjerenici za zaposlenike zamolivši ju za razgovor, dogovaranje oko termina je otežano da bi mu na kraju, slično kao i u prvom slučaju, bilo priopćeno da mu se neće produžiti ugovor o radu. Ovdje je bila riječ o degradaciji osobe na radnom mjestu na temelju saznanja o spolnoj orijentaciji, o čemu često doznajemo iz razgovora s pripadnicima LGBTIQ zajednice. Cijeli je slučaj bio takav da je bilo teško dokazati diskriminaciju s obzirom na nije bilo svjedoka i materijalnih dokaza. Iako ovakvih situacija ima mnogo, diskriminirane osobe uglavnom odustaju od zaštite svojih prava.¹⁰⁹

Posebno je važan slučaj o kojemu su

¹⁰⁷ Jurčić, Marko. 2018. *Rozi megafon: Od Zakona o životnom partnerstvu do ponovnog stvaranja nepovoljnog društvenog i političkog okruženja za LGBTIQ osobe. Izvještaj Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2014. – 2017.* Zagreb: Zagreb Pride, str. 59. Dostupno na: <https://zagreb-pride.net/wp-content/uploads/2022/01/IZVJES1.pdf>

¹⁰⁸ Evidencija slučajeva za diskriminaciju, digitalni arhiv udruge Zagreb Pride.

¹⁰⁹ Evidencija slučajeva za diskriminaciju, digitalni arhiv udruge Zagreb Pride.

¹¹⁰ Ivanov, Gabe. 2018. „HALMED kažnjen zbog diskriminacije gay zaposlenika“. Dostupno na: <https://ravnopravnost.lgbt/2018/11/12/halmed-kaznjen-zbog-diskriminacije-gay-zaposlenika/>

¹¹¹ *Izvješće o radu Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova za 2018. godinu*, str. 210-211. Dostupno na: https://arhiva.prs.hr/attachments/article/2645/Izvie%C5%A1%C4%87e%20o%20radu%20Pravobraniteljice%20za%20ravnopravnost%20spolova%20za%202018.%20godinu_-_pdf

izvijestili mediji¹¹⁰ i Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova u svom izvješću¹¹¹ za 2018. godinu. **Krajem 2018. Općinski radni sud u Zagrebu nepravomoćno je presudio da Agencija za lijekove i medicinske proizvode (HALMED) treba bivšem zaposleniku platiti 100.000 kuna zbog diskriminacije. Sud je utvrdio da su bivšem zaposleniku uskraćeni radni zadaci, stimulacije, ostvarivanje dodatne zarade i profesionalno usavršavanje, da je bio praćen te je stvorena radna atmosfera u kojoj kolege**

“raspravljaju o mogućnosti njegovog otkaza zbog spolne orijentacije”, što se i dogodilo u srpnju 2014. Bivši zaposlenik te državne agencije je u tužbi naveo da je pripadnik LGBT zajednice, a da su kolege i nadređeni nakon nekog vremena saznali za njegovu spolnu orijentaciju i počeli ga ogovarati i degradirati. Naime, čuo je kolege kako, kada govore o njemu, govore o „pederu“, a i nadređeni su mu se obraćali izrazima poput „muškarci kao što ste vi“, „najprirodnije je kada su muškarac i žena par“ te su mu se podsmjehivali u poslovnoj komunikaciji. Nakon incidenta na poslu, eksplozije boce otpadnih kemikalija, neželjeno ponašanje prema njemu se pogoršavalo, iako nije bio ni na koji način odgovoran za taj događaj, ali je od nadređenih bio ispitivan na represivan i neugodan način. Ti su razgovori, kako se navodi u presudi, bili „unaprijed vođeni predrasudom o spolnoj orijentaciji“. Nakon toga mu je uručeno upozorenje o obvezama iz radnog odnosa i mogućnosti otkaza. Isticao je i kako je prebačen u malu prostoriju u kojoj nije imao pristup računalu, telefonu te nije dobivao radne zadatke, da bi nakon svega uslijedio otkaz. S druge strane, pravni zastupnici HALMED-a u odgovoru na tužbu isticali su da je zaposleniku dan otkaz zbog povrede pravila struke, nastojeći negirati da je slučaj povezan sa spolnom orijentacijom radnika. No, kako se ističe u presudi, sud je nedvojbeno utvrdio da je zaposlenik bio praćen od djelatnika zaštitarske službe, kao i da je izdvojen u posebnu prostoriju te zaključio da je „vjerojatno da je takvo postupanje uzrokovano njegovim spolnim opredjeljenjem“. Sud je naglasio i kako su mnogobrojni svjedoci tijekom procesa potvrdili da su nadređeni govorili o spolnoj orijentaciji zaposlenika u negativnom kontekstu, nazivajući ga „pederom kojeg se treba riješiti“. **Obrazloživši visinu naknade štete, sud je naglasio da se vodio „duljinom perioda u kojem je radnik trpio diskriminirajuće i homofobno okruženje, što upućuje na visok stupanj diskriminatorne volje“ kod poslodavca, koji k tome nije uskladio svoje postupke s preporukama Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova. Sve to bi, zaključuje sud, kod svake prosječne osobe „proizvelo osjećaj očaja, beznadnosti i bespomoćnosti jer ukazuje na bezizlaznost iz objektivno teške situacije“.**

Preporuke za unapređenje položaja LGBTIQ osoba u području rada

- 1. Osigurati dodatnu edukaciju sudskih i pravosudnih djelatnika_ca, ali i žrtvi diskriminacije na radu, posebno o načelu prebacivanja tereta dokazivanja u postupcima.**
- 2. Uspostaviti suradnju i koordinaciju LGBTIQ organizacija i sindikata javnih službi sa svrhom zajedničkog i efikasnog suzbijanja diskriminacije LGBTIQ djelatnika_ca u javnim i državnim službama.**
- 3. Provoditi programe za osvještavanje poslodavaca_ki o antidiskriminacijskim politikama u vezi sa spolnom orijentacijom i rodnim identitetom koristeći dobru praksu i preporuke udruga civilnog društva koje su provodile projekte i istraživanja koji se tiču rada i radnih uvjeta za LGBTIQ osobe.**
- 4. Obvezati svaki poslovni subjekt na pravne akte i/ili pravilnike kojima se štite prava i zabranjuje diskriminacija, između ostalih, i po osnovama spolne orijentacije, rodnog identiteta i/ili izražavanja i da ti pravilnici i akti budu dostupni zaposlenim osobama.**
- 5. Obvezati poslodavce_ke na uvođenje proaktivnih mjera s ciljem stvaranja pozitivnog, afirmativnog okruženja u svojim organizacijama kako**

bi LGBTIQ zaposlenici_e mogli_e dostojanstveno raditi. Organizacije bi trebale podržati napore svojih LGBTIQ radnika_ca u stvaranju vlastitih neformalnih skupina.

- 6. Poslovne organizacije u javnom i privatnom sektoru moraju omogućiti sigurno podnošenje prigovora i pritužbi koje LGBTIQ radnici_e mogu imati, bilo da to čine anonimno bilo uz otkrivanje svog identiteta. Obvezati ministarstva da konkretnim mjerama osiguraju LGBTIQ radnicama_ima u javnom sektoru sigurno i nediskriminirajuće radno okruženje.**
- 7. Povećati kapacitete sindikata za rad na suzbijanju diskriminacije LGBTIQ osoba na radnom mjestu kroz suradnju sindikata i organizacija civilnog društva.**

5. Pravo na pristup socijalnoj skrbi i uslugama socijalne skrbi bez diskriminacije

Život na margini društva i siromaštvo je društveno stanje koje pogađa brojne građane_ke, pa tako i LGBTIQ osobe, a naročito trans osobe. Društvena i institucionalna diskriminacija kojoj su izložene LGBTIQ osobe posebno je otežavajuća okolnost za sve one koji nemaju dovoljno sredstava za svoje materijalne i životne potrebe, što rezultira time da ih uvjeti života dodatno isključuju iz aktivnog sudjelovanja u aktivnostima i djelatnostima koje se smatraju uobičajenima u društvu.

Siromaštvo se po definiciji¹¹² očituje na različite načine, među kojima su nedostatak dohotka i sredstava potrebnih za osiguravanje održive egzistencije, glad i neuhranjenost, slabo zdravlje, nedostupnost ili ograničena dostupnost obrazovanja i drugih temeljnih usluga; povećana smrtnost, uključujući smrtnost od bolesti; beskućništvo i neodgovarajući stambeni uvjeti; nesigurno okruženje, društvena diskriminacija i izolacija. Siromaštvo dovodi do negacije ljudskih prava, a bitna posljedica

jest nemogućnost sudjelovanja u odlučivanju u građanskom, društvenom i kulturnom životu zajednice.

Socijalne usluge i prava iz sustava socijalne skrbi moraju biti jednako

112 Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike. 2021. *Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. godine*, str. 4. Dostupno na: <https://mrosp.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Godi%C5%A1ni%20planovi%20i%20strate%C5%A1ka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Nacionalni%20plan%20borbe%20protiv%20siroma%C5%A1tva%20i%20socijalne%20isklju%C4%8Denosti%20za%20razdoblje%20od%202021%20do%202027.pdf>

dostupna LGBTIQ osobama kao i drugim građanima_kama. LGBTIQ osobe mogu biti korisnici_e socijalne skrbi kao pojedinci_ke, kao obitelji – životni partneri ili životne partnerice – ili kao obitelji s djecom pod partnerskom skrbi ili roditeljskoj skrbi životnog partnera ili partnerice. Korisnici_e socijalne skrbi mogu biti i LGBTIQ mladi i djeca – žrtve obiteljskog ili drugog nasilja, djeca bez odgovarajuće roditeljske skrbi. Nadalje, LGBTIQ osobe mogu biti korisnice_i socijalne skrbi i kao osobe s invaliditetom, žrtve nasilja u obitelji, međupartnerskog nasilja ili nasilja u vezama, mogu biti stare i nemoćne osobe, osobe ovisne o alkoholu, drogama ili drugim oblicima ovisnosti, kao socijalno ugrožene osobe te kao beskućnici_e.

Treba napomenuti kako je Zakon o socijalnoj skrbi¹¹³ iz 2022. tek djelomično ujednačen sa Zakonom o životnom partnerstvu. Prema tome, ista prava i usluge iz socijalne skrbi koja pripadaju bračnim ili izvanbračnim drugovima kao članovima_camaobitelji trebala bi se odnositi na životne i neformalne životne partnere_ice. Ipak, dok se u pojedinim člancima i odredbama izrijekom u nizu spominju „bračni ili izvanbračni drug, životni partner...“, izostaje navođenje i neformalnog_e

¹¹³ Zakon o socijalnoj skrbi (NN 8/22, 46/22, 119/22).

životnog_e partnera_ice. Zakonom o životnom partnerstvu (NN 92/14, 98/19), u članku 4., neformalno životno partnerstvo je u raznim područjima pa tako i u „sustavu socijalne skrbi“ izjednačeno s izvanbračnom zajednicom. Zakonodavac je izbjegavanjem navođenja neformalnih životnih partnera_ica propustio tu činjenicu unijeti i u Zakon o socijalnoj skrbi, čime je nepotrebno otvorio mogućnost da centri za socijalnu skrb i drugi dionici u sustavu socijalne skrbi, bilo iz neznanja ili nesigurnosti u propise, donose odluke i rješenja kojima bi neformalni životni partneri_ice mogli_e biti dovedeni_e u nepovoljni položaj i bili_e prisiljeni_e svoja prava tražiti u žalbenim postupcima ili na sudovima.

5.1 Položaj LGBTIQ osoba u pristupu socijalnoj skrbi

U Hrvatskoj je na snazi **Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. godine.**¹¹⁴ Njime su zadani prioriteta i mjere kako bi se na učinkovit način smanjilo siromaštvo i socijalnu isključenost i unaprijedio svakodnevni život osobama u riziku i teškoj materijalnoj deprivaciji. Na njega se naslanja u svrhu provedbe ciljeva **Akcijski plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2024. godine.**¹¹⁵

Ni u jednom od ta dva dokumenta nisu spomenute LGBTIQ osobe iako je općepoznato da je pripadnost LGBTIQ zajednici često obilježje isključenosti i ranjivosti pa time i većoj izloženosti siromaštvu. Kod nabiranja ranjivih skupina na koje su usmjerene mjere Nacionalnog plana kako bi se doprinijelo njihovom socijalnom uključivanju i smanjenju siromaštva i rizika od siromaštva te segregaciji navode se, između ostaloga, nacionalne, rasne i vjerske manjine. Manjinske zajednice se dakle ispravno prepoznaju kao one koje su izložene većem riziku od segregacije, isključenosti i siromaštva, ali su iz njih ispušteni_e pripadnici_e LGBTIQ zajednice.

¹¹⁴ Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike. 2021. *Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. godine*. Dostupno na: <https://mrosp.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Godi%C5%A1n-ji%20planovi%20i%20strate%C5%A1ka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Nacionalni%20plan%20borbe%20protiv%20siroma%C5%A1tva%20i%20socijalne%20isklju%C4%8Denosti%20za%20razdoblje%20od%202021%20do%202027.pdf>

¹¹⁵ Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike. 2021. *Akcijski plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2024. godine*. Dostupno na: <https://mrosp.gov.hr/UserDocImages/dokumenti/Glavno%20tajni%C5%A1tvo/Godi%C5%A1n-ji%20planovi%20i%20strate%C5%A1ka%20izvje%C5%A1%C4%87a/Akcijski%20plan%20borbe%20protiv%20siroma%C5%A1tva%20i%20socijalne%20isklju%C4%8Denosti%20za%20razdoblje%20od%202021%20do%202024.pdf>

5.2 LGBTIQ osobe i rizik od beskućništva

Iako u RH nije provedeno istraživanje o pojavnosti LGBTIQ beskućništva, niti su u tom području rađene procjene potreba, Zagreb Pride i druge udruge u više su navrata zabilježile potrebu hitnog stambenog zbrinjavanja LGBTIQ osoba koje su se u nekom trenutku našle bez doma ili su bile izložene neizdrživom psihičkom ili fizičkom nasilju u svojoj obitelji. Budući da te osobe nisu imale dovoljno sredstava za stambeno zbrinjavanje, tražile su hitnu pomoć i solidarnost od LGBTIQ udruga ili/i pripadnika_ca LGBTIQ zajednice. U većini slučajeva, radi se o mlađim osobama koje se školuju ili su nezaposlene i nemaju nikakvih prihoda. **Sve osobe koje su u nekom trenutku bile beskućnici_e ili su bile izložene riziku od beskućništva žrtve su obiteljskog nasilja od strane roditelja, a u nekim slučajevima svojih partnera_ica.** Budući da ne postoji program ili sustav hitnog rješavanja ovakvih oblika obiteljskog nasilja koje se događa isključivo zbog diskriminacije, a sustav socijalne skrbi pokazao se neosjetljivim ili isključivim za LGBTIQ osobe, ove su osobe zbrinute izvaninstitucionalnim putem uz potporu i solidarnost udruga te pojedinaca_ki. U nekoliko su slučajeva LGBTIQ zajednica i udruge organizirale akcije prikupljanja financijskih, međutim nikakve konkretne dugoročne mjere i dalje ne postoje te su osobe u takvoj situaciji u pravilu ostavljene da se snalaze same.

5.3 Suzbijanje obiteljskog nasilja i nasilja u vezama koje uključuju LGBTIQ osobe

Sankcioniranje obiteljskog nasilja regulirano je u sklopu četiri zakona i dva protokola: Zakonom o zaštiti od nasilja u obitelji (NN 70/17, 126/19, 84/21, 114/22), Kaznenim zakonom (NN 125/11, 144/12, 56/15, 61/15, 101/17, 118/18, 126/19, 84/21), Obiteljskim zakonom (NN 103/15, 98/19, 47/20) i Zakon o životnom partnerstvu (NN 92/14, 98/19), te Protokolom o postupanju u slučaju nasilja u obitelji (2019.) i Protokolom o postupanju u slučaju seksualnog nasilja (2018.). **Donošenjem Zakona o životnom partnerstvu, svi oblici obiteljskog nasilja odnose se i na obiteljske zajednice parova istog spola.** Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji također prepoznaje životne partnere_ice, neformalne životne partnere_ice, bivše životne partnere_ice i bivše neformalne životne partnere_ice (čl. 8.).

Zakon o zaštiti od nasilja u obitelji definira obiteljsko nasilje kao svaki oblik fizičkog, psihičkog, seksualnog ili ekonomskog nasilja. Među ostalim elementima, to uključuje primjenu psihičke prisile koja je prouzročila osjećaj straha, ugroženosti i povrede dostojanstva, verbalne napade, uznemiravanje sredstvima za komunikaciju uključujući tiskane i elektroničke medije, protupravnu izolaciju ili ugrožavanje slobode kretanja, uhođenje, seksualno nasilje i uznemiravanje, uništavanje ili oštećivanje osobne ili zajedničke imovine, zabranu ili onemogućavanje korištenja osobne i zajedničke imovine i osobnih prihoda, prisilu na ekonomsku ovisnost itd. Prema Kaznenom zakonu, obiteljsko nasilje može biti i kazneno djelo ukoliko se kod žrtve javlja osjećaj straha za vlastitu sigurnost ili za sigurnost druge bliske osobe ili u slučaju da je žrtva stavljena u ponižavajući položaj. Zaštita djece je pak regulirana odredbama o obiteljskom nasilju u Obiteljskom zakonu.

Obiteljsko nasilje se od 2014. godine prepoznaje kao takvo u vezama osoba istoga spola, a pritom **pravosuđe i policija te sustav socijalne skrbi ne prepoznaju potrebe trans osoba koje su u pravilu isključene iz postojećeg protokola a time i svih mjera koje se tiču suzbijanja obiteljskog nasilja.** To potvrđuje i istraživanje Zagreb Pridea iz 2016. godine¹¹⁶ o specifičnostima obiteljskog nasilja i nasilja u vezama protiv lezbijki i trans žena. Na primjer, dvije trans žene koje smo intervjuirali_e su izrazile visoku razinu nepovjerenja prema policiji, medicinskom osoblju i pravosudnom sustavu. To nepovjerenje temelje na vlastitom iskustvu, stoga se najčešće odlučuju na neprijavljivanje obiteljskog nasilja ili nasilja koje trpe u vezama.

¹¹⁶ Viggiani, Giacomo (ur.). 2016. *Obiteljsko nasilje i nasilje u vezama protiv LBT žena u EU*. Zagreb: Zagreb Pride. Dostupno na: <https://zagreb-pride.net/wp-content/uploads/2022/01/Research-book-HR-1.pdf>

5.4. Udomiteljstvo

Od 2018. pravo životnih partnera i partnerica da postanu udomitelji_ce našlo se u središtu političkih rasprava i pravosudnih postupaka. **Bitku za stjecanje statusa udomitelja vodili su životni partneri Ivo Šegota i Mladen Kožić, uz podršku i kroz kontinuirani rad i zalaganje udruge Dugine obitelji.**¹¹⁷

Novi Zakon o udomiteljstvu, donesen krajem 2018. godine, taj je institut definirao kao „oblik pružanja socijalne usluge smještaja djetetu ili odrasloj osobi koju pruža udomitelj sa svojom obitelji ili udomitelj koji živi sam“, a čija je svrha „osigurati skrb i potporu korisniku u poticajnom i pozitivnom obiteljskom okruženju“. Također, zakon navodi da se „udomiteljstvo u Republici Hrvatskoj provodi u skladu s temeljnim načelima socijalne skrbi, načelom najboljeg interesa korisnika, ravnopravnosti u obiteljskom okruženju, održivosti socijalnih veza, uključenosti korisnika i zabrane diskriminacije.“¹¹⁸

Već kod prijedloga zakona uočeno je da su **iz definicije udomiteljske obitelji izostavljeni_e životni_e partneri_ce i neformalni_e životni_e partneri_ce, odnosno da nisu izriekom navedeni_e.** Time je, kako su ukazivale LGBTIQ udruge, ali i neke političke stranke te Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova, prekršen Zakon o ravnopravnosti spolova koji zabranjuje diskriminaciju u odnosu na mogućnost pružanja usluga i u području rada i zapošljavanja, kao i Zakon o životnom partnerstvu koji životne partnerice i partnere definira kao zajednice obiteljskog života.

Životni partneri Mladen Kožić i Ivo Šegota još su 2017. godine pokrenuli postupak za stjecanje statusa udomitelja pri jednom zagrebačkom Centru za socijalnu skrb. Iako su u početku dobili pozitivno mišljenje, odnosno proglašeni pogodnima da budu udomitelji, uskoro su obaviješteni da ipak ne mogu dobiti licencu jer da „ne postoje zakonske pretpostavke za pokretanje postupka za izdavanje dozvole jer su u životnom partnerstvu“, odnosno da životni partneri nisu u Zakonu navedeni kao mogući udomitelji. Ministarstvo za demografiju, obitelj, mlade i socijalnu politiku potvrdilo je odluku Centra za socijalnu skrb. Oni su nakon toga pokrenuli postupak pred Upravnim sudom koji im je dao za pravo, poništio prethodna negativna rješenja i predmet vratio Centru za socijalnu skrb kojemu je naložio da im dodijeli status udomitelja. Upravni sud je pritom naglasio da Zakonom o udomiteljstvu, kod propisivanja uvjeta nigdje nije navedena spolna orijentacija, pa da nije logično da bi se samcu, koji može biti istospolne orijentacije, izdala dozvola za obavljanje udomiteljstva, dok se životnim partnerima ista uskraćuje. No, u nevjerojatnom obratu, Centar za socijalnu skrb ih je još jednom odbio navevši da „ne može donijeti rješenje

¹¹⁷ Dugine obitelji. 2020. „Službena potvrda: nakon tri godine pravnih bitaka, životni partneri Mladen i Ivo postali su udomitelji i pružili dom za dvoje djece“. Dostupno na: <https://www.dugineobitelji.com/sluzbena-potvrda-nakon-tri-godine-pravnih-bitaka-zivotni-partneri-mladen-i-ivo-postali-su-udomitelji-i-pruzili-dom-za-dvoje-djece/>

¹¹⁸ Zakon o udomiteljstvu (NN 115/18, 18/22).

koje se ne temelji na primjeni zakonskih odredbi, već se temelji na mišljenju suda“.¹¹⁹

Na koncu je ovu situaciju razriješio Ustavni sud. Naime, u siječnju 2019., odmah po njegovu stupanju na snagu, Ustavnom sudu podneseno je više prijedloga za ocjenu ustavnosti Zakona o udomiteljstvu, među kojima i onaj Zagreb Pridea. U svom zahtjevu za ocjenom ustavnosti, naglasili_e smo, između ostaloga, da „izostavljanje životnih i neformalnih životnih partnera iz zakonske definicije udomiteljske obitelji onemogućava osobe koje se nalaze u istospolnoj zajednici, bilo u životnom ili neformalnom životnom partnerstvu, u pružanju usluge udomiteljstva. Na taj se način osobama u istospolnim zajednicama uskraćuje jednak status i jednake mogućnosti za ostvarivanje prava koje imaju osobe u braku i izvanbračnoj zajednici, a što predstavlja povredu načela jednakosti“ iz čl. 14. Ustava.

Ustavni sud je 29. siječnja 2020. donio odluku kojom je u suštini utvrdio da životni partneri i partnerice moraju moći postati udomitelji.¹²⁰ **Ustavni sud utvrdio je kako se izostavljanjem odnosno prešućivanjem određene društvene skupine iz prava na pristup udomiteljstvu stvara „generalne diskriminatorne učinke prema istospolno orijentiranim osobama koje žive u životnim i neformalnim životnim partnerstvima, što je ustavnopravno neprihvatljivo“.**

U toj odluci Ustavni sud „nije našao da su pri predlaganju i donošenju Zakona o udomiteljstvu izneseni uvjerljivi objektivni argumenti koji bi objašnjavali zašto je tako restriktivan pristup nužan, a napose u svjetlu činjenice da u odnosu na udomitelje-samce Zakonom nisu predviđena nikakva ograničenja u vezi s njihovim seksualnim preferencijama“. Pored toga, navodi se, „neosporna je činjenica da je (...) pripadnicima te iste društvene skupine u pravnom poretku Republike Hrvatske priznat pravni položaj 'zajednice obiteljskog života' s odgovarajućim pravnim učincima u raznim sferama života“. Ustavni sud je i naglasio kako je „a priori isključivanjem (prešućivanjem) pristupa određene društvene skupine usluzi udomiteljstva, i to bez objektivnih i argumentiranih razloga, umanjen potencijal udomiteljstva kao javne usluge s obzirom na to da je sužen krug osoba koje bi mogle zadovoljiti potrebe njezinih korisnika.“

Sud međutim nije ukinuo osporavane dijelove Zakona kako ne bi došlo „do praznine u postojećem modelu javne usluge udomljavanja“, ali je i istovremeno utvrdio kako „istospolnim zajednicama obiteljskog života ravnopravno sudjelovanje u svim aspektima društvenog života, što uključuje i pristup javnoj usluzi udomiteljstva, jamči Ustav i zakonodavni antidiskriminacijski okvir kojim se razrađuje ustavna vrednota ravnopravnosti spolova“.

¹¹⁹ Turčin, Kristina. 2020. „Sretan kraj dugotrajne sudske borbe: Istospolni partneri Ivo i Mladen udomili su dvoje djece“. *Jutarnji list*, 5. rujna 2020. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/sretan-kraj-dugotrajne-sudske-borbe-istospolni-partneri-ivo-i-mladen-udomili-su-dvoje-djece-15017346>

²⁰⁰ Odluka i Rješenje Ustavnog suda RH, Broj: U-I-144/2019 i dr. od 29. siječnja 2020. Dostupno na: <https://sljeme.usud.hr/usud/praksaw.nsf/Oo-luka.xsp?action=openDocument&documentId=C-12570D30061CE54C12585060030E2EC>

¹²¹ Dugine obitelji. 2020. „Sluzbena potvrda: nakon tri godine pravnih bitaka, životni partneri Mladen i Ivo postali su udomitelji i pružili dom za dvoje djece“. Dostupno na: <https://www.dugineobitelji.com/sluzbena-potvrda-nakon-tri-godine-pravnih-bitaka-zivotni-partneri-mladen-i-ivo-postali-su-udomitelji-i-pruzili-dom-za-dvoje-djece/>

¹²² Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike. 2021. *Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama zakona o udomiteljstvu*. Dostupno na: <https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=18797>

Ovom je odlukom Ustavni sud *de facto* utvrdio da se Zakon o udomiteljstvu, iako ne navodi izrijekom životne partnere i partnerice, mora tumačiti tako da ih uključuje ravnopravno kao i ostale udomitelje_ice.

Ivo Šegota i Mladen Kožić su u 2020. ponovo prošli kroz proces procjene, konačno s pozitivnim ishodom i udomili dvoje djece.¹²¹

No, unatoč odluci Ustavnog suda i presudi Upravnog suda, a kod izrade izmjena i dopuna Zakona o udomiteljstvu krajem 2021., nadležno ministarstvo i Vlada RH opet su životne partnere odbili izrijekom navesti. U obrazloženju kojim odbija inicijative za uključivanje životnih partnera_ica

u popis udomitelja_ica, Ministarstvo rada, mirovinskoga sustava, obitelji i socijalne politike formalistički je i birokratski navodilo kako „Ustavni sud Republike Hrvatske nije naložio izmjene Zakona o udomiteljstvu, već je utvrdio da su nadležna tijela dužna tumačiti i primjenjivati odredbe Zakona o udomiteljstvu na način koji će svim osobama pod jednakim uvjetima omogućiti sudjelovanje u javnoj usluzi udomljavanja, dakle, neovisno o tome živi li potencijalni udomitelj u životnom ili neformalnom životnom partnerstvu.“¹²²

Ovakvu političku odluku Ministarstva smatramo neprihvatljivom i diskriminatornom. Iako u praksi, a slijedom odluke Ustavnog suda, životni i neformalni životni partneri_ice stječu licencu udomitelja_ica, njihovo opetovano isključivanje i prešućivanje u Zakonu duboko je ponižavajuće i omalovažavajuće. Također, stvara se osjećaj pravne nesigurnosti, a u javnost šalje poruka da su istospolne obitelji drugog reda.

Preporuke za unapređenje prava LGBTIQ osoba u području socijalne skrbi

1. Izmjenama i dopunama Zakona o udomiteljstvu unijeti odgovarajuće dopune značenja pojmo-va *tradicionalno udomiteljstvo, udomiteljstvo kao zanimanje i srodničko udomiteljstvo* kako bi obuhvaćale životne partnere_ice i neformalne životne partnere_ice, odnosno sve *dugine obitelji*.

2. Otkloniti sve prepreke trans osobama za pristup svim javnim uslugama socijalne skrbi kroz izmjene i dopune zakona ili izradu posebnog zakonskog propisa.

3. Obvezati stručne službe izvršne vlasti za izradu sveobuhvatne procjene potreba socijalne skrbi u vezi rada s trans osobama. Temeljem procjene potrebâ, osigurati dodatno stručno obrazovanje ili usavršavanje stručnjaka_kinja, kako bi se trans osobama osigurao pristup pravima iz sustava socijalne skrbi kao i zadovoljavanje njihovih specifičnih potreba.

4. Dopuniti Nacionalni plan borbe protiv siromaštva i socijalne isključenosti za razdoblje od 2021. do 2027. godine odredbama koje se odnose na LGBTIQ osobe i prepoznati ih kao ranjivu manjinsku skupinu izloženu većem riziku od siromaštva, isključenosti i segregacije.

5. Istražiti potrebe starijih LGBTIQ osoba te donijeti odgovarajuće mjere za suzbijanje socijalne izolacije LGBTIQ osoba u starijoj životnoj dobi. Povećati dostupnost izvaninstitucionalnih oblika skrbi, educirati osoblje i poduprijeti rad gerontoloških centara za pružanje usluga starijim LGBTIQ osobama.

6. Osigurati da se kroz obrazovanje i/ili dodatnu edukaciju socijalnih radnika_ca učine pomoci o potrebama LGBTIQ osoba koje su žrtve obiteljskog nasilja i nasilja u vezama.

7. Otkloniti sve prepreke za dostupnost sigurnih prostora i skloništa za trans osobe žrtve obiteljskog nasilja i nasilja u vezama, a posebno omogućiti trans ženama prihvata u sva skloništa za žene.

8. U slučaju obiteljskog nasilja protiv LGBTIQ djece i mladih osigurati hitne mjere potpore za stambeno zbrinjavanje kroz život u zajednici vršnjaka i vršnjakinja za vrijeme školovanja i/ili studiranja.

9. Učiniti značajne pomake za stvaranje svijesti o potrebama LGBTIQ djece i mladih, o načinu rada s LGBTIQ djecom i mladima te mjerama intervencije u obitelji u kojima se dešava nasilje protiv LGBTIQ djece. To se posebno odnosi na obrazovanje ili dodatnu edukaciju socijalnih radnika_ica, psihologa_inja i drugih djelatnika_ica centara za socijalnu skrb i socijalnih ustanova. Uz to,

potrebno je osigurati programe edukacija udomiteljskih obitelji za brigu i rad s LGBTIQ djecom.

10. Uvesti LGBTIQ mlade žrtve obiteljskog nasilja i LGBTIQ beskućnike_ice kao prioritet u programu korištenja nekretnina koje su pravomoćnom presudom dodijeljene u korist RH.

11. Osigurati hitne mjere financijske potpore za mlade LGBTIQ osobe u vremenu njihove nezaposlenosti u slučajevima u kojima su ih roditelji dužni uzdržavati nakon punoljetnosti, ali to odbijaju činiti. U istim slučajevima dugoročno osigurati uzdržavanje LGBTIQ mladih i djece od strane njihovih zakonskih roditelja_ica ili skrbnika_ica.

6. Pravo na pristup zdravstvenoj zaštiti bez diskriminacije

Diskriminacija po osnovi rodnog identiteta, rodnog izražavanja i spolne orijentacije te zdravstvenog stanja, uključujući i HIV+ status, zabranjena je u području zdravstvene skrbi i zdravstvenog osiguranja temeljem općeg antidiskriminacijskog propisa, Zakona o suzbijanju diskriminacije (čl. 8., st. 3. i 4). Osim općih odredbi o zabrani diskriminacije, ne postoje drugi propisi na koje bi se LGBTIQ osobe mogle pozvati kako bi ostvarile prilagođen i nediskriminatoran pristup uslugama javne zdravstvene zaštite. Posebno valja istaknuti trans osobe koje nemaju pristup cjelovitoj zdravstvenoj zaštiti.

U Nacionalnom planu razvoja zdravstva za razdoblje 2021. - 2027.¹²³ ponovno su izostavljeni pojmovi spolne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja. Također, u planu nisu predviđene nikakve mjere kojima bi se osigurala dostupnost specifičnih oblika zdravstvene zaštite za LGBTIQ osobe. Iako se kao prioritet javne politike na području zdravstva i zdravstvene skrbi navodi „unaprjeđnje zdravstvene zaštite za ranjive skupine“, upitno je hoće li se u narednom razdoblju prepoznati potrebe LGBTIQ osoba s obzirom da se ne spominju nikakvi programi za LGBTIQ osobe

¹²³ Ministarstvo zdravstva. 2021. *Nacionalni plan razvoj zdravstva za razdoblje od 2021. do 2027.* Dostupno na: <https://zdravlje.gov.hr/nacionalne-strategije/1522>

(osim onoga koji se odnosi na prevenciju HIV/AIDS-a).

U nedostatku primjerene i prilagođene skrbi i zaštite u javnom zdravstvu, LGBTIQ osobe oslanjaju se na već postojeće organizacije i/ili pojedine stručnjake_inje u području mentalnog zdravlja i prevencije spolno prenosivih bolesti. LGBTIQ organizacije i njihovi_e vanjski_e suradnici_e u direktnom radu s LGBTIQ osobama, njihovim obiteljima, prijateljima_cama razvile su izvaninstitucionalne programe psihosocijalne pomoći žrtvama nasilja i diskriminacije, kao i programe podrške u procesu *coming outa*, samoprihvatanja i izgradnje osobnog identiteta te razvoja dobrih odnosa s roditeljima_icama i unutar obitelji. Neki od tih programa podrške pružaju se kroz individualni pristup, a neki kroz nadziranu grupu vršnjačke pomoći. Posebno je važno osnažiti LGBTIQ mlade i djecu u suočavanju s društvenom stigmom, homofobijom, bifobijom i transfobijom i drugim problemima. Dostupnost tih programa ne ovisi samo o tome znaju li mlade LGBTIQ osobe o postojanju takvih programa, već često i o suglasnosti roditelja_ica. Takvu vrstu podrške i zaštite mentalnog zdravlja unutar javnog sustava, LGBTIQ osoba može dobiti i preko preporuke druge LGBTIQ osobe ili LGBTIQ organizacije.

LGBTIQ organizacije

Podrška i zaštita metalnog zdravlja

Zagreb Pride

Javno zagovaranje prava LGBTIQ+ zajednice; pravna i psihološka pomoć u slučaju diskriminacije i/ili zločina iz mržnje; ostvarenje prava iz životnog partnerstva; savjetovanja; provođenje edukacija i istraživanja.

telefon: 01 580 6560

email: info@zagreb-pride.net

LGBT Centar Split

Psihološka i pravna podrška; kulturni edukativni i društveni programi.

email: lgbtcentarsplit@gmail.com

email: savjetovanje.gss@gmail.com

Lezbijska organizacija Rijeka "LORI"

Psihološka podrška za LGBTIQ+ osobe; edukacije pružatelja_ica usluga.

telefon: 051 212 186

email: loricure@yahoo.com

Dugine obitelji

Psihosocijalna i pravna podrška za LGBTIQ+ roditelje, oni koji to žele postati i njihove obitelji

email: info.dugineobitelji@gmail.com

kolekTIRV

Individualna i grupna psihološka podrška za trans, interpolne i rodno varijantne osobe.

telefon: 095 407 2841

email: info@kolektiv.hr

Iskorak

Online savjetovanje; testiranje na HIV i sifilis; podrška osobama koje žive s HIV-om.

telefon: 091 2444 666

email: info@iskorak.hr

Centar za ženska prava – Ženska soba

Psihološka i pravna podrška u slučaju seksualnog nasilja.

telefon: 01 611 9444

email: savjetovaliste@zenskasoba.hr

Medicinski i srodni fakulteti te visoke škole koji obrazuju buduće stručnjake_inje koji_e će se baviti zaštitom zdravlja LGBTIQ osoba pokazuju malo interesa prema znanju i iskustvima rada s LGBTIQ osobama i dosadašnjeg rada LGBTIQ udruga. Za razliku od studijskih programa psihologije na većini sveučilišta i fakulteta, Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu do sada nije pokazao interes za iskustvima i potrebama LGBTIQ osoba u zaštiti njihovog zdravlja. Nije nam poznato je li na tom fakultetu, ili bilo kojem drugom medicinskom fakultetu, održano predavanje vezano uz zdravlje LGBTIQ osoba s aspekta njihovih potreba. Radi se o obeshrabrujućem pristupu očuvanju zdravlja i temeljnih prava LGBTIQ osoba koji se očituje i u manjku znanstvenih istraživanja o potrebama LGBTIQ osoba u području zdravlja, a koje se ne odnosi isključivo na spolno prenosive bolesti.

Direktnom komunikacijom s članicama_ovima i korisnicima_icama Zagreb Pridea i partnerskih organizacija, zaključili_e smo da se LGBTIQ osobe često raspituju za preporuke o podržavajućim i prijateljskim liječnicima_ama opće i obiteljske medicine, dentalne medicine te specijalistima_kinjama ginekologije i psihijatrije. Česti su i upiti u vezi sa seksualnim i reproduktivnim zdravljem. Trans osobe redovno traže preporuke za podržavajuće, prijateljske i stručne osobe iz svih područja zaštite zdravlja, a posebno iz onih područja koja se tiču dobivanja suglasnosti za promjenu upisa spola u osobnim dokumentima. Specifična je potreba LGBTIQ djece, adolescenata_ica i mladih za zaštitu mentalnog zdravlja zbog nasilja i diskriminacije kojima su te mlade osobe izložene. One se često javljaju i za podršku tijekom autanja obiteljima ili prijateljicama_ima.

Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova u svojim izvješćima¹²⁴ ukazuje na normativni deficit u regulaciji prava trans osoba te na disperziju odredbi kojima se osigurava ostvarenje zagarantiranih prava. U svakom izvješću se nedvojbeno vidi **neprekidan trend uskraćivanja zdravstvenih usluga od pojedinih kliničkih bolničkih centara, odnosno odbijanje pružanja operativnih zahvata na teret HZZO-a**, unatoč tome što su u prošlosti evidentirani usporedivi slučajevi kod kojih su zahvati obavljani na trošak sredstava obveznog zdravstvenog osiguranja. **Nadalje, u pandemijskim uvjetima života 2020. i 2021. povećao se broj pritužbi kako zbog uskraćivanja pristupa zdravstvenim uslugama, odnosno njihove nedostupnosti ili osjetno otežane dostupnosti, tako i zbog sporosti Nacionalnog zdravstvenog vijeća pri donošenju mišljenja o promjeni spola ili života u vlastitom rodnom identitetu.**

Problemi trans osoba u zdravstvenom sustavu zanemareni su pristupom uniformnosti u tretiranju različitih kategorija pacijenata_ica, odnosno nejednakim postupanjem prema osobama u jednakim ili usporedivim situacijama. Ovakvo postupanje ne samo što je nepravedno već je i

¹²⁴ Izvješća o radu Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova dostupna su na: https://www.prs.hr/cms/posts_all/1/36

¹²⁵ Županijski sud u Dubrovniku, Odluka br. Gž 628/2021-2, od 13. listopada 2021.

protuzakonito. Stoga je odlučujući po tužbi jedne trans osobe Županijski sud u Dubrovniku u listopadu 2021. to i potvrdio presudom¹²⁵ te osudio HZZO za diskriminaciju i uznemiravanje. Nakon pravomoćnosti te presude operativni zahvati bi se trebali ponovno pokrivati iz sredstava obveznog zdravstvenog osiguranja, tj. na teret HZZO-a u slučaju kada osobni dokumenti sadrže promijenjenu oznaku spola. Ipak, i dalje se vidi odbojnost ustanova u pružanju zaštite trans osobama kroz cijeli postupak, odnosno sklonost pružanju prilagođene zdravstvene zaštite tek nakon što se njeni_e korisnici_e uvrste u binarni poredak rodnih varijacija.

6.1 Zdravstvena skrb za trans osobe – iskustva iz prakse

Trans osobe nemaju pristup cjelovitoj zdravstvenoj zaštiti za svoje specifične potrebe. **Područje zdravstvene zaštite prividno je regulirano i u potpunosti neprilagođeno pravima i potrebama transrodnih osoba.**

U Hrvatskoj se zakonsko priznanje roda očituje kroz promjenu oznake spola i/ili osobnog imena u osobnim dokumentima (nije obavezno). Postupak promjene oznake spola uređen je odredbama tri različita zakona (Zakon o zdravstvenoj zaštiti, Zakon o državnim maticama i Zakon o osobnom imenu), jednog podzakonskog akta (Pravilnik o načinu prikupljanja medicinske dokumentacije te utvrđivanje uvjeta i pretpostavki za promjenu spola ili o životu u drugom rodnom identitetu) i dva posebna dodatka (Lista stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama¹²⁶ i Stručne smjernice za izradu mišljenja zdravstvenih radnika i psihologa o utvrđivanju uvjeta i pretpostavki za promjenu spola i života u drugom rodnom identitetu) što cijeli postupak čini težim za osobe čiji rodni identitet većinski nije prihvaćen u ovom društvu. Detaljnije o ovim propisima i postupku

¹²⁶ Lista stručnjaka koji imaju iskustva u radu s transseksualnim osobama, Narodne novine br. 59/15

promjene oznake spola v. u 3.4. Pravo na zakonsko priznanje roda i samoodređenje spola.

Važno je za naglasiti kako je nemoguće da osoba ostvari svoj rodni identitet bez psihijatrijske dijagnoze čime je pravno onemogućeno da osoba živi i bude prepoznata u spolu i rodu s kojim se identificira.

Za promjenu upisa spola, trans osobe moraju dobiti suglasnost nadležne osobe iz područja zdravstvene zaštite i socijalne skrbi, te dva pozitivna mišljenja – jednog političkog tijela i jednog stručnog tijela. Postojeća skrb i zaštita za transrodne osobe svedena je na osobni profesionalni interes pojedinih stručnjaka_kinja iz područja medicine i mentalnog zdravlja.

Trans osobama dostupna je hormonalna terapija. Nakon pozitivne procjene psihologa_inje i psihijatra_ice, osoba se može javiti na

endokrinologiju kako bi započela s hormonalnom terapijom. Preglede i pretrage potrebne za hormonalnu terapiju za sada pokriva Hrvatski zavod za zdravstveno osiguranje (HZZO), međutim, troškove samih hormona osoba plaća sama do upisa promjene oznake spola u osobnim dokumentima.

Za zaključiti je kako ne postoji jasna politika zdravstvene zaštite koja se odnosi na medicinsku i/ili operativnu prilagodbu spola kao i općenito zdravstvena politika koja se odnosi na zdravstvenu zaštitu trans osoba. Potrebno je stoga hitno i u najkraćem roku dopunom Nacionalne strategije za zdravstvo osigurati razinu zdravstvene zaštite i skrbi za trans osobe kakvu preporučuje Svjetska strukovna organizacija za zdravlje transrodnih osoba temeljem dokumenta *Standardi skrbi za zdravlje transrodnih i rodno varijantnih osoba iz 2022.*¹²⁷

¹²⁷ Coleman, Eli, et al. 2022. „Standards of Care for the Health of Transgender and Gender Diverse People, Version 8”. *International Journal of Transgender Health*, 23(S1), 1-260. Dostupno na: <https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/26895269.2022.2100644> (Za prijašnju, sedmu verziju, izvorno iz 2012., dostupan je i hrvatski prijevod u izdanju Ženske sobe: http://zenskasoba.hr/wp-content/uploads/2014/12/Standardi_skrbi_za_zdravlje%20transpolnih_transrodnih_i_rodno_nenormativnih_osoba.pdf)

Glasovi trans i nebinarnih osoba

Iz istraživanja udruge koleKTIRV za promicanje i zaštitu prava trans, interspolnih i rodno varijantnih (TIRV) osoba temeljenom na prikupljanju direktnih, osobnih iskustava putem intervjua s trans i rodno varijantnim osobama.¹²⁸

¹²⁸ Hodžić, Amir. 2020. *Izveštaj istraživanja o pravnom priznanju roda u Republici Hrvatskoj 2020. godine*. Zagreb: TransAid, str. 15-16. Dostupno na: https://kolektiv.hr/wp-content/uploads/2020/11/PPR_Istrazivanje_2020.pdf

„Problem s Pravilnikom je to što se trans osobe obvezuje na posjete psihijatru i psihologu, što je nekako opet jedna ogromna diskriminacija i samo po sebi pojačava tu stigmiju trans osoba u društvu na koje se većinski gleda kao na ljude koji su bolesni, a onda ovo tome samo nadodaje.“

„Ja nekako imam osjećaj da meni još uvijek nije jasno sve što trebam napraviti da prođem tu proceduru. Ne vidim je kao pristupačnu, nikako. Vidim je kao vrlo moralno uvjetovanom i medicinski uvjetovanom. Vidim je kao da ne vrijedi moja vlastita riječ odnosno dojam sebe i da traži samo mišljenje nekih drugih osoba koje me ni ne poznaju.“

„Problem je kod doktora isto. Bila sam na operaciji za žuč, isto, stavili su me u posebnu sobu. To je poseban slučaj, ako ćemo o tome raspravljat, kak je to ispalo. Nisu me htjeli

staviti sa ženama, nisu me mogli staviti s muškima, jer to ne smiju, i stavili su me u posebnu sobu, ko da sam... kao da imam neku zarazu. To je obična laparoskopija... Dakle, svagdje diskriminacija.“

„Da, nisam dobila medicinsku pomoć koju sam trebala i zbog toga sam patila još narednih godinu dana jer sam trebala ići kod privatnih doktora da mi riješe tu bol koja mi je nastavila u ruci jer mi u hitnoj nisu pružili potrebnu medicinsku pomoć koju su trebali u tom trenutku, što je definitivno imalo veze sa mojim rodnom, to se apsolutno vidjelo.“

„(...) nije to nužno bitno meni jer ja znam što sam ja, meni ne treba slovo da mi to potvrdi, ali stvar je u tome da i... da i sad kad čujem da trebam negdje dati osobnu, i kad znam da piše ono Ž, a hoću povratiti. Ja imam osjećaj da ništa ne piše na toj osobnoj osim toga Ž i da je preko cijele osobne samo to slovo. Ovaj, i meni je nekako... Ne osjećam se slobodnim iz nekog razloga... Kad dajem te dokumente, osjećam se nekako golo i osjećam se da oni vide samo to i da je cijela moja osoba nakon toga šta vide da sam trans... ništa više nije važno. Ja sam samo trans. Tako da... više je to jednostavno nekako... i zbog mene, ali velikim, većim, većim djelom samo, ovaj, radi svijeta kakav je.“

„Vjerujem u pravo na samoodređenje i mislim da bi to trebala biti čista birokracija da se dođe u matični ured isto kao što se mijenja ime, bez nekakvih velikih zavrzlama, tako se i oznaka spola treba onda moći promijeniti, samo tako u matičnom uredu da se napiše izjava, to bi trebalo biti dovoljno za punoljetnu osobu koja je jednostavno poslovno sposobna, nema nikakve kriminalne dosjee ili ne znam što. Ali makar i to je upitno da li je potrebno. Trebalo bi definitivno biti samo na razini matičnog ureda, a ne uplitanja tolikih stručnjaka i grana medicine.“

Preporuke za unapređenje prava LGBTIQ osoba u području zdravstvene zaštite

- 1. U sklopu Nacionalnog plana za razvoj zdravstva uključiti i izraditi poseban, cjelovit i sveobuhvatan nacionalni program zdravstvene zaštite koja se odnosi na LGBTIQ osobe, s posebnim naglaskom na zdravstvenu zaštitu trans i rodno varijantnih osoba koji će se temeljiti na najnovijem izdanju Standarda skrbi za zdravlje transrodnih i rodno varijantnih osoba Svjetske strukovne organizacije za zdravlje transrodnih osoba (WPATH).**
- 2. Osigurati dodatno stručno obrazovanje ili usavršavanje stručnjaka_inja kako bi se ostvario odgovarajući standard zdravstvene zaštite za LGBTIQ osobe, s posebnim naglaskom na trans osobe.**
- 3. Kroz izmjene i dopune zakona i/ili posebnog zakonskog propisa o poštovanju i zakonskom priznanju rodnog identiteta i samoodređenju spola osigurati pravo na dostupnost cjelovite i cjeloživotne zdravstvene zaštite i svih željenih i neuvjetovanih medicinskih postupaka za prilagodbu spola.**
- 4. Zabraniti svako nečovječno postupanje na štetu drugih osoba i njihovog tjelesnog integriteta zbog njihovih spolnih karakteristika, uključujući sve oblike nepotrebnih kirurških zahvata bez isključivog pristanka same osobe.**

5. Omogućiti slobodno planiranje LGBTIQ obitelji, kao i svih drugih obitelji, bez diskriminacije bilo koje vrste u području zdravstvene zaštite, uključujući i besplatnu medicinski pomognutu oplodnju za osobe u životnom partnerstvu.

6. Učiniti sredstva i postupke za kontrolu rađanja, kao i sredstva za zaštitu od spolno prenosivih bolesti, uključujući i antiretrovirusnu profilaksu prije izlaganja (PrEP) u prevenciji HIV/AIDS-a, dostupnima za sve osobe. Posebno je važno da su ta sredstva besplatna i dostupna mladima, nezaposlenim i/ili socijalno ugroženim osobama. PrEP treba postati dostupan bez potrebe plaćanja dopunskog zdravstvenog osiguranja.

7. Zakonom zabraniti sve oblike tzv. „konverzivne terapije“ kroz zdravstveni sustav i izvaninstitucionalne oblike terapija te propisati zakonske kazne i sankcije strukovnih organizacija za osobe koje je promiču ili pokušavaju provesti.

8. Dokinuti diskriminaciju gej i biseksualnih muškaraca i muškaraca koji imaju seksualne odnose s muškarcima u postupcima darivanja krvi.

7. Pravo na pristup obrazovanju i obrazovanje bez diskriminacije

Zakon o suzbijanju diskriminacije (čl. 1 i čl. 8) zabranjuje svaki oblik diskriminacije u obrazovanju, znanosti i sportu, uključujući diskriminaciju po osnovi spolne orijentacije, rodnog identiteta i rodnog izražavanja. Zakon o ravnopravnosti spolova (čl. 14) smatra sadržaje koji su vezani uz ravnopravnost spolova integralnim i obaveznim dijelom predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog odgoja i obrazovanja, cjeloživotnog obrazovanja i usavršavanja, a to se odnosi i na sadržaje koji se tiču spolne orijentacije, rodnog identiteta i izražavanja. Ovaj zakon obavezuje tijela nadležna za obrazovanje na uklanjanje neravnopravnosti utemeljenih na rodnim stereotipima na svim razinama. Uz to, Zakon o ravnopravnosti spolova nalaže da sve ustanove, uključujući i obrazovne ustanove, moraju u svjedodžbama, certifikatima, licencijama i diplomama sadržavati jezične oznake „muškog i ženskog roda“ u skladu sa spolom upisanim u dokumentima.

Prema Pravilniku o pedagoškoj dokumentaciji i evidenciji te javnim ispravama u školskim ustanovama¹²⁹ školske svjedodžbe i druge javne isprave (potvrde i uvjerenja) više ne sadrže rubriku u kojoj se iskazuje spol učenika_ice te imena roditelja_ica ili skrbnika_ica (čl. 48.). Taj podatak ostaje zapisan

129 Pravilnik o pedagoškoj dokumentaciji i evidenciji te javnim ispravama u školskim ustanovama (NN 42/2017, NN 76/2019).

samo u temeljnoj evidenciji, točnije u matičnoj knjizi za učenike_ice osnovnih i srednjih škola. Iako ova promjena nije učinjena s posebnom namjerom da zaštiti privatnost trans osoba ili djece čiji su roditelji osobe istog spola, **obrasci za svjedodžbe i druge javne isprave u primjeni od školske godine 2017./2018., ipak donekle osiguravaju nešto veću zaštitu LGBTIQ osoba od diskriminacije kao i zaštitu njihove privatnosti.**

Iako se obrazovanje u Hrvatskoj često ističe kao glavni prioritet javnih politika, u izvještajnom razdoblju svjedočimo otežanom donošenju i provođenju javnih politika u obrazovanju, a posebno kada su u pitanju obrazovni programi koji se odnose na temu seksualnosti te ljudskih i građanskih prava. **Donositelji_ice odluka do sada nisu usvojili_ice nijedan program, smjernicu ni regulativu koja se izravno odnosi na spolnu orijentaciju i/ili rodni identitet kao na zakonom prepoznate i zaštićene osnove za zabranu od diskriminacije.** Ne postoji usvojen program koji se tiče suzbijanja homofobije, bifobije i transfobije u školama, osim u slučajevima kada se izvaninstitucionalno provodi u suradnji s udrugama civilnog društva i to isključivo uz dobru volju ravnatelja_ica škola.

Kad je u pitanju visoko obrazovanje, otvorenost prema LGBTIQ temama je nešto veća, a LGBTIQ udruge civilnog društva uspješno surađuju sa sveučilištima u Zagrebu i Rijeci. Izrađuju se i publiciraju znanstveni radovi i doktorati na temu roda, spolne orijentacije, rodnog identiteta te drugih tema koje se odnose na LGBTIQ osobe. I dalje, nažalost, izostaju nastavni sadržaji, kolegiji, bilo obavezani bilo izborni, kojima su u središtu LGBTIQ teme. Jedina iznimka koja nam je poznata je izborni kolegij „Rod, seksualnost, identiteti – od opresije do ravnopravnosti“ na Sveučilištu u Rijeci koji se provodi u sklopu dodiplomskog studija kulturologije od akademske godine 2019./2020.¹³⁰

Usprkos zakonskoj zabrani diskriminacije LGBTIQ osoba, a s obzirom na neprovođenje planova koji imaju za cilj smanjenje homofobije, bifobije i transfobije u obrazovnom sustavu, **osnovno znanje i stavovi o LGBTIQ osobama formiraju se vrlo često u sklopu vjeronauka koji se, za razliku od građanskog odgoja i obrazovanja, sustavno provodi u javnim školama.**

¹³⁰ Više na: <https://uniri.hr/vijesti/rod-seksualnost-identiteti-od-opresije-do-ravnopravnosti/>

7.1 Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – vjeronauk

Nastava vjeronauka je izborni predmet koji se u javnim školama provodi temeljem ugovora Republike Hrvatske s vjerskim zajednicama. Dok u srednjim školama postoji izbor između pohađanja nastave vjeronauka ili etike, u osnovnim školama takav izbor ne postoji, pa djeca koja ne pohađaju vjeronauk imaju tjedno jedan školski sat manje u odnosu na djecu koja vjeronauk pohađaju. Većina djece i mladih pohađa vjeronauk (84% prema podacima Ministarstva obrazovanja iz 2022.¹³¹, najmanje u Istarskoj županiji), najčešće rimokatolički vjeronauk (RKT vjeronauk).

U osnovnim školama postoje veliki društveni i institucionalni pritisci na pohađanje nastave RKT vjeronauka. Taj pritisak se očituje uvjetovanjem sudjelovanja u vjerskim obredima (sakramentima). Naime, kod katoličkih vjernika_ica najmanje tri¹³² takva obreda događaju se (u pravilu) između 8. i 14. godine života, a sudjelovanje u tim obredima je ključno, između ostaloga i da bi osoba u odrasloj dobi mogla dobiti suglasnost vjerskog autoriteta za sklapanje braka u vjerskom obliku. Mnogi_ e roditelji_ ce pristaju da im dijete pohađa nastavu vjeronauka zbog toga što brojna djeca koja ne pohađaju vjeronauk nemaju zamjensku nastavu te to vrijeme provode bez primjerenog školskog ili nastavničkog nadzora. Primjerice, prema istraživanju koje je 2020. provela Marijana Mohorić s Teološko-katehetskog odjela Sveučilišta u Zadru, 42% ispitanih 750 učenika_ica u dobi od 15 do 19 godina na području Zadarske nadbiskupije vjeronauk pohađa zbog pritiska okoline ili roditelja_ica.¹³³

Od svih predmeta koji se podučavaju u školama, učenici_ ceo homoseksualnosti najčešće uče na vjeronauku. Prema istraživanju iz 2018. godine¹³⁴ u kojem je sudjelovalo 239 učenika_ catri gimnazije i tri strukovne škole u Zagrebu, više od 2/3 ispitanih ističe kako o homoseksualnosti najčešće uče na satu vjeronauka (75%) i etike (73%), a tek potom sociologije i psihologije (50%). Analiza sadržaja osnovnoškolskih i srednjoškolskih udžbenika iz RKT vjeronauka pokazuje da kao **mnoge informacije o homoseksualnosti učenice_ i dobivaju informaciju da je ona „neistraženo ljudsko stanje“, „protivno naravnom zakonu“ te da se „homoseksualni čin ni u kom slučaju ne smije odobriti“.**¹³⁵

¹³¹ Ščurić, Ramona. 2022. „Vjeronauk najmanje pohađaju učenici u Istri: 'Mislim da bi on trebao biti samo u crkvi'“. *Srednja.hr*, 23. siječnja 2022. Dostupno na: <https://www.srednja.hr/novosti/vjeronauk-na-roman-ic-pohadaju-ucenici-u-istri-mislim-da-bi-on-trebao-biti-samo-u-crkvi/>

¹³² Sakrament ispovijedi ("pomirenje", "pokora", "konfesija"), euharistije ("sveta pričest") i krizme ("sveta potvrda").

¹³³ Bajruši, Robert. 2020. „Čak 42% tinejdžera na vjeronauk ide zbog pritiska obitelji, većina ih podržava sve čemu se Crkva protivi“. *Jutarnji list*, 12. rujna 2020. Dostupno na: <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/cak-42-tinejdzera-na-vjeronauk-ide-zbog-pritiska-obitelji-vecina-ih-podrzava-sve-cemu-se-crkva-protivi-15018532>

¹³⁴ Kuliš, Ivan i Dora Petrović. 2018. "Istraživanje povezanosti nekih obrazovnih faktora i stavova srednjoškolaca o osobama homoseksualne orijentacije". *Psychē - časopis Kluba studenata psihologije „STUP“*, 1(1), str. 9-16. Dostupno na: https://www.crol.hr/images/kulis_petrovic_1.pdf

¹³⁵ Više o sadržaju koji se odnosi na izborni predmet vjeronauka vidi: Brumen, Sanda. 2012. *LGBT tematika u udžbenicima za srednju i osnovnu školu*. Zagreb: Lezbijska grupa Kontra, str. 64.

¹³⁶ Kovačić, Marko i Martina Horvat. 2016. Od podanika do građanina: razvoj građanske kompetencije mladih. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, GONG. Dostupno na: <http://idiprints.knjiznica.idi.hr/507/1/Od%20podanika%20do%20gradana.pdf>

¹³⁷ Baketa, Nikola, Kosta Bovan i Jelena Matić Bojić. 2021. *Istraživanje političke pismenosti učenika završnih razreda srednjih škola u Republici Hrvatskoj – istraživački izvještaj za 2021. godinu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu. Dostupno na: http://goo.hr/wp-content/uploads/2021/05/politicka_pismenost_ucenika_i_ucenica_2021_istrazivacki_izvjestaj.pdf

Takvo učenje poklapa se sa stavom mnogih učenika_ica završnih razreda srednjih škola o homoseksualnosti, iako je vidljiv i pomak u pravcu više prihvaćanja i znanja u odnosu na prethodno desetljeće. Prema istraživanju GOOD Inicijative i Instituta za društvena istraživanja iz 2015., gotovo polovica maturanata_ica (48%) smatrala je da je homoseksualnost neka vrsta bolesti.¹³⁶ Šest godina kasnije taj je udio ipak pao, ali je i dalje vrlo visok. Naime, prema istraživanju¹³⁷ političke pismenosti učenika_ica završnih razreda srednjih škola koje je proveo tim znanstvenika_ca s Instituta za društvena istraživanja na nacionalno reprezentativnom uzorku 1122 učenika_ca završnih razreda srednjih škola tijekom školske godine 2020./2021., **33,9% ispitanih se u potpunosti ili uglavnom slaže s tvrdnjom da je homoseksualnost neka vrsta poremećaja ili bolesti.**

Budući da sadržaj školskog vjeronauka potiče na stvaranje negativnih stavova o LGBTIQ osobama, te uzimajući u obzir i sekularni karakter RH koji je temeljen na ustavnom načelu odvojenosti državnih/javnih i vjerskih ustanova, Zagreb Pride zagovara da se nastava vjeronauka provodi isključivo u vjerskim ustanovama.

7.2 Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – sveobuhvatna seksualna edukacija

Zdravstveni odgoj trebao je krenuti s provedbom u školskoj godini 2012./2013., međutim, pošto Vlada RH nije provela odgovarajuću javnu raspravu o njegovom sadržaju, **odlukom Ustavnog suda RH (NN 63/13) privremeno je povučen**. Kurikulum međupredmetne teme Zdravstveni odgoj (2012.) sadržavao je modul „Spolno/rodna ravnopravnost i spolno odgovorno ponašanje“ koji je, unatoč nedostacima, obuhvaćao i LGBTIQ teme. Zdravstveni odgoj u tom obliku nije međutim zaživio u hrvatskim školama. Program Zdravstvenog odgoja je potom u potpunosti povučen iz škola, s najavom da će ga zamijeniti novi model.

Godine 2018. pristupilo su uvođenju eksperimentalnog programa „Škola za život“ dio kojega je i međupredmetna tema Zdravlje. No, Kurikulum za međupredmetnu temu Zdravlje za osnovne škole i srednje škole u Republici Hrvatskoj¹³⁸ sveo je tematiku spolnosti na minimum, izbačene su teme spolni/rodni stereotipi, rodna ravnopravnost, seksualne i rodne manjine te promicanje pozitivnih stavova prema seksualnosti među mladima. Fokus je na biološkim i fiziološkim aspektima ljudske seksualnosti, a nimalo na društvenim i kulturnim. Osim toga, sustavno praćenje uspješnosti provedbe na nacionalnoj razini ne postoji, a za nastavnike_ice nisu pripremljeni priručnici niti su provođene intenzivne edukacije.¹³⁹

Unatoč preuzetim obvezama i potrebama mladih, u Hrvatskoj ne postoji nikakav osmišljen i sustavan program rodno osviještenog odgoja i obrazovanja niti sveobuhvatne seksualne edukacije pa ni edukacije koja bi obrađivala LGBTIQ identitete i potrebe LGBTIQ mladih. Korake u ovom pravcu najavili su za sad jedino Rijeka, Varaždin i Sisak.¹⁴⁰

Istraživanje javnog mnijenja iz 2021.¹⁴¹ pokazuje da postoji vrlo visoka podrška za uvođenje sveobuhvatnog seksualnog obrazovanja u škole. Naime, 78% građana_ki smatra da ga svakako treba uvesti u obrazovne programe, a njih 72% kaže da to obrazovanje treba biti obavezno.

Godine 2021. *Reci.hr*, portal za seksualno i reproduktivno zdravlje i prava, uz podršku tridesetak organizacija civilnog društva među kojima i Zagreb Pridea, pokrenuo je inicijativu i peticiju sa zahtjevom za uvođenje sveobuhvatnog seksualnog obrazovanja u škole kao

¹⁴² Redakcija *Reci.hr*. 2021. „Peticija za seksualno obrazovanje u školi: Država je dužna zaštititi djecu i mlade od seksualnog nasilja“. Dostupno na: <https://reci.hr/aktualno/politike/peticija-za-seksualno-obrazovanje-u-skole-drzava-je-duzna-zastiti-ti-djecu-i-mlade-od-seksualnog-nasilja/>

¹⁴³ Štambuk, Marina. 2022. *Iskustva i potrebe mladih LGBTIQ osoba u Hrvatskoj: izvještaj o rezultatima istraživanja*. Rijeka: LORI. Str. 42. Dostupno na: <https://lori.hr/za-skinuti/iskustva%20i%20potrebe%20mladih%20LGBTIQ%20osoba%20u%20Hrvatskoj.pdf>

¹³⁸ Kurikulum za međupredmetnu temu Zdravlje za osnovne škole i srednje škole u Republici Hrvatskoj (NN 10/2019). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_212.html

¹³⁹ Više na: <https://www.hood.hr/2020/02/tematski-clanak-pariter-zasto-je-cjelovita-seksualna-edukacija-vazna/>

¹⁴⁰ Redakcija *Reci.hr*. 2022. „Zdrave veze: Rijeka, Varaždin i Sisak u zagovaranju uvođenja cjelovite seksualne edukacije u školama“. Dostupno na: <https://reci.hr/aktualno/zdrave-veze-rijeka-varazdin-i-sisak-u-zagovaranju-uvodenja-cjelovite-seksualne-edukacije-u-skolama/>

¹⁴¹ *IPSOS za CESI*. Dostupno na: <http://www.cesi.hr/istrazivanje-cesi-i-ipsosa-vise-od-tri-četvrtine-građana-hrvatske-smatra-da-u-skole-treba-uvesti-sveobuhvatno-seksualno-obrazovanje/>

obveznog nastavnog predmeta.¹⁴² Prijedlog počiva na premissi da sveobuhvatno seksualno obrazovanje temeljeno na znanstveno provjerenim informacijama ima važnu ulogu zaštite seksualnog zdravlja i promicanja odgovornog ponašanja, promoviranja rodne ravnopravnosti, inkluzije i izgradnje veza temeljenih na međusobnom poštovanju i razumijevanju.

Potrebu za uvođenjem seksualne edukacije i obrazovnih sadržaja o LGBTIQ temama jasno artikuliraju i mladi kojih se to izravno tiče. U istraživanju¹⁴³ iz 2022. godine, srednjoškolci_ke su naveli_e da bi im od najveće koristi bilo „postojanje seksualnog odgoja i obrazovanja u sklopu nastave unutar kojeg bi se govorilo o LGBTIQ temama“.

7.3 Diskriminacija LGBTIQ osoba u području obrazovanja – građanski odgoj i obrazovanje

Ministarstvo znanosti i obrazovanja trebalo je u obrazovni sustav za školsku godinu 2014./2015. uvesti predmet Građanski odgoj i obrazovanje. Međutim, osim eksperimentalnog izvođenja u nekoliko škola, cjelovito provođenje programa ovog predmeta nije ostvareno. Naime, reforma obrazovanja, tj. Kurikularna reforma koja je započela još 2012. godine, zastala je s provođenjem 2016. godine. Prema planovima u sklopu Građanskog odgoja i obrazovanja trebalo se učiti o poštivanju ljudskih prava, uvažavanju različitosti, demokratičnosti, aktivnom građanstvu, poduzetništvu i održivom razvoju.

Na koncu je donesena odluka da se Građanski odgoj i obrazovanje, slično kao i Zdravstveni odgoj, ugradi u eksperimentalni program Škola za život. U siječnju 2019. Ministarstvo znanosti i obrazovanja objavilo je Kurikulum za međupredmetnu temu Građanski odgoj i obrazovanje za osnovne i srednje škole u Republici Hrvatskoj (NN 10/2019).¹⁴⁴ Istodobno je van snage stavljen stari kurikulum Građanskog odgoja i obrazovanja, onaj iz 2014.

Kurikulum je organiziran u tri glavne domene: „Ljudska prava“, „Demokracija“ te „Društvena zajednica“. **Unutar programa nigdje nije predviđeno obrađivanje tema koje stavljaju naglasak na prava LGBTIQ osoba. Ipak, postoji prostor da se one integrativno obrađuju kroz dijelove programa koji se tiču rodne ravnopravnosti i ljudskih prava.**

Među kritikama kod provedbe ističe se preopterećenost učenika_ca i nastavne satnice ostalim predmetima, kao i nedovoljna educiranost nastavnika_ca. Navodi se kako su teme o kojima nastavnici_e „nerado raspravljaju s učenicima_ama seksualna orijentacija, rodni identiteti, rodna ravnopravnost i slično“. ¹⁴⁵ Još jedan važan aspekt provođenja Građanskog odgoja je suradnja s organizacijama civilnog društva koje mogu ponuditi učenicima_ama uvid u stvarno stanje društvenog sustava te područja gdje postoji prostor za promjene. Upravo u tom pogledu škole podosta zaostaju i često ne uključuju organizacije u nastavni proces, a za što je jasno naznačeno u kurikulumu kao jedan od načina ostvarivanja očekivanih ishoda učenja.¹⁴⁶

Program se trebao početi eksperimentalno provoditi od školske godine 2019./2020. Poučavanje same međupredmetne teme moguće je na različite

¹⁴⁴ Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2019_01_10_217.html

¹⁴⁵ Miklič, Lucija. 2021. „Kako se zaista provodi Građanski odgoj i obrazovanje u našim školama?“. *Pariter*, 19. travnja 2021. Dostupno na: <https://pariter.hr/kako-se-zaista-provodi-gradanski-odgoj-i-obrazovanje-u-nasim-skolama/>

¹⁴⁶ Miklič, Lucija. 2021. „Kako se zaista provodi Građanski odgoj i obrazovanje u našim školama?“. *Pariter*, 19. travnja 2021. Dostupno na: <https://pariter.hr/kako-se-zaista-provodi-gradanski-odgoj-i-obrazovanje-u-nasim-skolama/>

Svrha i opis međupredmetne teme Građanski odgoj i obrazovanje (2019.) (izvadak iz uvodnog dijela Kurikuluma)

Građanski odgoj i obrazovanje obuhvaća znanja o ljudskim pravima, obilježjima demokratske zajednice i političkim sustavima. Vještine, na razvoj kojih je Građanski odgoj i obrazovanje ponajviše usmjeren, su kritičko mišljenje na etičkim načelima i komunikacijske vještine potrebne za društveno i političko sudjelovanje. Prije svega to su medijacijska znanja, vještine i vrijednosti, umijeće mirotvorstva i mirnog rješavanja sukoba, umijeće rješavanja društvenih problema na demokratskim načelima (istraživanje, dijalog, poštovanje drugog i drugačijeg, umijeće prepoznavanja zajedničkih ciljeva u različitosti.

Odgovornost, ljudsko dostojanstvo, sloboda, ravnopravnost i solidarnost temeljne su vrijednosti koje se promiču učenjem i poučavanjem Građanskoga odgoja i obrazovanja, a osobita važnost pridaje se razvoju odgovornoga odnosa prema javnim dobrima i spremnosti doprinosenju zajedničkomu dobru.

načine: obradom određenih sadržaja na nastavnim predmetima, provode-
njem projektne nastave ili pak kroz sami predmet Građanskog odgoja.

Prema dostupnim informacijama Građanski odgoj i ob-
razovanje se kao izvannastavna aktivnost provodi ili je pred uvođenjem u
školama u Istarskoj županiji, u Rijeci, Zagrebu i u nekim
drugim sredinama, poglavito u Primorsko-goranskoj žu-
paniji. Zagreb i Rijeka uvode i inovativni program „Škola i
zajednica”, koji su osmislili Centar za studije mira i konfli-
kata Sveučilišta u Rijeci, Institut za društvena istraživanja
i Prva riječka hrvatska gimnazija. Predloženi kurikulum¹⁴⁷
predviđa i razmatranje različitih aspekata društvenih ne-
jednakosti, pa navodi, „dohodovne nejednakosti, dugotraj-
no siromaštvo te nejednakosti koje su vezane uz rodni identitet, etnicitet ili
pak seksualnu orijentaciju“ (str. 8).

Kao pozitivan i vrlo potreban iskorak, ističemo priručnik
„Učenici građani: informirani, aktivni i odgovorni“ koji je objavio Grad Rijeka
2018. godine za provođenje Građanskog odgoja i obrazovanja u sedmom
i osmom razredu osnovnih škola.¹⁴⁸ Priručnik izdvaja cjelinu naziva „Ispod
duge“ posvećenu LGBTIQ tematici na inkluzivan i pedagoški prilagođen na-
čin, uz korištenje primjerene terminologije.

¹⁴⁷ Dostupno na: <https://uniri.hr/wp-content/uploads/2021/11/SiZ-Prijedlog-kurikulu-ma-A4-2021-11-03-1.pdf>

¹⁴⁸ Golob, Lana i Mirela Pašić. 2018. *Učenici građani: informirani, aktivni i odgovorni*. Rijeka: Grad Rijeka. Dostupno na: <https://gradanskiodgoj.rijeka.hr/wp-content/uploads/2020/10/Prinu%C4%8Dnik-U%C4%BDenici-gra%C4%91ani-informira-ni-aktivni-i-odgovorni.pdf>

7.4 Položaj i potrebe LGBTIQ osoba u području obrazovanja i slobodnog vremena

Homofobno i transfobno nasilničko ponašanje ostavlja neposredne i dugo-
ročne posljedice na zdravlje LGBTIQ mladih i djece koje su žrtva takvog na-
silja. Ono utječe i na njihovu sposobnost da postižu uspjehe u školovanju.
Naša iskustva govore kako se učenici_e u pravilu ne obraćaju za pomoć
nastavnicima_ama ili stručnim suradnicima_ama u školi iz straha da će i tu
naći odbacivanje i osudu. Ipak, sve više učenika_ca radije se auta na-
stavnicama_ima ako ih prepoznaju kao osobe od povjerenja, nego primjeri-
ce roditeljima_icama. S druge strane, školski_e djelatnici_e nemaju dovolj-
no informacija, niti adekvatnog znanja po pitanju psihosocijalne podrške za
LGBTIQ mlade jer nemaju prilike za educiranje o ovim temama, kako u sklo-
pu visokog obrazovanja, tako i prilikom dodatnog stručnog usavršavanja.
U 2021. i 2022. Zagreb Pride je proveo nekoliko edukacija na temu stvaranja
sigurnih prostora za LGBTIQ djecu i mlade, namijenjenih upravo nastavnici-
ma_ama i stručnim suradnicima_ama u školama. Polaznici_e edukacija re-
dovito su isticali_e da se susreću s navedenim problemima, kao i poteško-
ćama na koje nailaze kada žele o LGBTIQ temama, u pozitivnom kontekstu,
govoriti na nastavi. Nastavnici_e te ostale stručne osobe koje žele svojim
LGBTIQ učenicima_ama pružiti podršku, oslanjanju se isključivo na eduka-
cije koje organiziraju organizacije civilnog društva jer ne postoje sustavne
edukacije o ovakvim temama.

Recentna istraživanja provedena u Hrvatskoj, kao i pritužbe
koje smo zabilježili_e, pokazuju da su u školama prisutni različiti oblici zlostav-
ljanja i nasilja protiv LGBTIQ osoba, kao i to da su škole općenito nesigurne
za osobe koje otvoreno izražavaju svoj rodni identitet i/ili spolnu orijentaciju.

Gotovo 50% mladih smatra da se „homoseksualna orijen-
tacija“ ne bi trebala javno isticati i da bi „homoseksualne osobe“ ovaj aspekt
identiteta trebale izražavati samo u privatnoj sferi, a **gotovo 20% mladih smatra da se „osobama homoseksual-
ne orijentacije“ treba zabraniti rad s djecom**. Kao što je
već navedeno, vrlo je zabrinjavajuće što se s tvrdnjom da
je homoseksualnost bolest **složila čak trećina ispitanih
mladih osoba**.¹⁴⁹

Ovakva statistika kao i iskustva s kojima smo se susreli_e,
otvaraju pitanje položaja, sigurnosti i potreba LGBTIQ osoba unutar obra-
zovnog sustava, ali i općenito.

¹⁴⁹ Baketa, Nikola, Kosta Bovan i Jelena Matić Bojić. 2021. *Istraživanje političke pismenosti uče-
nika završnih razreda srednjih škola u Republici
Hrvatskoj – istraživački izvještaj za 2021. godinu*.
Zagreb: Institut za društvena istraživanja u Za-
grebu. Dostupno na: [http://goo.hr/wp-content/up-
loads/2021/05/politicka_pismenost_ucenika_i_](http://goo.hr/wp-content/uploads/2021/05/politicka_pismenost_ucenika_i_ucenica_2021_istrazivacki_izvjestaj.pdf)
[ucenica_2021_istrazivacki_izvjestaj.pdf](http://goo.hr/wp-content/uploads/2021/05/politicka_pismenost_ucenika_i_ucenica_2021_istrazivacki_izvjestaj.pdf)

Zagreb Pride je 2020. provodio je projekt *Djetinjstvo raznolikosti* kroz koji smo nastojali_e detektirati potrebe LGBTIQ djece i mladih u Hrvatskoj, ali i već postojeće dobre prakse koje bi služile kao pregled stanja i mapiranja što bi sve trebalo promijeniti i poboljšati kako bi se stvorili bolji uvjeti i sigurniji prostori za LGBTIQ djecu i mlade. Potrebe i dobre prakse adresirale su pet područja: obitelj, javni prostor, zdravstvo, obrazovanje i medije.

Potreba koja se posebno ističe u ovom, ali i drugim istraživanjima je pronalaženje i izgradnja **sigurnih prostora i okruženja** kao važnog preduvjeta za zdrav razvoj djece i mladih, a ključno za LGBTIQ omladinu koja je za razliku od heteroseksualnih vršnjaka_inja izloženija dodatnim društvenim stresorima. Osim napora za izgradnjom sigurnog prostora u kojem bi se LGBTIQ mladi mogli družiti, potrebno je i educirati LGBTIQ osobe o tome kako se nositi s potencijalnim nasiljem, pogotovo u školskom okruženju. U hrvatskom obrazovnom sustavu ne postoje politike koje bi se odnosile posebno na LGBTIQ djecu i mlade što također uključuje prevenciju nasilja. Potreba LGBTIQ djece i mladih da ih se prihvati unutar škola nije prepoznata, zbog nedostatka afirmativnih politika na sustavnoj razini. Kao što je već ranije naglašeno, paradoksalno je da djeca i mladi o seksualnoj orijentaciji i rodnom identitetu uče više na satovima vjeronauka, nego bilo kojeg drugog predmeta. Škole stoga ostaju nesigurna mjesta za LGBTIQ učenike_ice.¹⁵⁰

U istraživanju *Iskustava i potreba mladih LGBTIQ osoba u Hrvatskoj* koje je 2022. provela udruga LORI u suradnji s Duginim obiteljima,¹⁵¹ oko polovice sudionika_ica izjavilo je kako se LGBTIQ teme nikada nisu spominjale u pozitivnom kontekstu tijekom srednje škole. Manji broj sudionika_ca, oko jedne trećine, nikada se u nastavnim materijalima i na predavanjima tijekom studija nije susreo s LGBTIQ temama u pozitivnom kontekstu.

Kada govorimo o općenitom osjećaju sigurnosti u kontekstu obrazovanja, u tom je istraživanju više od polovice (54%) sudionika_ica izjavilo kako djelomično skriva svoj LGBTIQ identitet u kontaktu s novim osobama. Pa iako je više od polovice sudionika_ica izjavilo da su se uglavnom osjećali_e sigurno u svojoj srednjoj školi, čak je 41% ispitanih osoba imalo osjećaj da se njihov LGBTIQ identitet nikada ne poštuje. Zabrinjava podatak da se njih 28% nikada se nije osjećalo sigurno kao LGBTIQ osoba tijekom srednje škole, dok je čak 55% ispitanih izjavilo da nikada nije osjećalo da mogu otvoreno izražavati svoj LGBTIQ identitet i razgovarati o njemu s nastavnim i stručnim osobljem u srednjoj školi.

Nadalje, online nasilju barem jednom bilo je izloženo 38% ispitanih, dok je 61% mladih LGBTIQ osoba bilo izloženo verbalnom nasilju

LGBTIQ barem jednom za svog školovanja. a čak 45% sudionika_ca takvu je vrstu nasilja doživljavalo više puta ili često. Gotovo 70% ispitanih čulo je da je neka druga LGBTIQ osoba doživjela fizičko ili verbalno vršnjačko nasilje u srednjoj školi.

Kada je riječ o potrebama LGBTIQ mladih u ovom istraživanju, najviše se ističu potrebe za **sigurnim i podržavajućim prostorima**, psihološkom podrškom te potreba za većim brojem društveno-zabavnih aktivnosti i kulturnih sadržaja na kojima bi se mogli **družiti u sigurnom okruženju**.

Slično se pokazalo i u istraživanju Zagreb Pridea iz 2019. godine kada je najveći broj ispitanika_ca spomenuo je potrebu za LGBTIQ prostorima i LGBTIQ prijateljskim prostorima.¹⁵²

Bilo da se radi o osjećaju da bez zadržke, bez obzira gdje se nalazile, LGBTIQ osobe mogu izražavati svoj identitet i živjeti punim plućima ili fizičkim mjestima gdje mogu potražiti pomoć, podršku, osnažiti se i zabaviti, očito je da se **potreba za prostorom na kojem bi se LGBTIQ osobe osjećale sigurno i prihvaćeno** jedna od najvažnijih te se pojavljuje u svim zadnjih godina provedenim istraživanjima. Škola, fakulteti i obrazovni sustav općenito, ne bi smjeli biti prostori na kojima se osjećamo anksiozno, povučeno i u strahu.

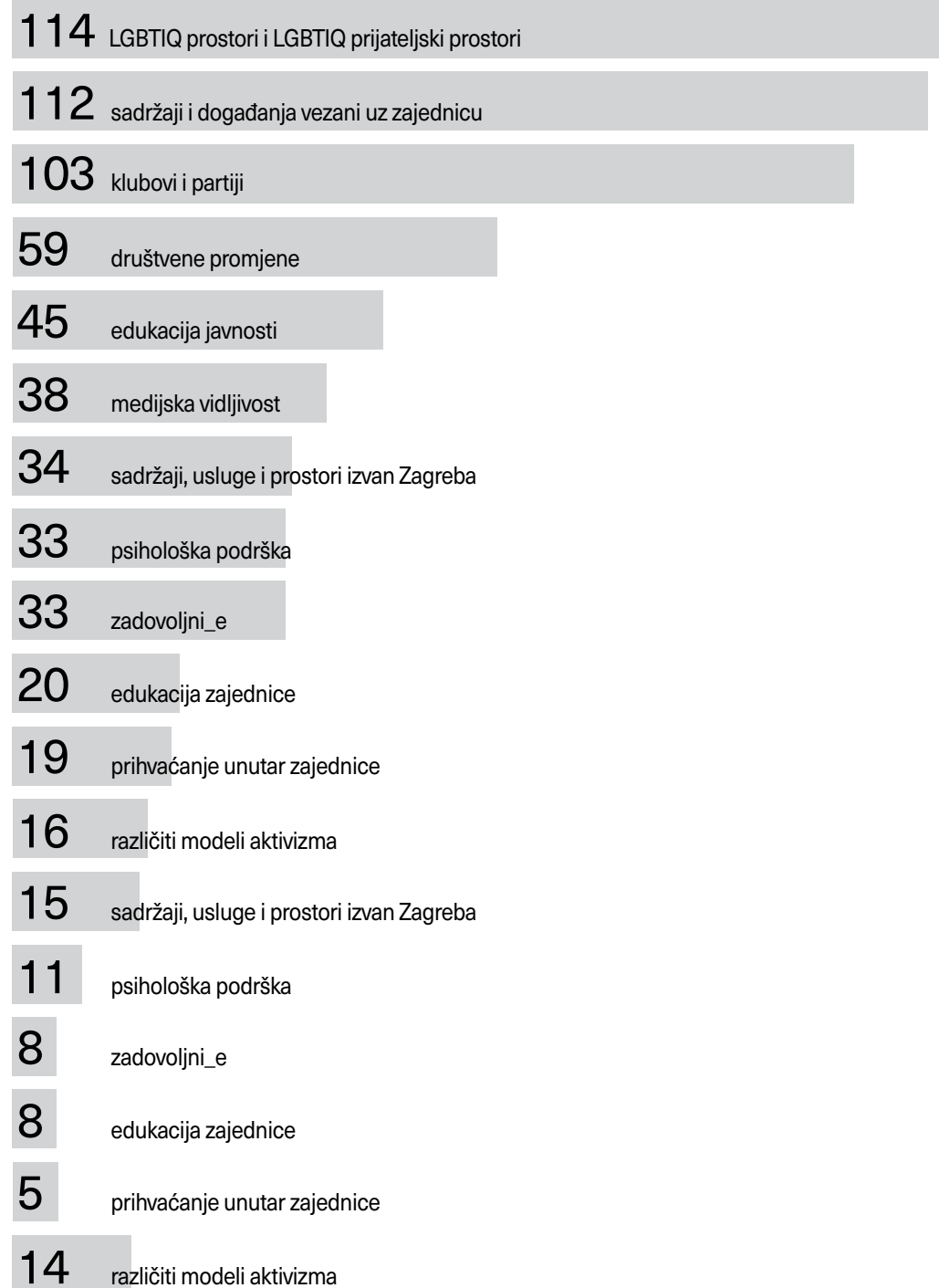
Potreba za sigurnim i od straha slobodnim prostorom glasno se zagovarala i 2022. godine na Dvadeset i prvoj Povorci ponosa LGBTIQ zajednice, osoba i obitelji. Organizacijski odbor Povorke ponosa, sastavljen od dvadesetak mladih pripadnica_ka LGBTIQ zajednice, tada se zagrebačkoj javnosti obratio Proglasom u kojemu je ta želja jasno artikulirana.

¹⁵² Poštić J., Gonan M. i Hodžić A., 2019. *Brutalna stvarnost 2013-2019: Istraživanje o nasilju, diskriminaciji i zločinu iz mržnje protiv LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj*, Zagreb: Zagreb Pride.

¹⁵⁰ Urlič Ana i Ana Dumančić. 2020. *Nacionalna analiza nasilja nad LGBTIQ+ i rodno varijantnom djecom u Hrvatskoj*. Zagreb: Zagreb Pride. Dostupno kod Zagreb Pridea.

¹⁵¹ Štambuk, Marina. 2022. *Iskustva i potrebe mladih LGBTIQ osoba u Hrvatskoj: izvještaj o rezultatima istraživanja*. Rijeka: LORI. Str. 42. Dostupno na: https://lori.hr/za_skinuti/iskustva%20i%20potrebe%20mladih%20LGBTIQ%20osoba%20u%20Hrvatskoj.pdf

Potrebe LGBTIQ zajednice u Hrvatskoj

Iz Proglasa XXI. Povorke ponosa LGBTIQ zajednice osoba i obitelji, lipanj 2022.

Prije točno dvadeset godina, prvom hrvatskom Povorkom ponosa LGBTIQ zajednice, osoba i obitelji iskoračili smo iz naša četiri zida i, iako izložene nasilju, mržnji i prijetnjama, postali smo vidljivi u društvu i počele se boriti za našu slobodu. Zadnja dva desetljeća pružamo otpor fašizmu, netoleranciji, nasilju i klerikalnom ekstremizmu, zagovaramo pravedne zakone, borimo se za sve obitelji i gradimo samosvjesnu, odgovornu i ponosnu LGBTIQ zajednicu.

No i dalje smo zajednica bez svojeg prostora u glavnom gradu: kulturnog i društvenog LGBTIQ centra koji bi Zagreb upisao na kartu gradova koji prepoznaju i njeguju potrebe svoje kvir zajednice. Zahtijevamo od Grada da prepozna LGBTIQ zajednicu kao neodvojivi dio društvenog i kulturnog života Zagreba te da osigura uvjete za osnutak i izgradnju LGBTIQ centra. Takav prostor bio bi sigurno mjesto okupljanja naše zajednice, ali i mjesto izražavanja naših težnji, identiteta, kvir kulturnih praksi i umjetničkih izričaja, znanstvenog i istraživačkog rada. Bilo bi

to uključivo mjesto druženja, razmjene znanja, ideja i mišljenja; utočište u kojem bismo uvijek bili dobrodošli, prihvaćene i podržani. Jer mi možemo i moramo biti jednakovrijedan dio našeg grada.“

Preporuke za unapređenje položaja LGBTIQ osoba u obrazovanju

- 1. Pristupiti promjenama zakona i međunarodnih ugovora kako bi se osiguralo provođenje nastave vjeronauka u vjerskim ustanovama.**
- 2. Osigurati obradu svih tema koje se odnose na LGBTIQ osobe na dostojanstven način, na znanstveno utemeljenim činjenicama i iz perspektive ljudskih prava. Posebno je važno da se LGBTIQ teme uključuju u programe humanističkih i društvenih grupa predmeta, a naročito građanskog odgoja i obrazovanja, sociologije, filozofije, etike, povijesti, književnosti i umjetnosti.**
- 3. Uvesti sveobuhvatno seksualno obrazovanje u škole kao obveznog nastavnog predmeta, a koji bi sadržavao i LGBTIQ sadržaje.**
- 4. Osigurati dodatnu i sveobuhvatnu izobrazbu nastavnika_ca, kao i studenata_ica koji se još obrazuju za nastavnička zanimanja, o svim temama koje se tiču LGBTIQ osoba.**
- 5. Radi stvaranja pozitivnog okruženja za LGBTIQ učenice_ke osnovnih i srednjih škola, izraditi sveobuhvatnu i dugoročnu nacionalnu strategiju protiv vršnjačkog nasilja u školama, a koja će se odnositi na suzbijanje homofobije i transfobije sukladno „Smjernicama za suzbijanje homofobije i transfobije te vršnjačkog nasilja na osnovi spolne**

153 Dostupno na: https://www.ori.hr/images/stories/download/Smjernice_za_suzbijanje_homotransfobije_u_skolama.pdf

orijentacije i rodnog identiteta u školama“ Lezbijske organizacije Rijeka (Lori)¹⁵³.

- 6. Usvojiti sveobuhvatni zakonski propis koji će urediti zakonsko priznanje roda i samoodređenja spola koji će se u svojim odredbama odnositi i na osiguravanje prava trans osoba na promjenu upisa svih podataka u matičnoj knjizi za učenike_ce osnovnih i srednjih škola u odgovarajućem rodu i osobnom imenu.**

8. Pravo na obiteljski život

Pravo na obiteljski život LGBTIQ osoba uključuje pravno priznanje na obiteljsku zajednicu i prava koja iz nje proizlaze. Pravo na obiteljski život podrazumijeva i nediskriminaciju obitelji LGBTIQ osoba (duginih obitelji) u svim područjima života (kao što su javne i privatne usluge), uključujući i obiteljsko planiranje djece. U Hrvatskoj od 2014. godine LGBTIQ osobe mogu ući u obiteljsku zajednicu u kojoj su partneri_ce istoga spola (životno partnerstvo). Obitelji u kojima su partneri_ce LGBTIQ osobe u ovom tekstu nazivat ćemo „dugine obitelji“. Ovaj termin predstavlja društvenu i političku kategoriju, ne i pravnu.

8.1 Životno partnerstvo i ostvarenje prava LGBTIQ osoba na obiteljski život

Zakon o životnom partnerstvu¹⁵⁴ Hrvatski sabor usvojio je 15. srpnja 2014. godine. Stupio je na snagu 5. kolovoza iste godine, a prvo vjenčanje životnih partnera održano je u Zagrebu, 5. rujna 2014. godine.

Od izrade prvog nacrtu Zakona o životnom partnerstvu i odabira tog naziva, Zagreb Pride odlučio je kako neće zakon nazivati punim imenom („Zakon o životnom partnerstvu *osoba istoga spola*“), jer **smatramo da spol ili rod ne bi smjeli biti uvjet za sklapanje kako životnog partnerstva tako ni građanskog braka.**

Izmjene i dopune iz 2019. izvršene su radi usklađivanja s novim Zakonom o sustavu državne uprave¹⁵⁵. Poslove koje su u izvornom Zakonu obavljala tijela nadležna za opće poslove uprave izmjenama su prenesena na

upravna tijela županija, odnosno Grada Zagreba. Suštinski se za osobe koje namjeravaju sklopiti životno partnerstvo, kao i za one koje su ga već sklopile, nije ništa izmijenilo.

¹⁵⁴ Zakon o životnom partnerstvu (NN 92/14, 98/19).

¹⁵⁵ Zakon o sustavu državne uprave (NN 66/19).

Prema statističkim podacima Ministarstva pravosuđa i uprave¹⁵⁶ od stupanja na snagu Zakona do kraja 2021. u Hrvatskoj je sklopljeno 509 životnih partnerstva, a u prvoj polovici 2022. njih još 32, dakle prema dostupnim podacima sveukupno 541. Godina 2020. bila je rekordna s ukupno 103 sklopljena životna partnerstva. I dok prevladavaju partnerstva između hrvatskih državljanika, u stalnom su porastu ona u kojemu je jedan a partner ica strani a državljanin_ka (brojka se kreće od 24 do 33 godišnje). Ukupno je takvih životnih partnerstva do kraja lipnja 2022. sklopljeno 202, što je 37% od ukupnog broja. Također, do sada je u Hrvatskoj životno partnerstvo sklopilo i 39 životnih partnera_ica gdje oba_je partnera_ice nemaju državljanstvo Republike Hrvatske.

Ove statistike potvrđuju i naše izravno iskustvo jer nam se često za savjete, najčešće proceduralne naravi, javljaju strani_e državljani_ke ili njihovi_e buduć_i_e partneri_ce hrvatski_e državljani_ke. Pretežno je riječ o osobama koje žive u susjednim državama gdje nije moguće sklopiti istospolno partnerstvo ili brak, poput Srbije i Bosne i Hercegovine. Osim upita o potrebnim ispravama i samoj proceduri, zanimaju ih i njihova prava u Republici Hrvatskoj po osnovi spajanja obitelji, kao što su uvjeti pod kojima stječu pravo na privremeni i potom stalni boravak, pravo na rad, zdravstvenu zaštitu i sl.

Zakon o životnom partnerstvu je zbog opsega prava te simboličke snage zapečaćene kroz definiciju životnog partnerstva kao „zajednice obiteljskog života osoba istog spola“, kao i zbog identičnog načina sklapanja životnog partnerstva pred državnim tijelom kao u slučaju građanskog braka, do sada jedan od najvažnijih koraka naprijed u ostvarenju prava LGBTIQ osoba na obiteljski život u Hrvatskoj. S godinama se kao posebno važna pokazala odredba iz članka 37. st. 4. po kojoj „životni partneri imaju jednaka postupovna prava i status u svim sudskim i upravnim postupcima kao i bračni drugovi“. Naime, nije rijetkost da neka upravna i druga tijela, odnosno njihovi_e djelatnici_e, nisu dovoljno upoznati s institutom životnog partnerstva pa se u praksi pozivanje na ovu odredbu pokazalo korisnim kod ostvarivanja nekih upravnih i poreznih prava i obveza.

Ovaj zakon gotovo izjednačava u pravima vjenčane istospolne životne partnere_ice i neformalne (nevjenčane) životne partnere_ice s osobama različitoga spola u braku i izvanbračnoj zajednici. Jedina iznimka je pravo posvojenja partnerove_ičine djece te zajedničkog posvojenja djeteta. Postoje i neke manje razlike u pogledu raskida obiteljske zajednice: životni_e partneri_ce mogu sporazumno raskinuti pred matičarem ili matičarkom, ako u obiteljskoj zajednici životnih partnera_ica ne živi maloljetno dijete. Takvu mogućnost bračni drugovi nemaju, već se razvod braka pokreće podnošenjem tužbe pred sudom.

¹⁵⁶ Statistički prikazi Ministarstva pravosuđa i uprave dostupni na: <https://mpu.gov.hr/statisticki-prikaz/22205>

Kod izrade i donošenja zakona 2014. godine Zagreb Pride je zagovarao, a i dalje stoji kod toga da životno partnerstvo trebaju moći sklopiti dvije osobe neovisno o njihovom upisanom spolu, te da životni partneri_ce budu izjednačeni_e s bračnim drugovima u svim pravima, pa tako i u pravima na posvojenje djeteta partnera_ice i zajedničkog posvojenja djeteta. Za roditeljsko posvojenje nije bilo političke volje i podrške te je postignut kompromis kroz uvođenje posebnog instituta partnerske skrbi, kao *de facto* jednoroditeljskog posvojenja djeteta životnog_e partnera_ice.

Zakon o životnom partnerstvu sadrži odredbu o zabrani diskriminacije temeljem sklopljenog životnog partnerstva, spolne orijentacije i rodnog identiteta. Zabrana diskriminacije temeljem rodnog identiteta podrazumijeva i poštovanje i prihvaćanje rodnog identiteta osobe koja sklapa životno partnerstvo, ako upis spola u matičnoj knjizi odgovara pretpostavkama za sklapanje životnog partnerstva. To podrazumijeva i rodno prilagođen jezik prilikom samog sklapanja životnog partnerstva u skladu s gramatičkim rodnom i rodnim identitetom s kojim se osoba identificira i koji inače koristi, a ne u odnosu na oznaku spola koja je upisana u matičnoj knjizi. U praksi, matičari_ke često ne razumiju kako primijeniti ovo pravo jer nisu educirani_e o rodnom identitetu i specifičnom LGBTIQ iskustvu.

Životno partnerstvo

1 — Zakon o životnom partnerstvu je donesen 15. srpnja 2014. godine.

2 — Od 5. rujna 2014. do 30. lipnja 2022. u Hrvatskoj je sklopljeno 541 životnih partnerstava.

8.2 Diskriminacija životnih partnera_ica

U izvještenom razdoblju od 2018. do kraja 2022. Zagreb Pride je zaprimio više pritužbi na **postupanje matičnih ureda kod upisa istospolnih brakova ili životnih partnerstva sklopljenih u inozemstvu u hrvatski Registar životnog partnerstva**. Naime, matični uredi su unatoč uredno priloženim, sudski prevedenim i ovjerenim ispravama, poput vjenčanog lista iz neke strane države i potvrdama veleposlanstava da se radi o vjerodostojnim dokumentima, odbijali upisati taj brak (ili partnerstvo) u registar, pa slijedom toga i u druge obrasce. Ograničili bi se na to da se u izvratku iz matice rođenih u rubrici „Naknadni upisi i bilješke“ upiše napomena da je ta osoba određenog datuma sklopila životno partnerstvo, uz navođenje imena partnera_ice i eventualno, ukoliko je relevantno, i prezimenu nakon sklapanja braka. Parovi stoga nisu mogli ishoditi izvatak iz registra životnih partnerstva, već bi za eventualna prava koja proizlaze iz njihovog obiteljskog statusa morali prilagati oba izvataka iz matične knjige rođenih. Time je bilo otežano dokazivanje statusa životnih partnera_ica čime su dovedeni_e u nejednak položaj u odnosu na osobe u raznospolnoj bračnoj zajednici sklopljenoj također u inozemstvu.

Matični uredi postupali su na ovaj način pozivajući se na tada važeći Napatuk o vođenju registra životnog partnerstva¹⁵⁷. U tom napatku izrijekom se navodilo da se partnerstva koja hrvatski_e državljani_ke sklope u inozemstvu, odnosno životna partnerstva ili istospolni brakovi hrvatskih državljana_ki sklopljeni u inozemstvu, ne upisuju u registar životnog partnerstva, već se unose kao bilješka u maticu rođenih na temelju isprave inozemnog tijela.

Zagreb Pride je smatrao da je riječ o diskriminatornom propisu te smo jedan lezbijski par vjenčan u inozemstvu savjetovali i podržali u pokretanju upravnog postupka.

Nakon gotovo dvije godine sudovanja, presudom Visokog upravnog suda Republike Hrvatske¹⁵⁸ iz lipnja 2020. pravomoćno je potvrđeno da su u Hrvatskoj bile diskriminirane jer im zagrebački matični ured nije htio izdati izvatak da su u životnom partnerstvu, već im je tu činjenicu upisao tek u obliku zabilješke u rodne listove. Usvojen je njihov zahtjev za upis činjenice sklopljenog istospolnog braka u inozemstvu u registar životnog partnerstva. Matičnom uredu naloženo je da njihov brak upiše u hrvatski registar životnog partnerstva te im izda i pripadajući izvatak.

Put do izvataka išao je preko upravnog suda koji im je već u prvom stupnju dao za pravo i još k tome dodao da je matični ured, odbivši im izdati izvatak, povrijedio čitav niz propisa pa tako i Zakon o suzbijanju

diskriminacije, Ustav RH, Europsku konvenciju za zaštitu ljudskih prava i temeljnih sloboda, Ugovor o Europskoj Uniji i Povelju EU o temeljnim pravima. A u prvom redu nije poštivan Zakon o životnom partnerstvu koji u sebi ima ugrađeno načelo jamstva zabrane nepovoljnijeg postupanja prema životnim partnericama u odnosu na bračne. **Sud je jasno rekao da je istospolni brak sklopljen u inozemstvu u Hrvatskoj izjednačen sa životnim partnerstvom** pa da stoga nema nikakvog razloga da one ne budu upisane u Registar životnog partnerstva, kao što bi inozemni heteroseksualni brak bio upisan u maticu vjenčanih, a ne kao zabilješka u rodnom listu.

No, na takvu odluku žalilo se Ministarstvo uprave koje im je odbilo zahtjev za upis u Registar životnog partnerstva, formalistički se pozivajući na Napatuk o vođenju tog registra, dakle na propis najniže razine, zanemarujući Zakon o životnom partnerstvu. Visoki upravni sud nije prihvatio ni tu žalbu, navodeći da je „odbijanjem zahtjeva za upis sklopljenog istospolnog braka u inozemstvu u registar životnog partnerstva u RH došlo do diskriminacije na osnovi spolne orijentacije“. Sud je ukazao da bi raznospolni brak bio odmah upisan u hrvatsku maticu vjenčanih pa da se stoga, kao ekvivalent, onaj istospolni ima upisati u Registar životnog partnerstva.

Pozivajući se na ovu presudu Visokog upravnog suda, Zagreb Pride se obratio Ministarstvu pravosuđa i uprave s prijedlogom izmjene Napatka kako se u budućnosti ne bi ponavljale diskriminatorne prakse. **Ministarstvo je pristupilo izradi novog Napatka¹⁵⁹ kojim je od srpanja 2021. omogućen upis životnog partnerstva ili istospolnog braka sklopljenog u inozemstvu u registar životnog partnerstva na temelju inozemnih isprava.**

¹⁵⁹ Napatuk o vođenju registra životnog partnerstva (NN 81/2021).

¹⁵⁷ Napatuk o vođenju registra životnog partnerstva (NN 147/14).

¹⁵⁸ Presuda Visokog upravnog suda RH, Posl. broj: Usz-1717/20-2, od 3. lipnja 2020.

Naputak za vođenje registra životnog partnerstva — članak 19.

(1) U registar se upisuje životno partnerstvo ili istospolni brak koji hrvatski državljani sklope u inozemstvu.

(2) Na isprave inozemnog tijela o sklopljenom životnom partnerstvu ili istospolnom braku primjenjuju se propisi koji se odnose na legalizaciju isprava te multilateralni odnosno bilateralni ugovori. Isprave inozemnog tijela trebaju biti izdane sukladno propisima države u kojoj je isprava izdana.

(3) Inozemnu ispravu o sklopljenom životnom partnerstvu ili istospolnom braku dostavlja hrvatski državljani koji zahtijeva upis te činjenice u registar.

8.3 Diskriminacija neformalnih životnih partnera_ica

Zakonom o životnom partnerstvu istospolnim parovima omogućeno je da žive u neformalnom životnom partnerstvu i u tom obliku obiteljske zajednice ostvaruju svoja prava. Prema našim saznanjima temeljenima na prijavama diskriminacije, neformalni_e životni_e partneri_ce češće su izloženi_e diskriminaciji od strane tijela javne i državne uprave nego partneri_ce koji_e su sklopili_e životno partnerstvo. Također, u jednom dijelu LGBTIQ zajednice ne postoji svijest da neformalni_e životni_e partneri_ce imaju jednaka prava kao i parovi koji_e su životno partnerstvo sklopili_e pred državnim tijelom.

Zakon o životnom partnerstvu Pojam neformalnog životnog partnerstva — članak 3.

(1) Neformalno životno partnerstvo je zajednica obiteljskog života dviju osoba istog spola, koje nisu sklopile životno partnerstvo pred nadležnim tijelom, ako zajednica traje najmanje tri godine i od početka je udovoljavala pretpostavkama propisanim za valjanost životnog partnerstva.

(2) Postojanje neformalnog životnog partnerstva dokazuje se na isti način i pod istim uvjetima kao i izvanbračna zajednica.

(3) U slučaju spora između partnera postojanje neformalnog životnog partnerstva dokazuje se pred nadležnim sudom.

Životno partnerstvo i neformalno životno partnerstvo obuhvaćaju isti opseg prava, te imaju iste imovinske učinke. To je zajamčeno člankom 4. Zakona: „neformalno životno partnerstvo u području nasljeđivanja, poreznog sustava, mirovinskog osiguranja, sustava socijalne skrbi, obveznog zdravstvenog osiguranja i zdravstvene zaštite, prava i obveza iz radnih odnosa, pristupa javnim i tržišnim uslugama te javnopravnog položaja stvara **iste učinke, koji su posebnim propisima kojima se uređuju ta područja, priznati izvanbračnoj zajednici**“.

Obiteljskim zakonom¹⁶⁰ bračni i izvanbračni raznospolni parovi su izjednačeni u pravima i obavezama. Time je, premda neizravno, i osnažen pravni položaj neformalnih životnih partnera_ica, odnosno učinci takve zajednice obiteljskog života. Članak 11.3. Obiteljskog zakona, koji je donesen nakon Zakona o životnom partnerstvu, izrijekom zabranjuje nepovoljno postupanje prema izvanbračnim zajednicama u odnosu na bračne. No, slična odredba koja bi dodatno zaštitila neformalne životne partnere_ice ne postoji te je nužno da se ugradi u hrvatski pravni poredak kako bi se Zakon o životnom partnerstvu uskladio s Obiteljskim zakonom, ali i praksom Europskog suda za ljudska prava¹⁶¹ koji obvezuje državu potpisnicu (europske) Konvencije o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda¹⁶² da osigura jednaka prava formalnim i neformalnim istospolnim parovima, ista ona kakva jamči i izvanbračnim raznospolnim drugovima.

Ipak, Zagreb Pride upozorava kako se kod donošenja posebnih zakona i propisa u kojima se pod članove_ice obitelji navode bračni i izvanbračni drugovi te djeca i skrbnice_i moraju obavezno navoditi i životni_e partneri_ice te djeca pod partnerskom skrbi. To nije važno samo zbog usuglašavanja novih propisa sa Zakonom o životnom partnerstvu, već i zbog uklanjanja dvojbi oko svih pravnih i drugih nedoumica koje mogu imati sami provoditelji zakona. Zakon o životnom partnerstvu je organski zakon i svi posebni propisi moraju biti s njime usuglašeni.

Dio prepreka na koje istospolni parovi nailaze u ostvarivanju svojih prava leži u zastarjelim pravilnicima i obrascima koji nisu usklađeni sa Zakonom o životnom partnerstvu, odnosno koji ne navode pojam neformalnog životnog partnerstva, na što u svojim godišnjim izvješćima redovito upozorava i Pravobraniteljica za ravnopravnost spolova¹⁶³ Zagreb Pride preporučuje životnim partnerima_cama da u takvim slučajevima dopišu pojam neformalnog_e životnog_e partnera_ice u obrazac.

¹⁶⁰ Obiteljski zakon (NN 103/15, 98/19, 47/20).

¹⁶¹ Vidi predmeti Schalk i Kopf protiv Austrije, 2010; Vallianatos i dr. protiv Grčke, 2013; Oliari i dr. protiv Italije, 2015. U pogledu ostvarivanja jednakosti istospolnih i raznospolnih obiteljskih zajednica značajne su i odluke Europskog suda za ljudska prava (ESLJP). Tako je na primjer u predmetu Schalk i Kopf protiv Austrije (2010.) , ESLJP istaknuo da partneri ili partnerice istoga spola „trebaju biti obuhvaćene pojmom obiteljskog života“. U predmetu Oliari i drugi protiv Italije (2015.) , ESLJP je naglasio da su „države članice Vijeća Europe dužne osigurati istospolnim partnerima mogućnost zakonskog uređenja njihovih odnosa jer u protivnom krše pravo na obiteljski život istospolnih partnera“. Pri tome je ESLJP ostavio svakoj državi članici pravo izbora na koji će način priznati životnu zajednicu partnera ili partnerica istoga spola.

¹⁶² Konvencija o zaštiti ljudskih prava i temeljnih sloboda (MU 18/97, 6/99, 14/02, 13/03, 9/05, 1/06, 2/10, 13/17).

¹⁶³ Vidi Izvješće o radu za 2019. Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova, str. 149-151. Dostupno na: https://arhiva.prs.hr/attachments/article/2894/IZVJESCE_O_RADU_ZA_2019_Pravobraniteljice_za_ravnopravnost_spolova.pdf

8.3.1 Diskriminacija neformalnih životnih partnera_ica – primjeri iz prakse

U izvještajnom razdoblju (2018.-2022.) Zagreb Pride zabilježio je više različitih primjera diskriminacije neformalnih životnih partnera_ica od strane tijela javne vlasti, unatoč postojećim zakonskim normama i praksi Europskog suda za ljudska prava koji takvo nejednako postupanje zabranjuju.

NASLJEĐIVANJE — Zagreb Pride je 2016. godine jednu osobu uputio na pokretanje postupka radi utvrđenja vlasništva s osnove zajedničke stečevine iz neformalnog životnog partnerstva. Osoba koja nam se obratila za pomoć tvrdi da ju je javni bilježnik diskriminirao, isključivši je i neugodno istjeravši s ostavinske rasprave koja je održana nakon smrti njegovog neformalnog životnog partnera, unatoč tome što je u smrtnom listu osoba koja nam se obratila navedena kao neformalni životni partner. Na raspravi su ostali jedino srodnici iz drugog nasljednog reda koji su osporavali postojanje neformalnog životnog partnerstva iako su postojali dokazi i svjedoci_kinje da je veza trajala najmanje 18 godina. Neformalni životni partner pokrenuo je tužbeni zahtjev još 2016. godine, a nepravomoćna presuda u njegovu korist donesena je tek u prosincu 2022. Općinski građanski sud potvrdio je postojanje neformalnog životnog partnerstva u trajanju od 17 godina i utvrdio da je životni partner jedini zakonski nasljednik pokojnog. Prateći ovaj postupak vidljivo nam je da se javni bilježnik vodio činjenicom da partneri nisu imali zajedničko prebivalište kada je donio zaključak da dvojica muškaraca ne predstavljaju obiteljsku zajednicu. Poznato nam je i da se takav kriterij rijetko primjenjuje na izvanbračne drugove, te smatramo da se u ovom slučaju možda radilo i o diskriminaciji. Na sreću, životni partner poznavao je svoja prava iz Zakona o životnom partnerstvu kao i činjenicu da se neformalno životno partnerstvo ne utvrđuje samo uvidom u osobnu iskaznicu. U sudskom postupku saslušano je više svjedoka, a sud je na uvid dobio i osobnu prepisku, fotografije i osobne darove koji su nedvojbeno dokazali postojanje obiteljske zajednice.

POREZNE OLAKŠICE — Godine 2021. obratio nam se par neformalnih životnih partnera jer im je obračunat **porez kod darovanja dijela nekretnine**, iako neformalno životno partnerstvo u poreznom sustavu stvara iste učinke koji su priznati izvanbračnoj zajednici, te bi trebali biti oslobođeni porezne obveze.

Nadležnoj poreznoj upravi dostavili su ugovor o darovanju u kojemu se izrijekom navodi da je darovanje izvršeno između neformalnih životnih partnera, priložili su kod javnog bilježnika ovjerenu zajedničku izjavu o životu u neformalnom životnom partnerstvu i potvrdili da imaju

prebivalište na istoj adresi. Također, naveli su i svoje kontakte stavivši se na raspolaganje odgovornoj osobi u poreznoj upravi za eventualna pojašnjenja ili dopune spisa.

Unatoč tome, **neformalnom životnom partneru kojemu je darovan dio nekretnine obračunat je porez od 3% kao da je dar dobio od prijatelja ili neke treće osobe s kojom nije ni u kakvom srodstvu.** Zakon o porezu na promet nekretnina¹⁶⁴ nije usklađen sa Zakonom o životnom partnerstvu, iako je donesen i mijenjan nakon što je ovaj stupio na snagu, pa pravo na oslobođenje od poreza izrijeком daje bračnom drugu, potomcima i precima koji čine uspravnu liniju. No, kao što je navedeno, u poreznim pravima s bračnim drugovima Obiteljskim zakonom izjednačeni su izvanbračni, a s njima neformalni_e životni_e partneri_ce. Uz podršku odvjetničkog tima i Zagreb Pridea, neformalni životni partneri uložili su žalbu na ovakvo porezno rješenje, ali je žalba odbijena. Među razlozima Ministarstvo financija navodi da postojanje neformalnog životnog partnerstva nije dokazano, ali i to da je izvršen uvid u Registar životnog partnerstva čime se utvrdilo da ni darivatelj ni stjecatelj dara tamo nisu evidentirani. Riječ je potpuno besmislenom argumentu jer po samoj naravi svoga odnosa neformalni životni partneri i ne mogu biti evidentirani u Registru s obzirom na to da i nisu sklopili formalno (registrirano) životno partnerstvo.

Da bismo dokazali da je ovakvo postupanje poreznih tijela diskriminatorno i nezakonito, pokrenut je spor pred upravnim sudom. Osim konkretnog slučaja ovih neformalnih životnih partnera postalo je važno i utvrditi praksu koje će se u budućnosti onda porezna tijela morati pridržavati. Do kraja izvještajnog razdoblja, predmet je riješen u prvom stupnju na Upravnom sudu i to u cijelosti u korist neformalnih životnih partnera. **Sud je iskazima i na temelju priloženih isprava u presudi utvrdio kako njihova zajednica „ispunjava karakteristike obiteljske zajednice života poput zajedničkog stanovanja, zajedničkog podmirivanja troškova i emotivne veze“, kao i to da je „sam ugovor o darovanju neizravna potvrda dugogodišnje zajednice života“. Stoga je riješeno da su ispunjene pretpostavke za primjenu prava na oslobođenje od plaćanja poreza kod darovanja nekretnine „jer su neformalni životni partneri izjednačeni s bračnim drugovima“.**

No, na ovu odluku uložena je žalba od strane države, odnosno Ministarstva financija, čiji ishod još očekujemo. U toj žalbi se tvrdi da neformalno životno partnerstvo „nije nedvojbeno dokazano“, ali se ne upućuje partnere na to kako da ga dokažu nego se od njih traži da „moraju ishoditi neki formalni upis“, da bi stekli pravo na porezno oslobođenje. Ovakvo tumačenje Ministarstva financija smatramo ne samo nezakonitim, već i apsurdnim. Sama narav i naziv *neformalnog* životnog partnerstva je

¹⁶⁴ Zakon o porezu na promet nekretnina (NN 115/16, 106/18).

takva da ne može postojati, po prirodi stvari, *formalni* upis. Osjećaj pravne nesigurnosti zbog nepoznavanja instituta neformalnog životnog partnerstva pojačava se traženjem „nekog“ upisa, znajući da registre i popise jedino može određivati i voditi država, i da se od građana ne može tražiti „neki“, već, ako za to postoje osnove, točno određeni dokument ili izvadak iz poznatog i propisima utvrđenog registra.

Analizom i praćenjem ovih i drugih predmeta, Zagreb Pride ocjenjuje da je javnim bilježnicima_ama, a napose službenicima_ama u tijelima javne uprave te regionalne i lokalne uprave i samouprave nerijetko stran pojam neformalnog životnog partnerstva kao ekvivalenta izvanbračnoj raznospolnoj zajednici. **Također, očita je njihova nesenzibiliziranost i nerazumijevanje za specifičnosti vezane uz iskustva i načine konstituiranja zajednica obiteljskog života kod LGBTIQ osoba i činjenicu postojanja neformalnog životnog partnerstva.** Iako se neformalno životno partnerstvo utvrđuje na isti način kao i izvanbračna zajednica, sami kriteriji za utvrđivanje neformalnog životnog partnerstva ne mogu biti posve jednaki kao u slučaju raznospolnih izvanbračnih zajednica. **Iskustva istospolnih parova u neformalnim životnim partnerstvima, posebno LGBTIQ osoba starije generacije i raznospolnih parova u izvanbračnim zajednicama, nisu jednaka. Mnoge_i životne partnerice_i izložene_i su homofobnom i neprijateljskom okruženju što znatno utječe na njihovo svakodnevno iskustvo i ponašanje. Stoga postojanje formalnog prebivališta na istoj adresi ne može i ne smije biti glavni i jedini kriterij za utvrđivanje postojanja neformalnog partnerstva.** Povrh svega, sve do 2014. godine istospolni_e partneri_ce nisu imali_e nikakvu mogućnost formaliziranja svojih veza, pa su mnogi parovi naučili i prihvatili živjeti u neformaliziranoj zajednici čiji status nisu mijenjali niti nakon 2014. Nadalje, mnogi parovi su naučili živjeti u skrivanju svoje obiteljske zajednice, što uključuje i skrivanje te činjenice od članova_ica obitelji iz koje dolaze. U postupcima za utvrđivanje postojanja neformalnog životnog partnerstva, istospolni parovi za opisivanje svoje veze, ponekad koriste termine koji nisu pravni termini poput „životni_a partner_ica“. Ovo može predstavljati problem jer sudovi i tijela javne uprave ne prepoznaju specifičnost LGBTIQ iskustva, poput recimo skrivanja veze i nepoznavanja novijih obiteljskih institucija kao što je životno partnerstvo, a posebice neformalno životno partnerstvo.

Zaključno, smatramo kako je potrebno učiniti dodatne napore kako bi se specijalizirao i usavršio rad sudac_kinja, državnih službenika_ca i namještenika_ca te javnih bilježništva za rad na predmetima koji se tiču ostvarivanja prava LGBTIQ osoba, životnih partnera_ica te posebno neformalnih životnih partnera_ica.

8.4 Mogućnosti planiranja LGBTIQ roditeljstva i pravna regulacija odnosa životnih partnera_ica i njihove djece

Zakon o životnom partnerstvu omogućuje djelomično uređenje obiteljskih odnosa LGBTIQ roditelja_ica, točnije životnih partnera_ica i njihove djece – duginih obitelji.

Zakon ipak ima ozbiljne nedostatke koji su počeli otvarati brojne probleme i konkretne životne izazove za dugine obitelji, čime se nastavlja diskriminacija LGBTIQ osoba, posebno djece koja su rođena ili posvojena u životnom partnerstvu.

Prema mišljenju Zagreb Pridea, odredbe Zakona o životnom partnerstvu koje se tiču odnosa vezanih uz djecu (glava II. Zakona), a to su partnerska skrb i roditeljska skrb, treba gledati kao jednu od mogućnosti za uređenje obiteljskih odnosa, a nikako kao trajno rješenje. Smatramo da sva djeca u RH moraju imati jednaku pravnu zaštitu nevezano za činjenicu u kojoj obiteljskoj zajednici žive i kojeg su spola njihovi roditelji. Odnosno, sva djeca moraju imati mogućnost da oba (socijalna) roditelja imaju mogućnost ostvarenja pune i zakonski uređene roditeljske skrbi.

Unatoč postojećim zakonskim i društvenim preprekama, sve veći broj LGBTIQ osoba u Hrvatskoj planira roditeljstvo. Kao načine planiranja roditeljstva kod LGBTIQ osoba bilježimo: medicinski pomognutu oplodnju, jednoroditeljsko posvojenje djeteta, dogovor životnih partnera_ica s donatorom, inseminacijom izvan sustava zdravstva te dogovorom između gej i lezbijskog para.

Medicinski pomognuta oplodnja u Hrvatskoj moguća je isključivo za potrebe liječenja neplodnosti, a ne i kao oblik planiranja obitelji, što prisiljava životne partnere_ice koji_e se odluče na planiranje obitelji medicinski pomognutom oplodnjom da to učine u inozemstvu. Članak 10. Zakona o medicinski pomognutoj oplodnji¹⁶⁵ navodi kako pravo na medicinski pomognutu oplodnju imaju žene koje su u braku, izvanbračnoj zajednici ili bez partnera i ne navodi eksplicitno životne partnerice, što u praksi može otežati ženama i nekim trans osobama u životnom partnerstvu pristup liječenju neplodnosti, unatoč tome što Zakon o životnom partnerstvu zabranjuje diskriminaciju životnih partnerica u pogledu obaveza, prava ili povlastica vezanih uz zdravstveno osiguranje i zdravstvenu skrb. Smatramo da ovakvu zakonsku odredbu treba proširiti tako da da obuhvaća osobe koje mogu zatrudnjeti, u svim obiteljskim zajednicama, braku, izvanbračnoj zajednici, životnom partnerstvu i neformalnom životnom partnerstvu.

¹⁶⁵ Zakon o medicinski pomognutoj oplodnji (NN 86/12).

Donošenjem Zakona o životnom partnerstvu uvedena su dva instituta kojima se uređuje i štiti obiteljski život životnih partnera_ica i njihove djece. Prvi je roditeljska skrb životnog_e partnera_ice (Poglavlje 2.1), a drugi je partnerska skrb (Poglavlje 2.2). Iz oba instituta proizlazi pravo životnog_e partnera_ice roditelja djeteta za ostvarivanje pune roditeljske skrbi o djetetu ili za ostvarivanje dijela sadržaja roditeljske skrbi. Međutim, niti jedan od ta dva instituta ne omogućava životnom_j partneru_ici upis roditelja u matičnu knjigu i stvaranje srodstva u zakonskom smislu između životnog_e partnera_ice roditelja_ice djeteta i djeteta, samo zato što je istog upisanog spola kao i drugi roditelj_ica.

Diskriminacija djece rođene u istospolnim brakovima ili životnim partnerstvima u inozemstvu

Zagreb Pride je 2021. i 2022. zaprimio pritužbe dva lezbijska para u braku sklopljenom u inozemstvu. U jednom slučaju obje su partnerice imale hrvatsko državljanstvo, dok je u drugom riječ o istospolnom braku između hrvatske i strane državljanke. U oba ova braka rođeno je i dijete. Kada su se majke obratile nadležnom matičnom uredu s molbom upisa djeteta u hrvatske matične knjige, a radi stjecanja državljanstva, odbijene su. Naime, u izvornim rodnim listovima se kao roditeljice navode, što je logično i istinito, dvije osobe istoga spola, u ova dva slučaja ženskog. No, prema propisima nije moguće u matricu rođenih u Republici Hrvatskoj upisati kao roditelje_ice djeteta dvije osobe istog spola. I time nastaju problemi i za majke i za djecu koja onda ne mogu steći hrvatsko državljanstvo i s njim povezana prava, kao primjerice pravo na zdravstvenu zaštitu preko HZZO-a. U ovakvim slučajevima nadležna su tijela upućivale majke na neprihvatljiva i duboko ponižavajuća rješenja. Predlagalo se tako da se samo jedna upiše kao roditeljica, bez podatka o drugoj majki, da se potom provede upis djeteta u matične knjige, pokrene postupak stjecanja državljanstva, a onda na kraju da partnerica koja nije prvotno upisana pokrene postupak ostvarivanja partnerske skrbi, prema odredbama Zakona o životnom partnerstvu. Čak i da se majke odluče na ovakvu ponižavajuću proceduru, partnerica skrbnica ne postaje roditeljica i ne uvodi se u matične evidencije kao roditeljica djeteta.

8.4.1 Roditeljska skrb životnog_e partnera_ice o djetetu

Primjena instituta roditeljske skrbi životnog_e partnera_ice o djetetu je uređena kroz važeći Obiteljski zakon¹⁶⁶ i članak 40. Zakona o životnom partnerstvu. Pojašnjenja koja se odnose na životne partnere_ice dana su u ostalim stavcima istog članka, te člancima 41. – 43. U tom kontekstu, važno je spomenuti da se svakom promjenom Obiteljskog zakona u odnosu na roditeljsku skrb direktno zadire i u stečena prava na roditeljsku skrb životnih_ica i njihove djece.

Roditeljska skrb životnog_e partnera_ice moguća je u slučajevima kada roditelji djeteta nad kojim ostvaruju roditeljsku skrb žele podijeliti neka prava roditeljske skrbi s trećim osobama. U praksi, to mogu biti jedno ili oba životna_e partnera_ice, ukoliko se radi, primjerice, o djetetu kojemu su roditelji_ce gej i lezbijka, svako u svome životnom partnerstvu. Roditeljsku skrb životnog_e partnera_ice o djetetu, odnosno sadržaje roditeljske skrbi, životni partner_ica obnaša zajedno s roditeljima djeteta koja oko toga moraju biti suglasna. Ovaj oblik planiranja roditeljstva najbliži je načinu na koji roditelji djeteta u bračnim i izvanbračnim zajednicama dijele sadržaj roditeljske skrbi s pomajkama, poočimima ili drugim članovima_cama obitelji. Ukoliko se dio roditeljske skrbi životnog_e partnera_ice koristi duže od 30 dana, izjava zakonskih roditelja o sadržaju roditeljske skrbi se mora ovjeriti kod javnog bilježnika. Stoga sadržaji roditeljske skrbi mogu biti privremenog, trajnijega ili jednokratnoga karaktera, a najduže do osamnaeste godine djeteta te se mogu djelomično ili u cijelosti povjeriti drugim osobama.

Zagreb Pride preporučuje zakonskim roditeljima djeteta i njihovim životnim partnerima_cama kao i svim ostalim osobama uključenim u djetetovu skrb da plan roditeljske skrbi u *duginim obiteljima* izrađuju na obiteljskoj medijaciji. Medijacija se može ostvariti u sklopu sustava socijalne skrbi, kao što su obiteljski centri ili izvan sustava socijalne skrbi kod ovlaštenih obiteljskih medijatora_ica upisanih u Registar obiteljskih medijatora, uz naknadu. Odvjetnice Zagreb Pridea upisane su u Registar obiteljskih medijatora.

8.4.2 Partnerska skrb o djetetu

Životni_a partner_ica roditelja djeteta može od nadležnog općinskog suda zatražiti dodjeljivanje instituta partnerske skrbi o djetetu u tri slučaja: i) ako dijete u rodnom listu ima upisano jednog roditelja, odnosno, ako drugi roditelj u zakonskom smislu nije poznat, ii) ako je drugi roditelj preminuo ili iii) ako je drugi roditelj lišen roditeljske skrbi zbog zlostavljanja djeteta. Sud će prilikom donošenja odluke o imenovanju partnera_ice skrbnika_ce zatražiti stručno mišljenje centra za socijalnu skrb, koji je pak dužan pribaviti mišljenje djeteta koje je sposobno shvatiti značenje partnerskog skrbništva. **Partner_ica-skrbnik_ca stječe trajnu roditeljsku skrb te sva prava i obaveze koje iz nje proizlaze, a koje su u zakonskom smislu iste kao i one koje po zakonu postoje između roditelja_ica i djece i budućih potomaka te djece (Zakon o životnom partnerstvu, čl. 47.). Bilješka o partnerskoj skrbi upisuje se u maticu rođenih.**

U zakonskom smislu, razlika između partnerske skrbi i posvojenja je u tome što: i) partnerska skrb može prestati na zahtjev ili sporazumni prijedlog, ii) se ime partnera_ice-skrbnika_ice ne upisuje u trenutno postojeće rubrike u rodnom listu koje se odnose na roditelje_ice djeteta („otac“ i „majka“) već pod „bilješke“, iii) te se srodstvo u pravnom smislu između partnera_ice-skrbnika_ice i djeteta pod partnerskom skrbi ne prenosi na srodnike partnera_ice-skrbnika_ice, osim u slučaju djece partnera_ice-skrbnika_ice. To znači da, primjerice, dijete pod partnerskom skrbi ne može naslijediti imovinu bake i djeda po partneru_ici-skrbniku_ici. U takvim je slučajevima odnose potrebno posebno oporučno ili ugovorno regulirati. Također, odredbom Zakona o životnom partnerstvu, djeca pod partnerskom skrbi izjednačena su u pravima s djecom partnera_ice-skrbnika_ice (Zakon o životnom partnerstvu, čl. 47.). Na primjer, nakon smrti partnera_ice-skrbnika_ice, njegovu_njenu imovinu nasljeđuju njegova_njezina djeca i njegova_njezina djeca pod partnerskom skrbi.

8.4.3 Pravo na posvajanje djece bez roditeljske skrbi

¹⁶⁷ Dugine obitelji, 2021. „Povijesni trenutak: lezbijki i gej parovi u Hrvatskoj mogu pristupiti procjeni da postanu posvojitelji“. Dostupno na: <https://www.dugineobitelji.com/povijesni-trenutak-lezbijki-i-gej-parovi-u-hrvatskoj-mogu-pristupiti-procjeni-da-postanu-posvojitelji/>

Mladen Kožić i Ivo Šegota, par životnih partnera iz Zagreba, izborili su u dugom upravnom postupku koji je započeo još 2016. godine **pravo na pristup procjeni da postanu posvojitelji, i upisani u registar potencijalnih posvojitelja.**¹⁶⁷ Prvo je 2021. godine Upravni sud u Zagrebu poništio rješenja jednog zagrebačkog Centra za socijalnu skrb i nadležnog ministarstva za obitelj, kojima im je uskraćen pristup procjeni podobnosti za posvajanje djeteta bez roditeljske skrbi. U tim odlukama se tvrdi da oni kao životni partneri ne mogu postati posvojitelji jer to ne predviđa ni Obiteljski zakon ni Zakon o životnom partnerstvu.

Partneri su još u svibnju 2016. godine obratili Centru za socijalnu skrb u želji da postanu posvojitelji. Njihov zahtjev uredno je zaprimljen, ali su uskoro

odbijeni samo zato što su u životnom partnerstvu. Time im je uskraćeno pravo da prođu postupak za izdavanje mišljenja o podobnosti i prikladnosti za posvojenje i, u slučaju pozitivnog mišljenja, budu upisani u registar posvojitelja. U žalbenim postupcima je država (odnosno nadležno ministarstvo) naprosto navodila da ne postoji zakonsko uporište u propisima na snazi u Republici Hrvatskoj koje bi omogućilo da životni_e partneri_ce posvoje dijete.

No, u žalbenom sudskom postupku, prvo pred Upravnim sudom u Zagrebu i potom pred Visokim upravnim sudom, partneri su se pozivali na stajališta i odluke Europskog suda za ljudska prava kojima se štiti i poštuje obiteljski život, navevši da su im u Hrvatskoj u ovom postupku povrijeđena ljudska prava i da su bili diskriminirani.

Visoki upravni sud dao im je za pravo i u presudi iz travnja 2022.¹⁶⁸ našao da ne postoji zapreka da im se omogući pristup postupku procjene podobnosti i prikladnosti kao potencijalnih posvojitelja, a time i mogućnost, ukoliko ispune kriterije, upisa u registar posvojitelja. Drugačije postupanje značilo bi diskriminaciju na temelju njihove spolne orijentacije. Sud je jasno naveo da njihov odnos kao osoba istog spola u životnom partnerstvu „ulazi u pojam obiteljskog života, jednako kao i odnos osoba suprotnog spola u jednakoj situaciji, a što traži i jednaki tretman u jednakim situacijama“. Životnim partnerima_icama time je otvoren put prema posvajanju.

Presuda je snažno odjeknula u hrvatskoj javnosti i LGBTIQ zajednici koja ju vidi kao još jedan ključan korak naprijed prema punoj bračnoj i obiteljskoj jednakosti. Kako je istaknula udruga Dugine obitelji, „ova povijesna presuda otvara vrata svim gejevima, lezbijkama i biseksualnim osobama koje su sklopile životno partnerstvo u Hrvatskoj da postanu posvojitelji, i potvrđuje kako životni partneri moraju u svim postupcima imati jednaka prava kao i bračni drugovi“.¹⁶⁹

U budućnosti se možemo nadati da životne_i partnerice_i neće biti diskriminirane_i i u konkretnim postupcima posvojenja. Ipak, dok god Obiteljski zakon ne bude izrijekom navodio i životne partnere_ice kao moguće posvojitelje_ice ovo će područje ostati u nereguliranoj sivoj zoni pa stoga potencijalno i dalje iscrpljivati istospolne parove u upravnim i sudskim postupcima kako bi ostvarili pravo na roditeljstvo posvajanjem.

¹⁶⁸ Visoki upravni sud RH, Presuda Usž-2402/21, od 20. travnja 2022.

¹⁶⁹ Dugine obitelji, 2021. „Povijesni trenutak: lezbijki i gej parovi u Hrvatskoj mogu pristupiti procjeni da postanu posvojitelji“. Dostupno na: <https://www.dugineobitelji.com/povijesni-trenutak-lezbijki-i-gej-parovi-u-hrvatskoj-mogu-pristupiti-procjeni-da-postanu-posvojitelji/>

Preporuke za unapređenje i zaštitu prava istospolnih parova, životnih partnerstava i duginih obitelji

1. Definirati brak kao „zakonski uređenu zajednicu obiteljskog života dvije osobe“ kroz donošenje posve novog ili kroz dopune postojećeg Obiteljskog zakona.

2. Definirati životno partnerstvo kao „zajednicu obiteljskog života dviju osoba“ kroz izmjene i dopune Zakona o životnom partnerstvu osoba istoga spola. U skladu s time promijeniti naziv zakona u „Zakon o životnom partnerstvu“.

3. Uvesti praksu navođenja svih oblika zajednica obiteljskog života: brak, izvanbračna zajednica, životno partnerstvo i neformalno životno partnerstvo te djecu pod partnerskom skrbi pri donošenju svih novih propisa i obrazaca.

4. Dokinuti diskriminaciju životnih partnerstava i neformalnih životnih partnerstava pri zajedničkom posvajanju djece bez roditeljske skrbi kroz donošenje posve novog ili kroz dopune postojećeg Obiteljskog zakona.

5. Dokinuti diskriminaciju životnog_e partnera_ice kod posvojenja djeteta drugog životnog_u partnera_icu koji_a je upisan_a kao jedini_a roditelj_ica djeteta kroz donošenje posve novog ili kroz dopune postojećeg Obiteljskog zakona.

6. Zabraniti svako nepovoljno postupanje prema neformalnom životnom partnerstvu uvođenjem norme u Zakon o životnom partnerstvu, po uzoru na čl. 11. Obiteljskog zakona.

7. Otkloniti svaki oblik neizravne diskriminacije životnih partnerstava u odnosu na izvanbračne drugove u svim postupcima u kojima se utvrđuje postojanje neformalnog životnog partnerstva. Točnije, osigurati da uvjeti i kriteriji za utvrđivanje neformalnog životnog partnerstva budu identični kao i za izvanbračne drugove s obzirom na to da životne okolnosti i društveno okruženje bitno utječu na način na koji neformalni životni_e partneri_ice žive svoje obiteljske živote.

8. Donijeti odgovarajuće zakonske propise koji će osigurati dostupnost medicinski potpomognute oplodnje svim osobama koje mogu roditi, kao i parovima, neovisno o obiteljskom statusu i nazivu obiteljske zajednice, spolnoj orijentaciji i rodnom identitetu osoba.

9. Zakonski regulirati oplodnju uz asistenciju partnera_ice – postojeću praksu dogovorenih (potpomognutih) oplodnji izvan sustava zdravstvene skrbi na način da se regulira pravo i zaštiti interes osobe ili životnih partnera_ica u planiranju obitelji, kao i uloga bliskog donora spolnih stanica. Omogućiti besplatnu i dostupnu obiteljsku medijaciju za planiranje roditeljske skrbi i/ili dijelova sadržaja roditeljske skrbi između zakonskih roditelja djeteta i bliskog donora, ukoliko

postoji želja za takvim dogovorom.

10. Hitnim izmjenama zakona omogućiti pravo na zakonsko priznanje identiteta, upis roditeljstva i državljanstva djece istospolnih parova rođenih ili posvojenih u inozemstvu kako bi se zaštitila njihova temeljna prava i dokinula diskriminatorna praksa državne uprave.

11. Poticati životne partnere_ice te bračne drugove da u rješavanju sporova i nesuglasica koriste obiteljsku medijaciju koja je dostupna unutar i izvan sustava socijalne skrbi. Posebno je važno poticati životne partnere_ice da u slučaju želje za raskidom partnerstva umjesto sudskim putem, postignu dogovor o sporazumnom raskidu i raskinu životno partnerstvo pred matičnim uredom. Obavezati Ministarstvo pravosuđa i uprave da vodi statistiku raskida životnih partnerstava.

12. Prilikom sklapanja životnog partnerstva ili braka, poštovati rodni identitet osoba i neovisno o spolu upisanom u matične knjige, koristiti gramatički rod u skladu s rodnim identitetom osobe.

9. Prava LGBTIQ izbjeglica

LGBTIQ izbjeglice u Hrvatskoj su najčešće tražitelji_ice međunarodne zaštite i osobe pod međunarodnom zaštitom – azilom ili supsidijarnom zaštitom, kao i izbjeglice u migracijskom tranzitu kroz Hrvatsku prema drugim zemljama Europske unije. Sukladno **Zakonu o međunarodnoj i privremenoj zaštiti**¹⁷⁰, RH jamči LGBTIQ osobama međunarodnu zaštitu ako su u zemlji porijekla progonjene i ugrožene po osnovi spolne orijentacije i rodnog identiteta. LGBTIQ osobe smatraju se posebno ranjivom skupinom tražitelja_ica azila i jamče im se posebna prihvatna jamstva.

¹⁷⁰ Zakon o međunarodnoj i privremenoj zaštiti (NN 70/15, 127/17), (čl. 15).

Postupak povodom zahtjeva za međunarodnu zaštitu vodi se u dva stupnja. U prvom stupnju, u upravnom postupku, zahtjev obrađuje voditelj_ica postupka – službenik_ica Ministarstva unutarnjih poslova (MUP). Ukoliko MUP odbije zahtjev za međunarodnom zaštitom, tražitelj_ica međunarodne zaštite može pokrenuti upravni spor pred nadležnim upravnim sudom. U drugostupanjskom (žalbenom) postupku može podnijeti zahtjev za odobravanje besplatne pravne pomoći. Ta pomoć obuhvaća sastav tužbe i zastupanje pred upravnim sudom, sukladno **Pravilniku o besplatnoj pravnoj pomoći u postupku odobrenja međunarodne zaštite**¹⁷¹.

¹⁷¹ Pravilnik o besplatnoj pravnoj pomoći u postupku odobrenja međunarodne zaštite (NN 140/2015-2609). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_12_140_2609.html

Odluku o besplatnoj pravnoj pomoći donosi nadležni upravi sud u odluci povodom upravnog spora pokrenutog protiv prvostupanjske odluke.

RH prepoznaje deset država koje smatra zemljama sigurnog podrijetla. Tražitelji_ce međunarodne zaštite mogu biti u njih deportirani_e ako im se u Hrvatskoj odbije zahtjev za međunarodnu zaštitu. *Zemlje sigurnog podrijetla* se procjenjuju na temelju pravnog stanja, primjene zakonskih propisa, kao i općih političkih okolnosti koje ukazuju da u njima ne postoje djela proganjanja po nekoj od osnova, što prema Zakonu o međunarodnoj i privremenoj zaštiti uključuje i spolnu orijentaciju i rodni identitet. Prema Odluci o listi sigurnih zemalja podrijetla u postupku odobrenja međunarodne zaštite¹⁷² iz 2016., sigurnim zemljama smatraju se: Alžir, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Maroko, Albanija, Kosovo, Makedonija, Srbija, Turska i Tunis. **Međutim zakoni u Alžiru, Maroku i Tunisu homoseksualnost smatraju kaznenim djelom¹⁷³ stoga ne bi trebale biti smatrane kao sigurne zemlje podrijetla.** Iako Europska unija zasada nema rezoluciju temeljem koje bi se proglasila jedinstvena lista zemalja sigurnog podrijetla

¹⁷² Odluka o listi sigurnih zemalja podrijetla u postupku odobrenja međunarodne zaštite (NN 45/16). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2016_05_45_1166.html

¹⁷³ Carroll, Aengus i Lucas Ramón Mendos. 2017. *State Sponsored Homophobia 2017: A world survey of sexual orientation laws: Criminalisation, Protection and Recognition*. Ženeva: ILGA. Dostupno na: https://ilga.org/downloads/2017/ILGA_State_Sponsored_Homophobia_2017_WEB.pdf

¹⁷⁴ European Parliament: Legislative Train Schedule. 2022. *European List of Safe Countries of Origin*. Dostupno na: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/theme-towards-a-new-policy-on-migration/file-european-list-of-safe-countries-of-origin>

¹⁷⁵ „Statistički pokazatelji osoba kojima je odobrena međunarodna zaštita u Republici Hrvatskoj zaključno do 30.09.2022.“ Dostupno na: [https://mup.gov.hr/UserDocsImages/2022/10/web%20statistike%202022%20Q3\(1\).pdf](https://mup.gov.hr/UserDocsImages/2022/10/web%20statistike%202022%20Q3(1).pdf)

za sve članice EU¹⁷⁴, smatramo da u duhu hrvatskog pravnog poretka i na temelju naših ustavnih vrednota, RH nikako ne bi smjela smatrati sigurnima zemlje u kojima se progone LGBTIQ osobe zbog njihove spolne orijentacije i rodnog identiteta.

Prema dostupnim podacima MUP-a, do rujna 2022. u Hrvatskoj je odobreno sveukupno 896 zahtjeva za azil i 138 za supsidijarnu zaštitu, dok je 7258 osoba bilo je u postupku traženja međunarodne zaštite u RH¹⁷⁵. Najveći broj tražitelja_ica su državljani_ke Iraka (1554), Turske (1150), Afganistana (1123) i Burundija (1007). MUP ne prikuplja podatke o odobrenju međunarodne zaštite po osnovama spolne orijentacije i rodnog identiteta, stoga ostaje nepoznat broj LGBTIQ osoba koje u RH uživaju ili traže međunarodnu zaštitu zbog progona po osnovi spolne orijentacije ili rodnog identiteta. S obzirom na nedostatak uvida u stanje ljudskih prava rastućeg broja izbjeglica koje traže međunarodnu zaštitu u RH, nemamo mogućnosti sastaviti ni blizu cjelovit prikaz položaja LGBTIQ osoba izbjeglica u RH. Stoga ćemo se u nastavku fokusirati na slučajeve iz naše prakse.

9.1 Tražitelj_ice azila – primjeri iz prakse

Od 2012. Zagreb Pride pruža pravnu podršku tražiteljica_ima međunarodne zaštite zbog progona i ugrožavanja ljudskih prava na temelju spolne orijentacije i rodnog identiteta u zemlji porijekla/zadnjeg boravka. Većina LGBTIQ tražitelja_ica međunarodne zaštite u RH stupi u kontakt sa Zagreb Prideom nakon podnošenja zahtjeva za međunarodnom zaštitom, odnosno tijekom prvostupanjskog postupka. Osobu tada savjetujemo i ponudimo joj pravno zastupanje već kroz prvostupanjski postupak, s obzirom na to da smatramo da su zakinite za informirani postupak pred tijelima MUP-a. Ukoliko nam se osoba prvi put javi nakon što je zahtjev odbijem, tada joj asistiramo kod zahtjeva za besplatnu pravnu pomoć, u suradnji s odvjetnicom s Liste pružatelja pravne pomoći¹⁷⁶ koja ima iskustva s pravnim zastupanjem LGBTIQ tražitelja_ica azila.

Zagreb Pride je od prvog slučaja 2012.

do kraja 2022. asistirao u postupku ili nadgledao sveukupno sedam pravnih slučajeva za odobrenje međunarodne zaštite u RH. Više o starijim slučajevima izvijestili smo u prošlim izdanjima Rozog megafona^{177 178}, stoga ćemo se u ovom dijelu fokusirati na dva koja se većim dijelom odnose na razdoblje nakon 2018. godine. Od ta dva slučaja, za jedan smo osigurale_i besplatnu pravnu pomoć i predložili odvjetnicu s Liste pružatelja pravne pomoći, dok smo za drugi preuzeli_e podržavajuću ulogu u vidu pisanja podnesaka u postupku pred MUP-om.

Prvi slučaj u ovom izvještajnom razdoblju odnosi se na dvojicu tražitelja azila, gej paru iz jedne južnoazijske zemlje koji su zahtjev za međunarodnom zaštitom u Hrvatskoj zatražili sredinom 2017. Obojici je zahtjev odbijen u prvostupanjskom postupku zbog nepoklapanja činjenica u prvom i drugom iskazu. Sa Zagreb Prideom su u kontakt stupili početkom 2018. i požalili se da zapisnik postupka nisu dobili ni na svojem ni na engleskom jeziku koji dobro ne govore. Također su izjavili da su njihovi iskazi netočno prevedeni na hrvatski jezik, odnosno da ono što piše u zapisniku nisu iskazali. Obojica su doživjela fizičko i psihološko nasilje te prijetnje u zemlji porijekla. Jedan od muškaraca ima ožiljak od ozljede nastale napadom ostrim staklenim predmetom na ulici zbog svoje spolne orijentacije što, prema njihovom iskazu, do tog trenutka hrvatska policija nije dokumentirala. Za ozljede imaju i medicinsku dokumentaciju kao i iskaze osoba od povjerenja iz zemlje porijekla. Obojica su izrazila veliki strah od moguće deportacije u zemlju

¹⁷⁶ Vidi čl. 4.(7) *Pravilnik o besplatnoj pravnoj pomoći u postupku odobrenja međunarodne zaštite* (NN 140/2015-2609). Dostupno na: https://narodne-novine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_12_140_2609.html

¹⁷⁷ Jurčić, Marko. 2013. *Rozi megafon: Od Zakona o suzbijanju diskriminacije do ustavne zabrane istospolnog braka. Izvještaj Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2010. – 2013.* Zagreb: Zagreb Pride. Dostupno na: <https://zagreb-pride.net/wp-content/uploads/2022/01/IZVJES1.pdf>

¹⁷⁸ Jurčić, Marko. 2018. *Rozi megafon: Od Zakona o životnom partnerstvu do ponovnog stvaranja nepovoljnog društvenog i političkog okruženja za LGBTIQ osobe. Izvještaj Zagreb Pridea o stanju ljudskih prava LGBTIQ osoba u Republici Hrvatskoj 2014. – 2017.* Zagreb: Zagreb Pride. Dostupno na: https://zagreb-pride.net/wp-content/uploads/2022/01/ZG_PRI1.pdf

¹⁷⁹ Ćimić, Ilko. 2021. „Policija iz Hrvatske protjerala LGBT ljude? Ako se vrate u svoju zemlju, idu u zatvor”. *Index*, 11. svibnja 2021. Dostupno na: https://www.index.hr/vijesti/clanak/policija-iz-hrvatske-protjerala-lgbt-ljude-ako-se-vrate-u-svoju-zemlju-idu-u-zatvor/2275082.aspx?index_tid=116106

¹⁸⁰ Tondo, Lorenzo. 2018. „They didn't give a damn: first footage of Croatian police 'brutality'”. *The Guardian*, 14. studenoga 2018. Dostupno na: <https://www.theguardian.com/global-development/2018/nov/14/didnt-give-a-damn-refugees-film-croatian-police-brutality-bosnia>

porijekla iz koje su emigrirali neposredno nakon zadnjeg napada koji se zbio 2017. godine, nakon čega su i došli u Hrvatsku. Ovom gej paru ponudile_i smo psihološku pomoć, uputile_i ih na odvjetnicu s Liste pružatelja pravne pomoći koja se kroz praksu specijalizirala za LGBTIQ tražitelje_ice azila i osigurale_i prevoditelja_icu za njihov materinji jezik. Prateći postupak, utvrdili_e smo da je MUP prekršio njihovo pravo na informiran i pravični postupak, s obzirom da im nije osigurao prevoditelja_icu na njihovom materinjem jeziku. Neformalnim putem doznali_e smo da MUP nije ni imao suradnju s govornikom_icom tog jezika koji bi mogao_la prevoditi i asistirati u postupku. Radi se o jeziku koji ima 300 milijuna govornika_ica. Zahtjev za međunarodnom zaštitom odobren im je u drugom postupku, u prvoj polovici 2018. godine, primarno zato što su osigurana adekvatna pravna zaštita i prevoditelj.

Drugi slučaj odnosi se na tražitelja azila iz jedne srednjoafričke zemlje koji je u zemlji porijekla progonjen, između ostalog, i po osnovi spolne orijentacije. S osobom smo stupile_i u kontakt sredinom 2021. godine u trenutku prvostupanjskog postupka, a javila nam se nakon što je u Hrvatskoj odlučila zatražiti azil nakon što je doživjela policijsko odvrćanje s hrvatske granice u Bosnu i Hercegovinu. Radi se o tzv. *pushbacku* koji je od 2019. godine postao učestala ilegalna praksa MUP-a prema izbjeglicama u tranzitu kroz Hrvatsku na svom putu prema drugim članicama Europske

unije, o čemu su opširno izvještavali domaći¹⁷⁹ i međunarodni¹⁸⁰ mediji i udruge. Budući da se radi o osobi koja se ne bavi političkim radom, odnosno nije LGBTIQ aktivist, u trenutku našeg prvog kontakta on nije imao gotovo nikakve materijale koji bi se mogli podnijeti kao dokazi. Tražitelju smo izradili podneska na temu poteškoća koje LGBTIQ osobe imaju u progovaranju o spolnoj orijentaciji pred tijelima vlasti i drugim institucijama, npr. voditeljima_cama postupka za odobrenje međunarodne zaštite.

Prema našem iskustvu temeljenom na sedam slučajeva od 2012. do 2022., najveće prepreke u ostvarenju prava na međunarodnu zaštitu LGBTIQ osobama u Hrvatskoj predstavljaju pravo na informacije i pravno savjetovanje na jeziku koji osoba koja traži međunarodnu zaštitu govori te kulturna neosjetljivost MUP-ovih voditelja_ica postupka na iskustva LGBTIQ osoba u kontekstu zemlje iz koje su izbjegle. Kad je o jeziku riječ, sve osobe čije smo postupke pratili_e požalile su se na neadekvatan prijevod, čak i u slučaju kada se radi o engleskom jeziku. Kulturna neosjetljivost je evidentna kroz tumačenje odgovora na pitanja koja se odnose koja se odnose na spolnu orijentaciju i/ili rodni identitet pri ocjenjivanju utemeljenosti zahtjeva. Primjerice, voditelji_ice postupaka odgovore na pitanja koja se tiču istospolnih odnosa, obiteljskog života, *coming out-a*,

iskustva odrastanja, školovanja i rada u zemljama gdje su LGBTIQ osobe posebno ranjive tumače iz hrvatske/europske i/ili heteronormativne pozicije, pa stoga zaključuju kako su iskazi nevjerodostojni ili kontradiktorni.

U pravilu, MUP prema LGBTIQ tražiteljima_cama pristupa s velikom sumnjom u vjerodostojnost njihovih iskaza. Ta sumnja se temelji, prema našem tumačenju, na nepoznavanju specifičnosti LGBTIQ života u kontekstu života u drugim kulturama te se kod nekih voditelja_ica primjećuje donošenje zaključaka na temelju stereotipa prema LGBTIQ osobama. Primjerice, postoji očekivanje da LGBTIQ osobe tražitelji_ice međunarodne zaštite imaju jasno izgrađen i stabilan seksualni i rodni identitet, da poznaju pojmove kao što su spolna orijentacija i rodni identitet, kao i da se u zemlji porijekla bave nekom vrstom LGBTIQ aktivizma. LGBTIQ tražitelji_ce azila, točnije osobe koje su progonjene u zemlji porijekla po osnovi *spolne orijentacije* i *rodnog identiteta*, mogu se baviti bilo kojim poslom, mogu imati snažnije ili slabije izgrađen LGBTIQ identitet ili ga mogu izgrađivati i izražavati na drugačiji način nego li to čini LGBTIQ osoba u Hrvatskoj. **Stoga je važno da voditelji_ce postupaka, i sve druge osobe uključene u postupak, pristupaju svakoj_m pojedinoj_m tražiteljici_u individualno, bez predrasuda.**

Smatramo kako su potrebne dodatne edukacije voditelja_ica postupaka za razumijevanje seksualnih i rodni odnosa i praksi u različitim društvima, kao i za stjecanje osnovnih informacija o specifičnostima koje se tiču LGBTIQ osoba i njihovih iskustava. To uključuje osnovne o *coming out-u*, strategijama koje LGBTIQ osobe koriste da bi preživjele u neprijateljskom okruženju – npr. činjenici da LGBTIQ osobe odabiru ili pristaju na obavezu sklapanja raznospolnog braka. Nadalje, LGBTIQ osobe iz različitih kultura koriste različite ili neujednačene pojmove kojima opisuju svoj rod, spol, spolnu orijentaciju, rodni identitet, seksualno ponašanje i općenito odnose s drugim LGBTIQ osobama. Općenito, ne postoji univerzalna globalna LGBTIQ kultura koja je svojstvena svim LGBTIQ osobama. Primjerice, pojam *prijateljice* LGBTIQ osoba iz određene zemlje može koristiti kako bi imenovala svog životnog ili seksualnog partnera_icu jer joj drugi pojmovi nisu poznati.

Osim nedostupnosti prijevoda za neke jezike, prijevodi i na velike svjetske jezike često su toliko loši da bitno utječu na ishod predmeta, stoga je neizmjerljivo važno tražiteljima_cama osigurati dodatnu pomoć od one koju osigurava MUP. Primjerice, ponekad umjesto konsekutivnog prijevoda, prevoditelji_ce često samo parafraziraju iskaze u trećem licu, uslijed čega se izgubi smisao iskaza pa voditelji_ce postupaka donose zaključak da je iskaz neuvjerljiv. Pažljivijim pristupom prevodenju opisani bi se problem otklonio.

Preporuke za unapređenje prava tražiteljica i tražitelja međunarodne zaštite

1. Ukloniti sve države koje smatraju homoseksualnost kaznenim djelom s Liste sigurnih zemalja porijekla kroz izmjene i dopune Odluke o listi sigurnih zemalja podrijetla u postupku odobrenja međunarodne zaštite.

2. Osigurati da se kroz obrazovanje i/ili dodatnu edukaciju policijskih službenica_ka učine značajni pomoci za stvaranje svijesti o potrebama i iskustvima LGBTIQ osoba koje traže međunarodnu zaštitu, pritom uvažavajući i poštujući kulturne razlike radi otklanjanja svih predrasuda.

3. Osigurati svim tražiteljima_cama međunarodne zaštite pravo na informiran i pravični postupak od prvoga stupnja.

4. U svim postupcima u kojima se utvrđuje postojanje istospolnih veza između osobe koja traži međunarodnu zaštitu s drugom osobom istoga spola u/iz zemlje porijekla, otkloniti svaki oblik neizravne diskriminacije u odnosu na izvanbračne partnere i partnerice kao komparatore.

Uvjeti i kriteriji za utvrđivanje stabilnih emocionalnih, seksualnih i drugih veza ili odnosa nikada ne mogu biti identični za istospolne i raznospolne parove ni u zemlji porijekla tražitelja_ice međunarodne zaštite, niti i u RH.

5. Provoditi i učiniti dostupnom statistiku odobrenja međunarodne zaštite po osnovama po kojima se ona dodjeljuje, uključujući i spolnu orijentaciju i rodni identitet.

Zaključak

Političko, društveno i institucionalno okruženje za LGBTIQ osobe, ali i sve druge manjinske skupine u Republici Hrvatskoj, postalo je izrazito nepovoljno nakon što 2013. godine nije spriječeno održavanje referenduma o zabrani istospolnog braka. Taj trend stvaranja negativnog okruženja pogoršan je i narednih godina kroz različite institucionalne, političke i druge pritiske na različitosti u našoj zemlji. Najozbiljnija posljedica takvog okruženja je povećanje zločina iz mržnje i govora mržnje. Nasilje protiv LGBTIQ osoba je i dalje visoko, a predrasude i socijalna distanca izrazito su velike. Većina žrtava nasilja ta kaznena djela ne prijavljuje.

Posebno je nepovoljno okruženje za život trans osoba kojima se otežava pristup gotovo svim pravima i uslugama zbog nepostojanja odgovarajućeg zakonskog rješenja za pravno priznanje rodnog identiteta temeljenog na samoodređenju. Time im Republika Hrvatska izravno ugrožava temeljna ljudska prava. Postojeći postupak promjene upisa spola nije svima dostupan na brz i zakonom propisan način jer se proceduru nepotrebno komplicira i odugovlači, a odgovorne institucije ne donose svoja mišljenja u propisanim rokovima. Prava interspolnih osoba uopće nisu prepoznata te one i dalje nisu pravno zaštićene od diskriminacije i teških povreda

tjelesne autonomije, uključujući zabranu sakćenja spolnih organa.

Životni partneri i životne partnerice i njihova djeca i dalje su diskriminirani u odnosu na raznospolne bračne i izvanbračne drugove. Iako je u 2014. godini donesen Zakon o životnom partnerstvu koji parovima istoga spola daje veliku razinu pravne zaštite i definira taj institut kao zajednicu obiteljskog života, djeca životnih partnera_ica nemaju jednaku pravnu zaštitu kao djeca bračnih i izvanbračnih drugova različitoga spola. Ipak, upornim upravnim i pravnim postupcima – sudskom borbom LGBTIQ zajednice uz podršku udruga civilnog društva – ostvareno je pravo na udomiteljstvo i otvorena vrata pravu na posvajanje djece bez roditeljske skrbi. Time je osnažen institut životnog partnerstva, a LGBTIQ zajednica je dodatno ohrabrena da pravnim putem pred domaćim sudovima može izboriti pravo na jednako postupanje u svim područjima života, uključujući i jednakost naših obiteljskih zajednica.

Unatoč stagnaciji u širem razvoju LGBTIQ prava u razdoblju između 2018. i 2022. godine, važno je istaknuti kako je nastavljen trend porasta broja ljudi koji dolaze na Povorke ponosa u Zagrebu i Splitu, kao i na druga javna LGBTI i kvir

dogadanja, prosvjede, manifestacije i festivale. Naročito je vidljiv porast broja LGBTIQ mladih koji se sve više uključuju i u samu organizaciju Povorke. To potvrđuje pretpostavku kako se nastavlja i pozitivan trend autanja među mlađom populacijom LGBTIQ osoba koje sve rjeđe skrivaju svoju spolnu orijentaciju ili rodni identitet. S druge strane, potrebe i postojanje LGBTIQ osoba u obrazovanju se sustavno zanemaruje i negira. Nije uvedena nikakva smisljena i znanstveno utemeljena seksualna edukacija, a sadržaj reformiranog zdravstvenog odgoja sveo je tematiku spolnosti na minimum, dok unutar građanskog odgoja i obrazovanja nije predviđeno obrađivanje tema koje stavljaju naglasak na ljudska prava LGBTIQ osoba.

Rad Pravobraniteljice za ravnopravnost spolova i u ovom izvještajnom razdoblju smatramo izrazito vrijednim jer je upravo zahvaljujući njezinim brzim i efikasnim reagiranjima došlo do značajnih pomaka u mnogim pojedinačnim predmetima. Uz nekoliko iznimaka, ostala nadležna tijela na razini odbora Hrvatskog sabora i uređâ Vlade RH kao i povjerenstva na lokalnoj razini, nisu učinila nikakve značajne korake za zaštitu prava LGBTIQ osoba koja proizlaze iz postojećih zakona i javnih politika.

I u budućnosti Zagreb Pride poziva sve LGBTIQ osobe, neovisno o tome jesu li do tada bile uključene u borbu za ljudska prava u Hrvatskoj ili ne, da neposredno djeluju u svojoj okolini i da budu što vidljivije i glasnije u obrani svojeg dostojanstva i ljudskih prava, ali i da stanu u zaštitu ljudskih prava svih ljudi čija se prava krše. Posebno je važno da u borbi za LGBTIQ prava ne zaboravimo i na one osobe unutar naše zajednice koje su češće izložene nasilju, diskriminaciji i predrasudama. To su trans, interpolne i rodno varijantne (nebinarne) osobe. Kao što su pred desetak i više godina lezbijke i gejevi bili na meti hrvatske i globalne klerikalne desnice, tako su danas to u prvom redu trans i nebinarne osobe. Odgovornost je cijele LGBTIQ zajednice da svi_e stanemo u obranu trans prava.

Osim toga, neizmjerljivo je važno da se solidariziramo i podržimo sve one društvene skupine koje se Hrvatskoj također diskriminira –posebno srpsku i romsku zajednicu, žene, ali i na sve izbjeglice, odnosno migrante_kinje koji_e bježe iz zemalja pogođenih ratom, društvenom ili ekonomskom bijedom te klimatskim promjenama. Borbu za građanska i ljudska prava moramo proširiti i na socioekonomska prava do ostvarenja socijalne i društvene jednakopravnosti i poštovanja svih osoba, neovisno o njihovoj različitosti. Bezuvjetna i dosljedna borba svih nas, na svakom mjestu i na svakom koraku, svakoga dana je borba za smjer kojim će Hrvatska ići. Ta borba jedini je način da se preokrenu negativni odnosi u

našem društvu i poveća politička, ekonomska, kulturna, pravna i fizička zaštita za sve. Za pobjedu u borbi za radikalnu društvenu promjenu u Hrvatskoj moramo biti ustrajni_e, hrabri_e i vidljivi_e. Ustrajnost, hrabrost i vidljivost podrazumijevaju glasnu, dosljednu, privrženu i javnu borbu u zajedništvu te nove, kreativne i vizionarske načine promišljanja o politici, javnom organiziranju i društvenom radu.

www.
zagreb-
pride.net